

Nielsen, Jorgen Jacob
Georg Frederik Otto

GEORG FREDERIK OTTO

LEHNSBARON

ZYTPHEN-ADELER

1810 : 10. MAI : 1910

KØBENHAVN

TRYKT HOS J. H. SCHULTZ A/S

1910

GEORG FREDERIK OTTO

LEHNSBARON

ZYTPHEN-ADELER

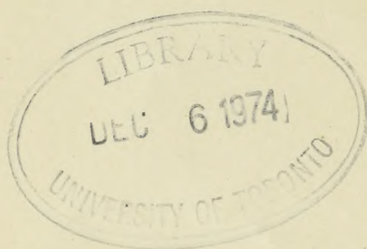
1810 : 10. MAI : 1910

KØBENHAVN

TRYKT HOS J. H. SCHULTZ A/S

1910

LIBRARY
DEC 6 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

FØRSTKOMMENDE 10. MAI er der forløbet et Aarhundrede siden min Fader, *Georg Frederik Otto* Lehnsbaron *Zytphen Adeler,* blev født.

I denne Anledning fremkommer denne Biografi, som er nedskrevet i Foraaret 1878 kort efter min Faders Død af daværende Sekretær ved Godsejerforeningen, Jørgen Jacob Nielsen, der stod den Afdøde nær.

Biografien har jeg siden da ladet henligge i Familie-Arkivet, indtil der kom en Tid, som bedre kunde og vilde forstaa min Faders sociale og politiske Virksomhed, derunder Bestræbelserne for at samle de store og smaa Bønder, og Bestræbelserne for at tilvejebringe Sammenhold mellem Standsfællerne.

Iøvrigt er denne Biografi bestemt til at være en Slags Introduktion til et Værk om Dragsholm og de dertil knyttede Slægter, som min afdøde Broder paa Dragsholm og nu derefter min Brodersøn har opfordret Arkivsekretær, Gerhard L. Grove til at udarbejde i Fællesskab med Forfatteren Poul Bredo Grandjean.

Kjøbenhavn, d. 18de April 1910.

C. Zytphen Adeler.

Hans Hjerte var varmt, hans Tanke saa klar
For den sande Frihed i Folket.
Det Skjoldmærke stedse aabent han bar
Og ærligt han altid det tolked.

MICHAEL GJØRUP.

FORORD

NAAR jeg har paataget mig at give en Fremstilling af afdøde Lehnsbaron Zytphen Adelers Liv og Virken, da har Tilskyndelsen hertil fornemmelig været begrundet i Ønsket om at hævde den Afdøde en hæderlig og fuld berettiget Plads imellem de patriotiske Mænd, der med Iver og aldrig kølnet Offerberedvillighed have søgt, ikke alene at udbrede Velvære og Tilfredshed i en snævrere Kreds, men ogsaa med Indsigt og Redebonhed stræbt, udover Privatlivets Grændser, at fremme og understøtte ethvert almennyttigt Foretagende, saavidt Enkeltmands Kræfter og Midler tillade det. Hertil kommer, at Zytphen Adeler i de senere Aar med Interesse deltog i det politiske Liv og efter Grundlovens Revision indtog en fremragende Stilling i et politisk Parti, hvis Sammenhold, paa det givne Program, efter hans og vistnok Fleres Mening vilde have været i Stand til at føre vor indre politiske Udvikling frem i et roligt og sikkert Spor. Tidernes Ugunst, ikke Partiets Grundtanke, bevirkede dets Opløsning, men den Afdøde holdt som Landsthingsmand lige til sin Død conseqvent fast ved Partiets Grundprincip, og skjøndt han under høist vanskelige Forhold stod ene, tabte han aldrig dets Formaal af Sigte.

Opfordringen til en Fremstilling af Zytphen Adelers Liv lyder derfor saameget stærkere, som det, navnlig hvad hans politiske Virksomhed angaar, ikke kunde undgaaes, enten at hans Hensigter og Formaal bleve miskjendte, eller at man fra enkelte Sider ikke har villet eller maaskee kunnet erkjende, at han havde et klart Blik for de Ideer og Kræfter, der rørte sig i Samfundet, og at hans Aand aldrig hvilede i Døgnets Gjerning, ubekymret om, hvad Morgendagen vilde bringe, men at han skuede ind i Fremtiden, og dristig søgte at naa det Maal, han ansaae for gavnligt og ønskeligt. At han undertiden kunde møde Hindringer, enten i Skikkelse af forandrede Forhold eller fremtrædende Personligheder, hvis Styrke og Indflydelse hans hurtige Tanke og energiske Foretagelsesaand ikke havde be-

regnet, var en Skjæbne han delte med alle fremadstræbende Mænd, men Ingen, som kjendte ham, kan nære Skygge af Tvivl om, at han altid var besjælet af den reneste Villie og de hæderligste Bevæggrunde.

Zytphen Adeler var begavet med en hurtig Opfattelsesevne og i Besiddelse af en Aandslivlighed, der ansporede ham til uafbrudt Virksomhed, han var besjælet af en levende Sands for alt, hvad der var Ædelt og Skjønt. Hans Dom var altid mild og overbærende, og han havde altid et aabent Øre for den Trængendes Bøn. Ingen forlod ham uden Hjælp, Trøst og Opmuntring. Mange ere de, der kunne vidne herom. »Noblesse oblige« var ikke en tom Lyd for Zytphen Adeler, hele hans Liv vidner om en levende og virksom Erkjendelse af, at store Rettigheder medføre store Pligter.

Uagtet nærværende Forfatter i en lang Aarrække har staaet den Afdøde temmelig nær, saa er det dog ikke udelukkende af en af den Bortgangnes personlige Elskværdighed og Retsindighed paavirket Stemning, at de efterfølgende Blade bærer Præget, thi Zytphen Adeler har efterladt saa omfattende og nøiagtige Optegnelser om sit Livs vigtigste Begivenheder og Oplysninger om de Bevæggrunde, der ledede ham, at der for mig, navnlig hvad det politiske Afsnit af hans Liv angaaer, ikke har været Anledning til at tage fra eller lægge til. Enhver vil derfor kunne danne sig et levende og troværdigt Billede af den Bortgangne, og jeg nærer ingen Tvivl om, at Visheden herom vil bidrage til at berigtige enhver misvisende Opfattelse af Zytphen Adelers Personlighed og Karakter.

Kjøbenhavn i April 1878.

J. J. Nielsen.

GEORG FREDERIK OTTO Lehnsbaron af ZYTPHEN ADELER var født i Kjøbenhavn den 10. Mai 1810. Hans Forældre vare: Generalmajor Ernst Frederik Zytphen og Louise Augusta Zytphen, født Baronesse Pechlin. Paa fædrene Side tilhørte han en gammel nederlandsk Adelsslægt, der kom herind i Landet i den anden Halvdel af det 17de Aarhundrede. Hans Fader, der var en meget dygtig og anseet Officeer, var først Chef for 3die jydske Infanteriregiment i Aalborg, senere Chef for 1ste jydske Infanteriregiment i Kjøbenhavn, i hvilken Stilling han døde den 3. November 1835. Hans Moder, Louise Augusta Baronesse Pechlin, hørte til den burgundiske Slægt Pechlin, der kom til Danmark under Christian den 1ste. Hun var en høitbegavet og talentfuld Dame, der overlevede sin Ægtefælle til den 13. November 1869. Forfatteren N. Bøgh har sat hende et smukt Minde i sin Afhandling i »Historisk Archiv« om Sophie Ørsted, født Oehlenschläger, hvis Veninde hun var.

De vordende Lehns- og Stamhuusbesiddere tilbringe i Almindelighed deres Barndom, og den første Deel af deres Ungdom, i Hjemmet under landlige Omgivelser, naar derfor deres Successionstid indtræder i en modnere Alder, kunne de ikke være ubekjendte med de Forhold, hvorunder de i Fremtiden skulle leve, saa meget mindre, som de fra Fødselen forud kjende den Livsvirksomhed, hvortil de ere kaldede. Anderledes havde Skjæbnen stillet Zytphen Adeler, som var født og opdragen i en Kreds og under Forhold, der stode fjernt fra Godsbestyrelse og Landbrug. Som Søn af en Officeer laa det saa nær, at han ønskede at gaa Militairveien, men hans Fader foretrak den studerende Bane og satte ham i Sorø Academi, hvor Digteren Ingemann var hans Lærer, og den senere som Digter bekjendte Bagger een af hans Med-

disciple, hvem han altid erindrede med Glæde. Da han imidlertid bestandig fastholdt sit Ønske om at blive Militair, gav hans Fader efter, tog ham ud af Sorø Academi, og satte ham ind paa Landcadetacademiet. Han blev Officeer 1828 og kom kort Tid derefter ind i den Kongelige Livgarde til Fods.

Den 6. Januar 1836 ægtede han Bertha Henriette Frederikke Løvenskiold, født paa Adelersborg den 20. Juli 1814, Datter af Deputeret i Cancelliet, Kammerherre Herman Løvenskiold og Sophie Hedvig Løvenskiold, født Baronesse Adeler. Hans Hustru var Arving til Godserne Adelersborg og Benzonslund, som dengang eiedes af hendes Bedstemoder, Lehnsbaronesse Bertha Adeler, født Comtesse Moltke-Bregentved, Enke efter Overpræsident i Kjøbenhavn, Geheimeconferentsraad, Lehnsbaron Frederik Adeler. Godset Adelersborg eller Dragsholm, der 1694 var blevet kjøbt af Cort Adelers Søn, Geheimeraad og Stiftamtmand i Sjælland Frederik Christian Adeler, og siden den Tid havde været i Familien Adelers Besiddelse, blev 1785 oprettet til et Baroni, men i Aaret 1810 substitueret med en Fideicommiscapital. Den 15. December 1843 blev det paany oprettet til et Baroni, i Forbindelse med Benzonslund, af Lehnsbaronesse Bertha Adeler, til Fordeel for hendes Datterdatter og dennes Mand, ovennævnte Lehnsbaron og Lehnsbaronesse Zytphen Adeler.

Ved sit Ægteskab blev Zytphen Adeler kaldet til Bestyrelsen af et betydeligt Jordegods, der, deels paa Grund af Datidens slette Conjunkturer, deels formedelst andre samvirkende Aarsager, var i en meget ringe Tilstand. Det vil af det Følgende sees, med hvilken Interesse og Energi den 27-aarige Gardeofficeer opofrede sig for sin ny Virksomhed, hvorledes han fuldstændig gik op i samme, og med hvilken Hurtighed og Sikkerhed han satte sig ind i de forskjellige, for ham hidtil aldeles fremmede, Forhold, saa at han, ved sin Død efterlod sin ældste Søn et velstyret Baroni med velhavende Beboere og en Hovedgaard: Dragsholm, der, med sine 1190 Td. Land, ansaaes som en af Landets Mønstergaarde. Vel er det saa, at gunstige Tidsforhold have ydet et kraftigt Hjælpemiddel til Opnaaelsen af dette heldige

Resultat, men det er lige saa vist, at dette ikke vilde være fremkommet i den Grad, Tilfældet er, hvis ikke Zytphen Adelers Indsigt, Dygtighed og sjældne Arbeidskraft havde været de mest fremtrædende Factorer i Bestyrelsen.

Jeg har ikke anseet det hensigtsmæssigt — tilmed vilde det ikke ret vel have været muligt — at følge en chronologisk Orden i Fremstillingens Enkeltheder, hvorimod jeg har troet at kunne give et fyldigere Billede af og klarere Begreb om Zytphen Adelers Liv og Stræben ved at inddele Biografien i 3 Hovedafdelinger:

I. Hans Virksomhed som Godsadministrator og Landmand, og

II. Hans Deltagelse i almeennyttige Foretagender og offenlige Institutioner,

samt derpaa

III. Hans politiske Standpunkt og Virksomhed.

Tilsidst vil jeg anføre nogle Begivenheder i hans Liv, der vel ere af en mere personlig-privat Natur, men som dog ere enten af historisk Interesse, eller ialtfald kunne anføres som Supplementer til Bedømmelsen af hans Karakteer.

„Dristig skal sig Funken te,
Vil den vorde Lue.“

Z-A's Valgsprog.

I.

VED Zytphen Adelers Tiltrædelse var Dragsholm Slots Ydre og Indre i en høist forfalden Tilstand. Af Værelserne vare kun 6 forsynede med Paneel og Tapeter. Slottet er restaureret, og alle Værelserne ere monterede i Zytphen Adelers Besiddelsestid, ligesom det gamle Slotscapel af ham er blevet restaureret. Han anskaffede et nyt Orgel og en Altertavle; denne er malet af hans Ven og Cadetkammerat, Major Schack, der faldt i 1864.

Haven indskrænkede sig til Pladsen foran Slottet, den blev af Zytphen Adeler udvidet og anlagt i sin nuværende Skikkelse, han afsatte selv alle Gangene, og plantede med egen Haand 360 Frugttræer; han anlagde de nye Drivhuse, og byggede det store Frugthuus, hvori han plantede fine franske Frugttræer, der ikke paa frit Land kunde taale det nordlige Klima. Dragsholm Slot og dets smukke Omgivelser skylde Zytphen Adeler's Indsigt og Skjønhedssands den Tilstand, hvori de nu tiltrække sig almindelig Beundring.

De betydelige til et stort Avlsbrug fornødne Bygninger paa Dragsholm vare gamle og meget brøstfældige. I Februar 1848 brændte disse Bygninger, ved hvilken Lejlighed der indebrændte 129 Køer og Ungkvæg og 47 Heste. Zytphen Adeler opførte med en Bekostning af 80,000 Rdlr. foruden Assurancesummen (20,000 Rdlr.) de nuværende særdeles hensigtsmæssigt indrettede Avlsbygninger i Løbet af de følgende Aar. Han gav selv Tegningen saavel til deres ydre Form, som til deres Indretning. Overbeviist om Dampkraftens Nytte i Agerbruget havde han i 1848, ved Udkastet til Avlsgaardens Opførelse, taget Hensyn til Valget af det bedste Sted, hvor en Dampmaskine kunde anbringes, idet Kostalden og Laden stødte sammen i en Vinkel, saa at Maskinen,

ved at opføres der, kunde virke som Drivkraft begge Steder. I Aaret 1856 blev Bygningen opført, og Dampmaskinen, forfærdiget af Gamst & Lund, samme Aar indsat deri. Dette var den første Dampmaskine, som blev indført i Danmarks Agerbrug, og det varede 13 à 14 Aar, inden Exemplet, enkelte Steder, blev fulgt.

Hovedgaarden Dragsholm var, ved Zytphen Adeler's Tiltrædelse, bortforpagtet for 1200 Td. Byg aarlig. Hoveriet blev forrettet af 90 Bønder. Ved Forpagtningstidens Udløb 1839 forhøiede Zytphen Adeler Forpagtningsafgiften med 200 Tdr. Byg aarlig, men da Forpagteren vægrede sig ved at gaae ind derpaa, og Forpagtningsauction forgjæves var bleven prøvet, besluttede han at sætte sig ind i Landvæsenet og selv overtage Gaardens Drift. Denne, med Hensyn til de Livsvilkaar hvorunder han tidligere havde levet, dristige Beslutning udførte han med den ham egne Energi; enkelte mislykkede Forsøg svækkede aldrig hans Virksomhed og Arbeidslyst. I sine Erindringer omtaler han, at han daglig, 5 à 6 Timer, læste de bedste landøconomiske Skrifter, men da han strax indsaae, at Theorien ikke var tilstrækkelig, besøgte han af og til større veldrevne Gaarde, for at drage Nytte af den paa disse indvundne Erfaringskundskab, især fremhæver han blandt dem, der villig ydede ham Raad og Veiledning, sin Hustrus Onkel, Greve Gebhard Moltke Huitfeldt paa Glorup, Kammerherre Bornemann paa Bjergbygaard og Holsteneren, daværende Forpagter Wittrock paa Aggersvold.

De Grundforbedringer, der udførtes i Tidsrummet fra 1839 — da Zytphen Adeler overtog Gaardens Drift — og i de nærmest paafølgende 5 à 6 Aar vare: alle Markernes Udgravning og Mergling, Rydning af Steen og Opdyrkningen af ca. 200 Tdr. Land, som aldrig havde været under Ploven. Disse Foretagender kostede betydelige Summer, og de ældre, i den gamle Skole opvoxede Landmænd rystede betænkeligt paa Hovedet, menende, at slige Experimenter, foretagne af en i Landbrug saa ukyndig Mand, maatte tage en mindre heldig Ende. Men da de efter nogle Aars Forløb saae, at ikke

alene Laden var fuld, men at der endog udenfor samme stode langt flere Hæs end tidligere i Forpagterens Tid, skiøndt han var anseet for een af Amtets første Landbrugere, begyndte de at forandre deres Mening. Især bleve Bønderne paa Godset forundrede over det forøgede Antal Kornhæs — hvert Hæs indeholdt i Almindelighed 150 Tdr. Sæd — og da Zytphen Adeler ikke trættedes ved at give dem Opmuntring og Anviisning til en forbedret Drift af deres Jorder, saa begyndte de, lidt efter lidt, med det givne Exempel for Øie, at anvende større Omhu paa Jordens Dyrkning. Det maa her bemærkes, at da Hoveriet af Zytphen Adeler var blevet hævet 1839, udfordredes der ikke alene en stor Capital, men ogsaa Dygtighed og Paapasselighed for saa hurtig at kunne opnaae et saa heldigt Resultat. Fra 1850 til 1854 bleve alle Markerne drainede med en Bekostning af 30,000 Rdl.

Ligesom Zytphen Adeler havde interesseret sig for Dampkraftens Anvendelse i Landbruget, saaledes var det ham ogsaa magtpaaliggende at optage og rationelt gjennemføre Roeculturen, der er Betingelsen for en intensiv Dyrkningsmaade. I Aaret 1848 begyndte han med at dyrke 3 Tdr. Land, men Høsten mislykkedes aldeles paa Grund af hans Fraværelse paa et for Roevæxten vigtigt Tidspunkt. Aaret efter dyrkede han 10 Tdr. Land med et heldigt Resultat. Efter faa Aars Forløb var han naaet saavidt, at han kunde forandre Gaardens Drift og indføre Roedyrkningen i en hel Mark, 70 à 80 Tdr. Land. Først 20 Aar efter begyndte de større Landmænd at følge det af ham givne Exempel.

Hvorledes Hovedgaarden Dragsholms Produktionsevne er forøget under Zytphen Adeler's Bestyrelse, sees bedst af følgende authentiske Data. I Aarene fra 1866 til 1873 incl. — herfra dog undtaget 1868, da særlige Uheld indtraf — har Dragsholms Avlsbrug givet i Gjennemsnit et aarligt Netto-Overskud af 3,000 Tdr. Byg + 10,000 Rdl., beregnet Bygget til 6 Rd. pr. Td., er Overskudet 28,000 Rdl. i Penge, hvilket vistnok maa ansees for et meget stort Udbytte, især naar man tager Hensyn til, at Dragsholms Jorder, i det Hele taget, maa kaldes mindre gode, da kun enkelte Marker ere

frugtbare, de fleste af mindre god Beskaffenhed, ja en Deel endog fulde af Flyvesand.

Uagtet Zytphen Adeler i hele sin Besiddelsestid selv drev Dragsholm, ja i Ordets sande Betydning var den styrende Haand, mærkede man hos ham aldrig nogen Træthed eller Tilbøielighed til i enkelte Retninger at unddrage sig det ofte byrdefulde Arbeide, han udførte, tværtimod oplivedes han kjendeligt, naar Dragsholms Avling kom paa Tale, han omtalte med Glæde de gunstige Resultater, han havde opnaaet, og udkastede med usvækket Lyst og Iver Planer til ny Forbedringer.*)

I de senere Aar opholdt han sig, som Medlem af Rigsdagen, den største Deel af Aaret i Kjøbenhavn, men hver Morgen fandtes der paa hans Skrivebord en af Avlsforvalteren paa Dragsholm Dagen forud affattet Beretning om Alt, hvad der i Dagens Løb var passeret. Til dette Brug havde Zytphen Adeler ladet trykke Skemaer, hvor hver Rubrik angav de forskjellige i et vel ordnet Landbrug forefaldende Arbejder: Arbeidskraftens Anvendelse, hvad der var udrettet, Creaturernes Fodringsmaade og Tilstand, Meieriprodukternes Mængde og Vægt, samt Alt, hvad der med Hensyn til Landbrugets Styrelse kunde interessere ham at vide. — Han gjennemlæste den med den største Opmærksomhed, ingen Feil eller Misforhold, i Sammenligningen med den foregaaende Dags Beretning, undgik hans skarpe Blik, og for saavidt der var Anledning til Bemærkninger, nedskrev han dem strax, afsendte dem samme Aften, og næste Dag modtog han Svar. Skjøndt fraværende styrede og ordnede han saaledes Alt paa sin store Besiddelse, idet han med lige Interesse omfattede baade Godset og Avlsbruget.

Førend jeg gaar over til at fremstille Andeelsdriftens Indførelse paa Dragsholm og dens Resultater, skal jeg om-

---

*) Det danske Hedeselskab meddeler i sin „Beretning om Foretagender i 1877", at Selskabet ikke har haft Midler til i det forløbne Aar at udføre de Rimpanske-Culturer, men at det har modtaget Efterretning fra Lehnsbaron Zytphen Adeler, at han har udført endeel saadanne Culturer, og at de ere lykkedes.

tale tvende Foretagender af Zytphen Adeler, der paa en middelbar Maade stode i Forbindelse med Gaardens Drift. Ligesom enhver Arbeider ingensinde i trange Tider forgjæves henvendte sig til ham om Hjælp — hvilken Zytphen Adeler principmæssig altid ydede i Arbeidsfortjeneste, sjældent i Penge, uden Nøden stod for Døren — saaledes følger det af sig selv, at han viste stor Omsorg og megen Interesse for Hovedgaardens Arbeidere. Da han anlagde Teglværket 1839, lod han i Beboelsesleiligheden sammesteds indrette en Stue og antog en Opsynskone, for at Arbeidernes Koner der kunde anbringe deres Børn, medens de selv deltog i de der forefaldende Arbeider. Hensigten opnaaedes ikke, da Asylvæsenet paa den Tid var lidet kjendt og benyttet. 20 Aar senere, 1859, optog han atter Planen, og lod i Nærheden af Dragsholm opføre en Bygning i samme Øiemed. Han udlagde 1 Td. Land til den, hvorpaa der holdtes Geder, der om Sommeren afgav Mælk til Smaabørnene, om Efteraaret og Vinteren lod han af Bouillonkager tilberede Suppe til dem. I et af Værelserne fandtes smaa Senge, hvori de mindste Børn kunde sove. Til Børnenes Pasning blev antaget en Pleiemoder, og Baronessen og hans Døttre havde Tilsyn hermed. Denne Foranstaltning fandt nu til hans store Glæde megen Paaskjønnelse, og den blev daglig benyttet af 20 à 30 Børn. At Familiens Fortjeneste ved Konens Arbeide betydelig forøgedes, er en Selvfølge. I 1877 blev der foretaget en Tilbygning til Asylet, et Arbeidshjem, hvori der indrettedes 6 Leiligheder til frit Opholdssted for gamle og tro Arbeidere. Dette var det sidste Bygningsforetagende Zytphen Adeler lod udføre.

Da det var ham magtpaaliggende at frigjøre sine Arbeidere fra enhver Forbindelse med de i de nærliggende Sogne boende Høkere, der i Almindelighed leverede slette Varer til opskruede Priser og paa flere Maader trykkede Arbeiderne, der næsten alle stode i Gjæld til dem, saa besluttede han at oprette en »Forbrugsforening«, hvori de skulde indtræde som Deltagere. Da den største Hindring bestod i Arbeidernes Gjældsforhold til Høkerne, lod Zytphen Adeler sin Godsinspecteur i al Hemmelighed foretage en Undersøgelse af

Størrelsen af den Gjæld, enhver Arbeider stod i til Høkerne. Han betalte dernæst hele Gjælden som en Gave til dem, og nu indtraadte de alle i Forening med Egnens Huusmænd i Forbrugsforeningen. Butik og Beboelsesleilighed for Udsælgeren blev 1868 indrettet paa Rødegaard i Dragsholms umiddelbare Nærhed, og Zytphen Adeler hjalp Foreningen i Gang med en Sum Penge. Baroniets dygtige Godsinspecteur, Cramer, overtog uden Vederlag Regnskabsførelsen, alt gik godt og Foreningens Virksomhed er særdeles tilfredsstillende. Medlemmerne erholde gode Varer, til Dagens Priser, og Forskjellen imellem disse og en gros Prisen opspares, Foreningen virker da tillige som Sparekasse.

Hvert Aar holdt Foreningens Medlemmer Julefest med Koner og Børn paa Dragsholm (i den saakaldte Sal, der oprindelig er indrettet til de aarlige Høstgilder) og Zytphen Adeler og Familie overværede altid denne Fest, ved hvilken han forærede Medlemmerne et smukt Juletræ og omtrent dobbelt saa mange Julegaver, som der var Medlemmer.

I en mere umiddelbar Forbindelse med Hovedgaardens Drift, og af stor Betydning for Culturudviklingen, staar den af Zytphen Adeler indførte Andeelsdrift under Commissionssystemets Form, der, saaledes som den er bleven gjennemtænkt og gjennemført af ham, ubestridelig er den mest hensigtsmæssige Maade, hvorpaa et større Udbytte for Eieren, og en forbedret Stilling for Arbeiderne, kan opnaaes. Jeg skal ikke her fortabe mig i almindelige Betragtninger over dette Systems Fordele, thi det vilde ikke alene stride imod dette Skrifts Formaal, men tillige være et aldeles ørkesløst Arbeide, da saavel vore landøcomiske Skrifter som Dagspressen mødte Zytphen Adeler's Foretagende og øvrige Bestræbelser efter at bane samme Indgang hos det landøconomiske Publikum med fuldstændig Taushed; godt og vel, om han kunde undgaae den negative Virkning at blive mistænkt for Planer, der vare langt fjernede fra hans Karakteer og hele Aandsretning. Jeg skal derfor indskrænke mig til at forklare de Motiver, som bevægede ham til at optage Systemet samt Enkelthederne i dets Gjennemførelse, og jeg

skal saa meget desto hellere beskjæftige mig navnlig med den sidste Deel, som han herved har givet et klart Beviis paa stor Klogskab og et skarpt praktisk Blik i disse Forhold.

Efter at det var bleven bekjendt i tydske og engelske landøconomiske Skrifter*), at Zytphen Adeler, som et Forsøg i 1873 havde indført »Andeelsdriften« paa Dragsholm, modtog han fra Dr. Seiffert i Glogau et af denne forfattet Skrift: »Om Landeiendommes Drift igjennem Fællesskaber og om Andeelsdrift«, hvori han, blandt mange forskjellige Systemer, fremhævede Principerne i det af Zytphen Adeler anvendte, uden at han dog formaaede at bestemme Andeelens Størrelse i Forhold til de enkelte Arbeidskræfters Værdi og Vigtighed for Agerbruget. Bogen var naturligvis skrevet, førend Forsøget paa Dragsholm var ham bekjendt. Zytphen Adeler løste dette Problem, idet han med Andeels-Commissions-Systemet forbandt et Præmiesystem. I 1877 udgav Dr. Victor Böhmert, Chef for det statistiske Bureau i Sachsen, tidligere Professor ved Academiet i Zürich, et større Værk, hvori Forfatteren havde samlet fra de fleste europæiske Lande 120 Exempler paa de forskjellige Lønningsmaader med Hensyn til Arbeidernes Deelagtighed i Foreningsudbyttet. Dr. Böhmert troer ikke, at Meddeelagtighedsprincipet er et ufeilbarligt Lægemiddel imod sociale Onder, men paa den anden Side udtaler han som sin bestemte Overbeviisning, at den Tanke, som ligger til Grund for Systemet, er sund og correct, og at dens practiske Anvendelse, hvor den overhovedet er mulig, vil bringe tilfredsstillende Resultater, baade for Arbeidsgiveren og Arbeiderne. Efterat have omtalt de mange forskjellige Maader, hvorpaa Systemet er anvendt, fremstiller han de Grundprinciper, der, med Systemets Gjennemførelse, bør iagttages

*) Det ansete engelske Blad „The Farmer, A journal for the Country House", gjengiver i sit Nummer for Mandag den 10. Aug. 1874 et kort Indhold af det af Zytphen Adeler anvendte System og slutter saaledes: „Denne af Baron Zytphen Adeler indførte Driftsmaade fortjener at tages under Overvejelse af alle Landeiendomsbesiddere (landhalders) og vi skulle med Fornøielse i et senere Nummer af „The Farmer" give vore Læsere en fuldstændig Beretning om den Maade, hvorpaa han bestyrer sin Landejendom".

og hvoraf det heldige Resultat er betinget, og som i alt væsentligt stemme overeens med de Regler, hvorpaa den af Zytphen Adeler indførte »Andeelsdrift« er begrundet.

I Aaret 1875 anmodede Dr. Böhmert Zytphen Adeler om at tilsende ham en i alle Enkeltheder gaaende Beretning om det af ham gjorte Forsøg i ovennævnte Retning. Zytphen Adeler opfyldte med Beredvillighed denne Begjæring. Om nu Dr. Böhmert har fundet den Zytphen Adelerske Anvendelse af Systemet saa praktisk og hensigtsmæssig, at han fortrinsviis har anbefalet det, eller han, førend han blev bekjendt hermed, havde anerkjendt det som det bedste, er forsaavidt ligegyldigt med Hensyn til Bedømmelsen af den praktiske Sans og den Indsigt, Zytphen Adeler havde lagt for Dagen ved dets Anvendelse og Gjennemførelse.

Aarsagen til Andeelsdriftens Indførelse paa Dragsholm var den i Udlandet i Slutningen af Tiaaret 1860 herskende og stedse tiltagende Bevægelse i Arbeiderbefolkningen. Vel var Bevægelsen endnu ikke naaet Danmark, men det stod klart for Zytphen Adeler, hvad han ogsaa ofte udtalte, at den om længere eller kortere Tid vilde overskride vore Grændser, og at man derfor i Tide burde overtænke Midlerne, hvormed de stærke Strømninger i Samfundet kunde bringes i et roligt Leie. Han indsaae, at en Reform var nødvendig, og han fandt det aldeles indlysende, at Initiativet hertil maatte tages af Arbeidsgiverne, inden der skete Fordringer fra Arbeidernes Side, der sandsynligviis vilde overstige Rimelighedens Grændser, og derfor ikke kunde tilfredsstilles.

Under Overveielsen af dette saa vanskelige Spørgsmaals heldige Løsning var det saa naturligt, at hans Tanke fortrinsviis dvælede ved Arbeiderbefolkningen paa Landet, og navnlig ved den Deel, der stod i umiddelbar Forhold til ham som Landeiendomsbesidder. I Foraaret 1872 læste han en Artikel i »Hamburger Correspondent«, hvori der meddeles, at Eieren af Godset Tellow i Mecklenburg, von Thünen, allerede for flere Aar siden havde indført en saadan Ordning: at der var tilstaaet Arbeiderne Andeel i Nettoudbyttet af Gaardens Drift, og dette med saadant Held, at medens de andre Gaarde

havde Mangel paa Arbeidere, paa Grund af en næsten almindelig Udvandring, havde ikke een eneste Mand forladt Tellow, fordi de der bosiddende Arbeidere befandt sig vel og vare velhavende. Det er muligt, at Zytphen Adeler corresponderede med Hr. von Thünen for at komme til Kundskab om Systemet og dets Grundtræk, men det sees af Dr. Seifferts Bog, hvilken Zytphen Adeler foranstaltede oversat paa Dansk, at Enkelthederne i Systemets Anvendelse vare forskjellige fra von Thünens, og at altsaa Zytphen Adeler udelukkende tilkommer Æren af en Fordelingsmaade, der, som ovenanført, nu finder saa meget Bifald hos Forfattere, der have beskjæftiget sig med denne saa vigtige Sag.

Uagtet Zytphen Adeler vel vidste, at det er et møisommeligt Arbeide at udrydde gammel Slendrian, og at det kræver lang Tid og mange Kampe, selv om beviislig nyttige og gavnlige Institutioner træde istedet, saa veeg han dog ikke tilbage for, saasnart Tanken var modnet hos ham, hurtig, som det var hans Vane, at skride til dens Udførelse og indføre Andeelsdriften paa Dragsholm som et Forsøg. Muligheden heri var tilstede, da Dragsholms Jorder alt for flere Aar siden vare merglede og drainede og i en fuldstændig rationel Drift, og Gjennemførelsen af Principet lettedes derfor betydeligt derved, at han tidligere — i 7 Aar — havde drevet Dragsholm i et Interessentskab bestaaende af ham selv og een af hans forhenværende Forvaltere, dengang Forpagter af den nærliggende Teglværksgaard, saaledes at Halvdeelen af det udover visse normerede Summer fremkomne Overskudsudbytte tilfaldt Medinteressenten. Efter de 7 Aars foreliggende Regnskab var der udbetalt Medinteressenten, uden Risico for denne, 31,904 Rdl., altsaa for hvert Aar i Gjennemsnit 4,557 Rdl. 5 M. 8 Sk. Sagen var saaledes forberedt og Omdannelsen af Interessentskabet behøvede ikke lang Tid. Hvad han i Særdeleshed ved denne Forandring lagde Vægt paa, og som i høi Grad tilskyndede ham til at foretage den, var, at den jævnt og naturligt vilde fremkalde en Forbedring i Arbeidsklassens Kaar, thi medens forhen den halve Deel af Overskudsudbyttet tilfaldt den enkelte Medinteressent, vilde

den nye Ordning komme, foruden det ugifte tjenende Personale, tillige 50 Arbeiderfamilier tilgode. Vanskeligheden bestod i Fordelingen til de mange forskjellige Arbeidere, hvis Andeel maatte bedømmes efter deres Arbeides Værdi i Agerbruget, ligesom der ogsaa maatte tages Hensyn til, at enkelte særdeles flinke og paapassende Arbeidere burde nyde et større Udbytte end de efterladende eller mindre flittige under samme Categori. Begge Opgaver løste han, som længere hen vil sees, paa en hensigtsmæssig og tilfredsstillende Maade; — den sidste ved med »Andeelsdriften« at forbinde et Præmiesystem.

Da det af Zytphen Adeler indførte »Andeelsdrift- og Præmiesystem ikke alene staar som et talende Vidnesbyrd om hans Fremsyn, Klogskab og Omhu for Arbeidsklassen, men tillige som et af Udlandets Fagmænd anerkjendt heldbringende Foretagende, skal jeg noget udførlig fremstille dets Enkeltheder samt de i et forholdsviis kort Tidsrum indvundne Resultater af dets Anvendelse. Det varer maaske længe, inden man heri Landet følger det givne Exempel, maaske seent eller aldrig; men derved forringes ikke den Ære, Zytphen Adeler har erhvervet sig som Banebryder for en god og sund Ide*).

I Februar Maaned 1873 gjorde han sine Arbeidere følgende Tilbud:

»I Erkjendelse af det Ønskelige i, at Alle, til hvilke jeg staar i Forhold som Arbeidsgiver ved Hovedgaarden Dragsholms Avling, kunne gives en saa god Leilighed som mulig til at sikkre sig en sorgfri Stilling ved Flid og Ud-

---

*) I Zytphen Adelers Optegnelser findes følgende Bemærkning: „Flere Godseiere, paa hvis Dom jeg satte Pris, blandt andre den nuværende Konseilspræsident, den ligesaa skarpsindige som klartseende Godseier Estrup til Skafføgaard og Kongsdal, samt Greve Brockenhuus-Schack til Giesegaard opfattede fuldstændig Vigtigheden af mit Foretagende, og de have begge bevidnet mig deres Tak, fordi jeg brød Isen". — Geheimeraad Estrup har alt paa sine Godser for nogle Functionærers og Arbeideres Vedkommende indført et Præmiesystem i Principet som det Zytphen Adelerske.

holdenhed, har jeg isinde at gjøre et Forsøg paa for Aaret 1873—74 at give Enhver, der deltager i Dragsholms Hovedgaards Drift, Andeel i det mulige Overskud af Gaardens Nettoindtægt for nævnte Aar, idet jeg selvfølgelig i Eet og Alt forbeholder mig at lede Driften efter eget Tykke, og ikke vil underkaste mig nogen Kontrol, hverken i Retning af Regnskabsførelsen eller nogen anden Henseende, hvorhos det bemærkes, at jeg agter at lade Gaardens Nettoindtægt udregne paa Grundlag af den hidtilværende Interessentskabscontract.

Saafremt Aaret 1873—74 skulde give et Nettoudbytte udover Værdien af 3,000 Tdr. Byg, efter Capittelstaxten for 1873, vil jeg fra dette Overskud drage et Beløb af 200 Rdl., som jeg vil anvende til Opmuntrinspræmier for Deltagere i Driften, der i Aarets Løb, ved særlig Flid og Dygtighed, have gjort sig fortjent til at modtage en yderligere Paaskjønnelse. Resten af Overskudet deles i tvende lige store Dele; den ene Halvdeel forbeholder jeg mig som Rente af Drifts-Capitalen og Besætningens Værdi, den anden Halvdeel fordeles mellem samtlige Deltagere i Driften efter følgende Regler:

Avlsforvalteren erholder	10	pCt.
Regnskabsføreren og Magasinforvalteren	3½	—
1ste Underforvalter	2	—
2den Underforvalter	2	—
Huusbestyrerinden	5	—
Meiersken	2	—
Opsynsmanden paa Veirhøisgaarden	1	—
Smeden	½	—
Hjulmanden	½	—
6 Karle à ¼ pCt.	1½	—
10 Piger à ¼ pCt.	2½	—
Staldkarlen	½	—
4 Drenge à ⅛ pCt.	½	—
21 Dagleiere à 1 pCt.	21	—
30 Huusmænd à 1 pCt.	30	—

Koner i Høsten og ved Roerne i Forening
med disses Børn .... 10 pCt.
Forvalteren paa Næsgaard .... $2\frac{1}{2}$ —
2 Piger paa Næsgaard à $\frac{1}{8}$ pCt......... $\frac{1}{4}$ —
Karle, Dagleiere, Drenge etc............ 2 —

De 30 Huusmænd og Koner i Høsten og ved Roerne erholde Procenterne i Forhold til de gjorte Dage: 75 forrettede Arbeidsdage give Adgang til $\frac{1}{4}$ pCt. og saa fremdeles henholdsviis indtil $\frac{1}{2}$ og 1 pCt. Jeg forbeholder mig Ret til af den Enhver tilkommende Andeel at tilbageholde en Fjerdedeel til Indsætning for den paagjældende, enten i en Spare eller Syge- og Alderdomsforsørgelses-Kasse, hvorimod de tre Fjerdedele udbetales contant, dog tilføies, at enhver Arbeider, der har gjort sig skyldig i Opsætsighed, Utroskab, Tyveri eller en i den offentlige Mening vanærende Handling, udelukkes fra Deeltagelse i Udbyttet. Det derved indvundne Beløb, anvendes, i Forbindelse med de ovennævnte 200 Rdl., til Extrapræmier«.

Da Systemets Formaal var at vække Arbeidernes Selvfølelse og at formaae dem til at støtte sig til egen Kraft, saa lod Zytphen Adeler ved Oprettelsen af Overenskomsten naturligviis Arbeiderne ikke modtage Indtrykket af, at den dem tilstaaede større Fordeel tildeltes dem som en Almisse, men som Fortjeneste, og da han omtrent 1 Aar efter, 19. April 1874, havde dem alle samlede, for at tildele Enhver sin Andeel, benyttede han derfor Leiligheden til at foreholde dem, at Alt, hvad der forsømmes fra den ene eller anden Side, ikke blot bringer Gaardens Besidder, men ogsaa Deeltagerne i Driften Tab, og han oplyste dette ved flere Exempler fra det foregaaende Aar. Sluttelig mindede han dem alle indtrængende om, at uagtet en god Høst og gode Priser naturligviis først og fremmest betinge et Aars gode Udbytte, saa er dog streng Økonomi, hensigtsmæssig Brug af Kræfterne og god Anvendelse af Tiden overordentlige vigtige Factorer, som bidrager langt mere til et godt Overskud end man i Almindelighed troer.

Denne Paamindelse til Arbeiderne var foranlediget derved, at Zytphen Adeler ikke, hvad han iøvrigt heller ikke havde ventet, i det første Aar sporede noget Tegn paa, at Arbeiderne havde opfattet deres, ved Andeelsdriften, forandrede Stilling. Desto større var hans Glæde, da han det næste og det derpaa følgende Aar saae, at de erkjendte Sandheden og Rigtigheden i de Grundsætninger, hvorpaa »Andeelsdriften« er baseret, og som han ved den ovenomtalte første Uddeling indpræntede dem. Da denne af ham vundne Erfaringskundskab ikke alene fyldestgjør de Forventninger, Zytphen Adeler nærede, men tillige er af en særdeles Betydning med Hensyn til Systemets Udbredelse, skal jeg her gjengive Hovedindholdet af den Beretning, han 3 Aar efter at have paabegyndt denne Drift, offentliggjorde, og som nærmest angik Fordelingen for Aaret 1875—76, den er dateret den 27. April 1876 og lyder saaledes:

»Idet jeg for tredie Gang tillader mig at forelægge Ugeskriftets (Ugeskrift for Landmænds) Læsere en Meddelelse om Andeelsdriften paa Dragsholm, som skulde indeholde en Oversigt over Resultatet for det til 1. April afsluttede Driftsaar, kan jeg med saameget større Fornøielse udtale mig om Forholdet, som det nu tilbagelagte Aar kun har bidraget til at bestyrke mig i den Anskuelse, at jeg er slaaet ind paa den rette Vei, naar jeg gjør alle mine Medarbeidere, de overordnede som de underordnede, deelagtige i det Overskud, som Aaret bringer. Jeg har tidligere haft Leilighed til at fremhæve, at mit Øiemed med Andeelsdriften ikke er at bringe et større Udbytte af Gaarden for mig, men at Arbeiderne skulle føle sig paa den Maade solidarisk knyttede til Gaardens Drift, at Enhver stræber at arbeide saa godt og saa meget som muligt, fordi en Deel af Udbyttet kommer ham selv tilgode, og at de forstaa, at jo færre de ere til det Arbeide, der skal gjøres, desto større er den Anpart, hver faar, af hvad der skal deles, og at den Dovne og Fordrukne ikke bør taales. Ligesom jeg tidligere har anført Exempler paa, at den rette

Opfattelse i saa Henseende ogsaa er kommet til Arbeidernes Bevidsthed, saaledes har jeg iaar haft fyldigere Beviser paa, at Sagen forstaaes, hvilket naturligviis er mig en stor Tilfredsstillelse. Jeg troer nemlig, at jeg med Rette seer et saadant Beviis i det Factum, at Dragsholm (1,190 Td. Land — 112¾ Td. Hartkorn), som er Sjællands største Avlsgaard, sidste Efteraar havde indhøstet før mange Bøndergaarde i Egnen, noget som aldrig tidligere er skeet, og som kun er opnaaet ved, at der er arbeidet flittigt og udholdende af Alle. Men ved Siden af dette mere almeengyldige Beviis, har det fornøiet mig ogsaa i det Enkelte at see Tegn paa, at Andeelsdriften forstaas af Gaardens Arbeidere.

Efter disse Bemærkninger skal jeg omtale Driftsarealets Udbytte. Ifølge Regnskabet har Indtægten udgjort

gjort	149,233	Kr. 86	Ø.
og Udgiften	99,272	— 54	—
Overskud...	49,961	Kr. 32	Ø.
Heraf faaer Eieren Værdien af 2,916 Tdr. 2 Skpr. Byg*) efter Capitelstaxten	38,407	— 1	—
Netto Overskud...	11554	Kr. 31	Ø.
Heraf forlods til Extrapræmier.......	400	—	»
Af Resten...	11,154	Kr. 31	Ø.

tilfalder Halvdelen 5,577 Kr. 15 Ø. Medarbeiderne til Deling med det afrundede Beløb 5,580 Kr.

I de to foregaaende Aar er uddelt:

i 1874	4,210	Kr.
1875	1,360	—
og nu i 1876	5,580	—
Tilsammen...	11,150	Kr.,

saaledes at de 3 Aars Gjennemsnit bliver 3,725 Kr.

*) Aarsagen til, at den fastsatte Afgift 3,000 Tdr. Byg her er reduceret til 2,916 Tdr, 2 Skpr., hidrører fra, at Afløbskanalen fra Lammefjorden til Havet, som gaar igjennem Dragsholms Jorder, optog 7 Tdr. Land, og Oplæggelsen af den nygravede Jord 27 Tdr. Land. Den aarlige Afgift fordelt paa disse 34 Tdr. Land udgiorde 83 Tdr. 6 Skpr. Byg, hvilke, til en Priis af 14 Kr. pr. Td. Byg, maatte fradrages den nævnte Afgift, da det ny Areal saaledes havde været udenfor Driften.

Nedenstaaende Tavle viser, hvad de enkelte Deeltagere i Gaardens Drift have oppebaaret af de uddelte 5,580 Kr., dog bemærkes, at de Personer, som fratraadte Tjenesten den 1. Mai, have faaet det hele Beløb udbetalt og deres Sparekassebøger udleverede.

Bestillingsmænd og Arbeidere	Andeel		Indskud i Sparekassen		Udbetalt contant	
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
Overforvalteren	558.	»	139.	»	419.	»
Regnskabsføreren	195.	30	....		195.	30
En Underforvalter	111.	60	27.	60	84.	»
— Underforvalter	111.	60	13.	80	97.	80
Huusbestyrerinden	279.	»	23.	»	256.	»
Meiersken	111.	60	27.	60	84.	»
Meieribestyreren	139.	50	....		139.	50
En Opsynsmand	55.	80	13.	80	42.	»
Smeden	27.	90	6.	90	21.	»
Hjulmanden	27.	90	6.	90	21.	»
8 faste Karle	125.	55	21.	90	103.	65
12 faste Piger	111.	60	16.	46	95.	14
Staldkarlen	27.	90	6.	90	21.	»
4 faste Drenge	27.	90	4.	92	22.	98
Dagleierne i Arbeidsboligerne	1,450.	80	329.	20	1,121.	60
Huusmænd	1,339.	20	321.	68	1,017.	52
Koner og deres Børn	558.	»	137.	08	420.	92
Næsgaardens Folk	237.	15	46.	35	190.	80
Til Fordeling blandt Arbeidere fra Materialvæsenet, Haven, Teglværket m. m., der deltage i Høstarbeidet	83.	70	....		83.	70
	5,580.	»	1,143.	09	4,436.	91

Til ovenstaaende Fortegnelse maa føies følgende Bemærkninger:

De 1,450 Kr. 80 Øre ere fordelte imellem 26 Dagleiere og 1,339 Kr. 20 Øre til 34 Huusmænd i Forhold til

det af Enhver forrettede Antal Dage, dog saaledes, at et mindre Antal Dage end 75 ikke giver Adgang til Deelagtighed i Fordelingen.

Dagleierne arbeide ordentligviis Aaret rundt, og naar alligevel det Dageantal, som betinger deres større eller mindre Andeel i Udbyttet, bevæger sig imellem 280 og 359, ligger dette deels i, at Syge- og andre Forfaldsdage gaar fra, deels i, at de til sine Tider have haft Accordarbeide, og saalænge ikke have kunnet deltage i Fordelingen. De, der have det største Antal Arbeidsdage, have faaet 66 Kr. 38 Øre, og det mindste Beløb, der er hævet, er 51 Kr. 77 Øre.

For Huusmændene, som have et Jordtilliggende, ca. 3 à 4 Tdr. Land, er Antallet af Dage mere forskjelligt, imellem 312 og 339, og Udbyttet af Fordelingen altsaa i Forhold dertil. Det største Beløb er 61 Kr. 81 Øre, det mindste 20 Kr. 53 Øre, i Gjennemsnit have Huusmændene 216 Arbeidsdage, med en Tantiéme af 39 Kr. 38 Øre.

Medens Dagleiernes Koner ordentligviis forrette Arbeide, saavidt Hensynet til Hjemmet og Børnene tillader det, eller dog lade Børnene deeltage i Arbeidet, have kun enkelte Husmandskoner faaet Deel i Udbyttet. Den store Forskjel der her er mellem Arbeidsdagenes Antal, viser en tilsvarende Forskjel i Fortjenesten, fra 30—32 endog 48 Kr. ned til 7—8 og 9 Kr. En Dagleier, der selv har faaet 66 Kr. 38 Øre i Tantieme, har ved Kone og Børn faaet 48 Kr. 42 Øre, og i Extrapræmie 8 Kr. 28 Øre, eller ialt 123 Kr. 8 Øre; en anden Familie paa samme Maade 100 Kr. 95 Øre, en tredie Familie 99 Kr. 18 Øre, og en fjerde 87 Kr. 55 Øre, o. s. v. Beløb, der have en virkelig Betydning for en Arbeiderfamilie.

Overensstemmende med de vedtagne Regler anvendes et Beløb af 400 Kr. til Præmier:

a. 2 Kr. udbetales til Deling mellem Meieribestyreren og Røgteren for enhver Ko, der bringes til at kælve, mindst 14 Dage tidligere end det foregaaende Aar, fra 15. Februar tilbage til 15. October, de tvende foregaaende

Aar er dette kun skeet med henholdsviis 32 og 17 Køer, men sidste Vinter have 59 Køer kælvet tidligere, og Meieribestyreren har altsaa haft en Indtægt af 59 Kr. og 3 Røgtere et lignende Beløb til Deling. Paa den ene Side maa saadanne Belønninger indeholde en Opmuntring for de Vedkommende til Omhu og Agtpaagivenhed, men paa den anden Side har Belønningen baaret rigelig Frugt i det forøgede Melkeudbytte.

b. For ethvert Lam, der fødes og lever, gives 33 Øre i Præmie, men der afdrages 1 Kr. for hvert Lam, der døer, inden det er 4 Uger gammelt.
   En Røgter har herved faaet 12 Kr. 75 Øre i Præmie.
c. En Præmie af 25 Øre gives for hver Gris der lever, indtil den er tagen fra Soen, men der afdrages 50 Øre for hver Gris, der døer forinden.
   Af 223 Grise ere 26 døde og Præmien 42 Kr. 75 Øre er deelt imellem Meieribestyreren og Svinemanden.
d. For hver Tillægskalv gives 66 Øre, hvis den overlever Perioden, i hvilken den opfødes med Mælk, men døer den forinden, afdrages 1 Kr. 33 Øre.
   Af 31 Tillægskalve ere 2 døde, og af Præmien 17 Kr. 80 Øre fik Meieribestyreren den ene Halvdeel og 4 Røgtere den anden Halvdeel til Deling.
e. Den lovede Præmie 16 Øre for hvert Kalveskind, udgjorde for 194 Skind 31 Kr. 4 Øre, heri blev for to beskadigede Skind fradraget med 2 Kr. 40 Øre, hvorefter der var 28 Kr. 64 Øre til Deling imellem Meieribestyreren og en Røgter.

Foruden disse for Aaret tilstaaede Præmier, er der, som særlig Belønning, blevet tilstaaet følgende:

1. For sjælden Flid og Paapasselighed fik en Dagleier 14 Kr. og Staldkarlen 10 Kr.; 8 andre Mænd, hvis Forhold fortjente en særlig Paaskjønnelse, hver 6 Kr.
2. For Opsyn med Engene og for Arbeide i Høsten fik en Mand 14 Kr.

3. For omhyggelig Pasning af Fedekvæget fik en jydsk Dagleier 8 Kr.
4. For Pasning af Tærskemaskinen tilstodes der en Dagleier og en Huusmand hver 8 Kr.
5. 5 Mænd belønnedes for deres Iver ved Rugsaaningen med hver 6 Kr.
6. De fire Koner, der havde flest Malkedage og andre Dage, hver 6 Kr.
7. De fire Koner, som med deres Børn havde flest Arbeidsdage, uden Malkning, hver 4 Kr.

3 Personer: 2 Huusmænd, som havde viist Ulydighed og Opsætsighed, og den Enes Kone, der, uden Tilladelse, havde forladt Arbeidet, bleve, ifølge det tagne Forbehold, fratagne deres Andeel, tilsammen et Beløb af 41 Kr. 52 Øre, hvilke bleve indbetalte i en i 1874 oprettet Laanekasse for Arbeiderne. Siden Kassen blev indrettet har den haft en Indtægt af 495 Kr. 45 Øre, det er visselig kun et lille Beløb at virke med, men at det alligevel er kommet særdeles Mange til Nytte, vil sees deraf, at de Beløb, der siden Kassen blev oprettet, have været udlaante, udgjøre tilsammen 5,961 Kr., hvad der maa ansees for meget glædeligt, i Betragtning af, at dette selvfølgelig kun har været muligt derved, at de udlaante Summer nøiagtig ere blevne tilbagebetalte.

Af den givne Fremstilling vil det sees, at jeg ikke har haft Aarsag til at fortryde, hvad jeg har begyndt paa, jeg tør tværtimod udtale, at jeg med hvert Aar har fundet min Anskuelse bestyrket, at »Andeelsdriften« ogsaa hos os lader sig gjennemføre og kan bringe et Resultat, som begge Parter kunne være tilfredse med, og jeg kan med saa meget mere Fortrøstning gaa videre paa denne Vei, som Foretagendet ikke i noget af de forløbne Aar har været baaret oppe ved usædvanlige Omstændigheder, eller særdeles Held i den ene eller anden Retning, og jeg kan vistnok med Føie herpaa støtte mit Haab om, at dette Forsøg ogsaa i den kommende Tid maa vise sig heldbringende«.

Jeg har nu i det Foregaaende forklaret Zytphen Adelers Hensigt og Formaal med Andeelsdriftens Indførelse, Maaden hvorpaa han gjennemførte den, og sluttelig hans paa Erfaringskundskab byggede Overbeviisning om, at dens Anvendelse hos os vilde være saavel til Arbeidsgiverens som Arbeidernes Fordeel.

Hans fremadstræbende Aand og hans Iver for at fremme Alt, hvad der var gavnligt og nyttigt saavel for Samfundet i det Hele som for Arbeidsclassen i Særdeleshed, fremkaldte hos Zytphen Adeler ganske naturligt Ønsket om, at Godseiere og større Landeiendomsbesiddere vilde optage og gjennemføre den af ham indførte Andeelsdrift. I denne Anledning bekostede han, som forhen omtalt, Oversættelsen og besørgede Udgivelsen af den forhen omtalte af Dr. Seiffert ham tilsendte Bog »Om Drift af Landeiendomme o. s. v.«, og i Godsejerforeningens Aarsmøde i Juni 1873 holdt han et, senere trykt, Foredrag om dette Emne, idet han tillige paaviste den væsentlige Hindring, der stillede sig herimod, nemlig det hertillands almindelig udbredte Forpagtningssystem, der efter hans Mening var en forældet og for Tiden aldeles uhensigtsmæssig Besiddelsesform, der i høi Grad trængte til at reformeres.

Sin Meddelelse om Andeelsdriften sluttede Zytphen Adeler saaledes: »Andeelsdriftens Indførelse er vistnok en stor og uimodsigelig gavnlig Reform, thi Hovedformaalet er Arbeidsclassens Velvære med de forbedrede Kaar. Vel veed jeg, at jeg har været udsat for en ikke altid skaansom Bedømmelse for dette mit Foretagende, men dette har hverken forundret mig eller svækket min Tilbøielighed til Fremskridt ad de mange Veie, der ligge aabne for en større Godsbesidder. Jeg maa ivørigt ved denne Leilighed minde mine Efterkommere om den Hovedregel, der altid har ledet mig, og hvorom disse Blade give mange Vidnesbyrd, nemlig at skærpe Synet for Tidens forstandige Krav; — med Besindighed og Klogskab vælge Form og Maade, samt gjennemføre den tagne Beslutning med kraftig Villie —, uanseet Kortsynethed, Fordom, eller muligviis Misundelse ringeagter Handlingen ved sin Taushed, eller dadler den med sin Tale«.

Paa Verdensudstillingen i Paris 1878 fandtes i en Nische en hvid Marmorbuste, under hvilken Æreslegionens Storkors var anbragt i en Medaillon. Paa Gesimsen, der kroner Façaden læstes: »Arbeidernes Deeltagelse i Foretagendets Udbytte«. Det var Fabrikanten Edmund Johan Leclaire, hvis Arbeidere havde sat deres Arbeidsherre dette Minde, fordi han i sin Kreds havde gjort et ærligt Forsøg paa at finde Arbeiderspørgsmaalets Løsning.

En slig Hædersbeviisning blev ikke Zytphen Adeler til Deel, og dog mindedes hans Arbeidere ham med Taknemlighed, thi paa hans Kiste i Faareveile Gravkapel ligger to Sølvlaurbærgrene som et Vidnesbyrd om Arbeidernes taknemlige Følelser for alt, hvad deres bortgangne Godsherre havde giort for dem.

II.

BARONIETS Bøndergods var ved Zytphen Adelers Tiltrædelse i en overordentlig slet Forfatning. Af Baroniets 136 Heelgaarde var der i 1839 kun 7, der havde Heelbrak. Jorderne giødedes utilstrækkeligt, dreves usselt og bleve ikke besaaede med Kløver. Bønderne pløiede med 4 Heste for den tunge, uhensigtsmæssige Hjulplov, og Kvægbesætningen var i en saa ringe Tilstand, at Udbyttet med Nød og Neppe kunde tilfredsstille det daglige Behov. Som en Følge heraf kunde ingen, eller i alt Fald kun meget lave, Indfæstninger gives, og de aarlige Afgifter til Jordebogskassen vare selvfølgelig meget ringe, men desuagtet vare Restancer ikke Undtagelser, men næsten en almindelig Regel paa Godset. Aarsagerne til dette Bøndergodsets store Forfald og Beboernes Fattigdom, der paa Baroniet Adelersborg var større end mange andre Steder, hidrørte deels fra Agerbrugets slette Tilstand paa den Tid, deels fra et meget omfattende og byrdefuldt Hoveri, og endelig fra en mindre god

Administration. Grunden til den uheldige Administration var den, at Geheimeraadinde Adeler selv, som Enke, bestyrede Godset i 21 Aar, og hun kunde aldrig modstaae Böndernes Klager og Bønner om Henstand, saa at Skatter og Afgifter kun betaltes afdragsviis og aldrig i rette Tid; herved forøgedes Gjælden i samme Grad, som Uformuenheden til at betale den tiltog. Følgen heraf var, at da Zytphen Adeler i 1837 overtog Godset, havde Jordebogskassen en Restance af 10,000 Rdl., medens samtidig en Opgiørelse af Godsforvalteren kun viste et Overskud af selve Godset paa 7,000 Rdl., herunder indbefattet Skove, Avlsgaarde og Tiender.

Der maatte altsaa tages kraftige Forholdsregler for at hæve Godsets Værdi og Indtægterne af samme, og skjøndt, som forhen omtalt, Zytphen Adeler var lidet bevandret i Godsadministration, stod det dog klart for ham, at der maatte foretages tvende indgribende Foranstaltninger, nemlig: Ordning af Restancerne og Hoveriets Afskaffelse. Efter at han, deels personlig, deels med Godsforvalteren, havde giort sig bekjendt med de mange Restancedrageres Stilling og øvrige Forhold, lod han dem alle møde hos sig, og han giorde hver Enkelt Forslag om at eftergive ham en Deel af Gjælden, imod at han betalte Resten enten contant eller giorde Arbeide derfor. Saaledes eftergav han Een 200 Rdl., imod at han betalte 50 Rdlr., en anden gav han 90 Rdl. for at kjøre nogle faa Favne Brænde fra Skoven o. s. v.

Efterat have reduceret Restancerne fra 10,000 til 3,000 Rdl. var det Opgaven at faae denne Sum betalt, der var fordeelt paa mange Skyldnere. Det blev overladt Enhver selv at bestemme det aarlige Afdrags Størrelse, og den Aarrække, i hvilken Afdragene skulde erlægges, dog ikke over 10 Aar; men for at Vedkommende skulde see, at der var Alvor i Sagen, og at det gamle Henstandssystem var tilende, blev det ved Forligelses-Commissionen vedtaget, at de, som ikke til rette Forfaldstider betalte Afdragene saavel som de øvrige til den Tid forfaldne Skatter og Afgifter, frivillig skulde afstaae deres Gaarde. Dette havde tilfølge, at 6, i det Hele taget, daarlige og uduelige Bønder maatte gaa fra Gaarden,

og disse bleve atter bortfæstede til 6 unge Mænd, der, kommende fra Steder udenfor Baroniet, medbragte saavel Driftscapital som bedre Indsigt i Avlsbruget. »Det er en Selvfølge«, siger Zytphen Adeler i sine Optegnelser, »at jeg sørgede for de 6 Mænd, der kom fra Gaardene, nogle af dem fik Huse med Jord og andre, i en mere fremrykket Alder, erholdt Aftægt; saa de kom til at leve roligere og langt mere tilfredse end tilforn i deres fattige og fortrykte Stilling som Gaardfæstere.« »Jeg sporede snart«, vedbliver Zytphen Adeler, »de overordentlig heldige Følger af Restancernes Afvikling paa den angivne Maade, ikke alene med Hensyn til Forøgelsen af Jordebogskassens Indtægter, men ogsaa fordi den ved at formindske Gjælden med lempelige men fastsatte Afbetalinger hævede Bøndernes Selvstændighedsfølelse, og styrkede deres Mod og Lyst til at arbeide videre, efterdi de nu saae en Mulighed aaben, hvorved de kunde komme ud af de hidtil saa trykkende Gjældsforhold«.

Omtrent samtidig afskaffede Zytphen Adeler Hoveriet. Dette forrettedes til Dragsholm af 90 hoverigiørende Bønder, og var, som forhen omtalt, meget trykkede. I Aaret 1838 sammenkaldte han samtlige hoverigiørende Bønder og forelagde dem en Beregning over Hoveriarbeidets Værdi, saavel med Hensyn til Spand- som Gangdage, hvilken Værdiansættelse var beregnet saa lavt, at Bønderne ingen Indvending giorde herimod, men anerkjendte dens Billighed og gik villige ind herpaa. Den 28. September 1838 blev det derfor tilkjendegivet de hoverigiørende Bønder, at de kunde afløse Hoveriet imod derfor at betale i Aaret til 1. Mai 1840 36 Rdl. og med 1 Rdl. aarligt Tillæg indtil 1. Mai 1845, ialt 41 Rdl., hvorhos Giødningkjørselen vedblev indtil 1. Mai 1850, eller en Rotation af Gaardens Marker.

Da Gødningskjørselen bortfaldt, indtraadte den fulde Hoveriafgift, 4 Tønder Rug, 4 Tdr. Byg og 25 Rdl. af hver fuld Hovning.

Bønderne gik gjerne ind herpaa, men da Zytphen Adeler frygtede for, at den forøgede Udgift skulde trykke dem, eftersom de endnu ikke forstode paa den rette Maade at be-

nytte den givne Frihed, saa bestemte han foreløbig en mindre Afgift, der successiv skulde stige i 10 Aar, efter hvis Forløb den fulde Ydelse af den ovenanførte Afgift skulde indtræde. Førend endelig Accord skete, indgik Zytphen Adeler, under 12. November 1838, med en Henstilling til Rentekammeret, hvori han anholdt om Tilladelse til at nedlægge Bøndergaarde uden Fæstetvang. Ved Rentekammer-Skrivelse af 9. Marts 1839 blev Hoveriafløsningen erkjendt for at være billig, og det blev nærmere tilkjendegivet, hvorledes Kongelig Bevilling til fri Disposition over Fæstegods kunde forventes. Under 17. Februar 1841 blev en saadan Bevilling givet. I Henhold til denne Bevilling ere Næsgaarden og Teglværksgaarden oprettede. Med Hensyn til Hoveriafløsningen meddeler Zytphen Adeler Følgende: »Jeg raadede nogle gode Venner og Standsfæller, der ogsaa ønskede at ophæve Hoveriet paa deres Godser, til først at søge om Begunstigelsen: den saakaldte Opmuntringspræmie, førend de tog endelig Beslutning om Ophævelsen. De Herrer fulgte ikke mit Raad, de ophævede først Hoveriet og indgave dernæst Andragende om Begunstigelsen, herpaa svarede Rentekammeret, at da de Herrer alt havde aflyst Hoveriet, saa skjønnede Collegiet ikke, at en Opmuntring hertil var nødvendig«.

En stor Deel Huse vare bortleiede. Zytphen Adeler bortfæstede dem til Beboerne, fordi han antog, at denne mere sikkre Besiddelse i flere Henseender vilde være Arbeiderne fordeelagtig. I Tidernes Løb steg Indfæstninger og Afgifter saavel af Gaarde som Huse, deels paa Grund af de heldige Conjuncturer, deels formedelst et forbedret og mere indbringende Avlsbrug, og i de senere Aar gaves temmelig betydelige Indfæstninger uden i mindste Maade at trykke Godset, hvis Velstand er steget overordentligt i de sidste 30 Aar.

I Aaret 1850 paabegyndte Zytphen Adeler en for Bondestanden mere sikker Besiddelsesmaade end Fæstet, nemlig Forpagtninger paa 50 Aar, idet han, ved at betage Fæsteren Frygten for Fæstets Usikkerhed, haabede at giøre ham mere tilbøielig til at foretage de Jordforbedringer, det fremskridende

Agerbrug fordrede. Zytphen Adelers Forventning blev ikke skuffet, og han vedblev at bortforpagte, indtil Lov af 19. Februar 1861 paa flere Maader opfordrede til Salg af Fæstegods.

Salget af Fæstegods gik i de paafølgende Aar meget langsomt, men i Aaret 1869 sammenkaldte Zytphen Adeler Godsets Fæstere og tilbød dem deres Gaarde med Besætning for 1,400 Rdl. pr. Td. Hartkorn som Arvefæste med Ret til at sælge og pantsætte (reen Eiendom). Skjøndt de Tilstedeværende erkjendte Prisen for at være billig og Udbetalingsvilkaarene meget moderate, var der kun 11, som modtoge Tilbudet. Da I. A. Hansen i Efteraaret samme Aar havde anmeldt sit Fæsteafløsningsforslag i Folkethinget, sammenkaldte Zytphen Adeler atter Fæsterne og tilbød dem deres Gaarde paa ovenanførte Vilkaar, idet han forbeholdt sig fremtidig at forhøie Prisen pr. Td. Hartkorn for dem, som nu ikke vilde gaae ind paa Tilbudet. Kun 4 Fæstere gik ind derpaa. Efter denne Tid indtraadte den forhøiede Pris, der dog blev modereret for de 50-aarige Forpagteres Vedkommende, efterdi disses Besiddelsesret var af en længere Udstrækning end Fæstets Gjennemsnitsvarighed.

Skovene — 8 à 900 Tdr. Land — havde i den lange Aarrække, da Geheimeraadinde Adeler administrerede Baroniet, ikke givet nogen Indtægt, da der aldrig blev solgt Noget derfra, de havde kun ydet Brænde til Herskabets Brug og Deputater, hvilket, i Forhold til det, der burde være hugget, var aldeles forsvindende. Skovene vare derfor, betragtede fra et forstmæssigt Standpunkt, i en ynkelig Forfatning, og dertil hverken forsynede med Veie eller Grøfter. Skovbunden var bevokset med en Mængde Piil, Tjørn o. desl., og mange Steder vare i den Grad utilgængelige, at man med Øxen maatte bane sig Veie; omblæste Træer henlaae og raadnede. Zytphen Adeler henvendte sig til den Kgl. Skovrider i Odsherreds Distrikt, og formaaede ham til 2 Gange om Aaret at befare Skovene og veilede ham med Hensyn til en planmæssig Hugst, der ikke var saa let at indrette, da det hele Areal trængte til Udluftning. Da Skovene indeholdt en

udmærket Bestand af Bøge og Egetræer, det første tjenligt til Gavntræ og det sidste til Mølleaxler og Skibstømmer, afgave de god Indtægt. Nye Veie bleve anlagte og betydelige Udgravninger foretagne, ligesom Zytphen Adeler ogsaa i sin Besiddelsestid lod ca. 200 Tdr. Land beplante.

Da Zytphen Adeler ved Baroniets Overtagelse indsaae Nødvendigheden af deels ny Bygningers Opførelse, deels en gjennemgaaende Reparation af de tilstedeværende, besluttede han i 1837 at anlægge et Teglværk, og anmodede Professor Forchhammer om at anbefale ham en ung Mand, der kunde undersøge de geognostiske Forhold og anvise Stedet, hvor et saadant Teglværk kunde opføres. Han sendte en polytecnisk Candidat, men efterat denne hele Sommeren havde anstillet Undersøgelser, kom han til det Resultat, at intet brugeligt Leer fandtes.

I Vinteren 1838—39 hørte Zytphen Adeler tilfældigviis, at en Tømmermand, som arbeidede paa Gaarden, fortalte, at han som Barn, paa en Dragsholm nærliggende Bymark, havde leget med Leerkugler, som bleve steenhaarde ved at tørres i Solen. Dette Vink var tilstrækkeligt for Zytphen Adeler til paa det angivne Sted at lade opgrave Leer, hvilket strax sendtes til Professor Forchhammer, der erklærede, at det var Teglsteensleer af første Bonitet. Bonden, der havde Gaarden i Fæste, hvorpaa Leeret fandtes, blev, efterat Rentekammerets Bevilling dertil var erhvervet, udaccorderet, og Teglværket opført 1839, 26 Arbeiderboliger opførte, og Driften paabegyndt. »Meget Faa af mine Foretagender«, siger Zytphen Adeler, »har gjort mig saamegen Glæde som Anlæget af dette Teglværk; thi jeg havde megen Modstand at overvinde, inden det kom saavidt. Resultatet var imidlertid heldigt, Fabrikatet var udmærket godt, og kunde leveres til en forholdsviis billig Priis, og foruden et anstændigt aarligt Overskud, havde jeg den Tilfredsstillelse at see 26 Arbeiderfamilier leve godt paa kun en Deel af den Jord, hvor forhen en meget daarlig Fæstebonde vegeterede«. Ved Opførelsen af Thorvaldsens Museum blev der udstedt Opfordring om Steenleverancen, efter forud indsendt Prøve. Af 14 Prøver blev Adelersborgs Steen erkjendte for de bedste og billigste,

og man tilbød derfor Zytphen Adeler Leverancen, men han kunde kun indlade sig paa at levere et saa stort Kvantum, som medgik til de udvendige Mure.

Samtlige Avlsbygninger paa Dragsholm ere, som tidligere omtalt, opført af Zytphen Adeler.

Aaret 1841 byggede han Skovridergaarden, i 1854 Veirhøisgaarden, 1856—57 Næsgaarden, 1858 Teglværksgaardens Avlsbygninger og 1868 Kornmagasinet ved Stareklinte Strand.

Da der i Skovene fandtes en stor Mængde Egetræer, som burde fældes, men der til en passende Priis ikke fandtes Liebhavere, byggede Zytphen Adeler et Skib af dette Tømmer i Holbæk i Aaret 1856. Skibet hed Dragsholm, var en Slup paa 20 Commercelæster, og skal have været det første Skib, der blev bygget i Holbæk. Han holdt Skibet i Fart for egen Regning i 2 Aar, men da det ikke alene ikke kunde bringe Renterne af Capitalen, som det havde kostet, men endog fordrede et aarligt Tilskud, solgtes det med Tab.

Zytphen Adeler var den første, der indførte Jern-Svingplove i Holbæks Amt, thi da han i en Samtale med den daværende Besidder af Stamhuset Juelsberg erfarede, at der boede en Smed ved Hovedgaarden Hverringe, som forfærdigede slige Plove, bestilte han og modtog kort Tid efter Een. Da han havde prøvet den og fundet den hensigtsmæssig, bestilte han 15 Stykker til eget Brug, og det næste Aar 100 Stkr., som bleve fordeelte i Amtet og paa Godset.

I Aaret 1868 ansøgte han om og fik Tilladelse til at forandre Hovedgaarden Adelersborgs Navn til Dragsholm, hvilket Navn Gaarden tidligere havde baaret i 500 Aar, og til hvilket saa mange historiske Minder knytte sig.

Ligeledes gjengav han ved denne Lejlighed en anden af Baroniets Hovedgaarde, Benzonslund, dens fordums Navn Dønnerup*).

I en lang Aarrække var Zytphen Adeler Medlem af Holbæk Amtsraad, først som Lehnsbesidder, men da denne Forret ved Lovgivningen blev hævet, senere som valgt af

*) Erindringen om, at Familien Adeler havde stiftet Baroniet, blev vedligeholdt derved, at dette beholdt Navnet Adelersborg.

de større Hartkornsbesiddere. Han indtog denne Plads indtil Aaret 1870. Hans Bestræbelser gik i Særdeleshed ud paa at indføre en streng Oekonomie i Bestyrelsen af Amtets Midler, og han havde i saa Henseende mange og haarde Kampe at bestaa med de forskjellige Amtmænd. Det havde nemlig hidtil været Skik og Brug, at Amtmanden affattede Budgettet for det kommende Aar, og heri blev der ikke giort nogen Forandring af Raadets Medlemmer. Denne Passivitet fandt Zytphen Adeler ikke tilstedelig, da han meente, at Medlemmerne baade ifølge den Local-Kundskab, de havde, og ligeledes med Hensyn til deres særlige Stilling, burde udøve en passende Indflydelse paa Amtets Regnskabsvæsen. Hovedsageligen henvendte han derfor sin Opmærksomhed paa Ønskeligheden af en Forandring i den Maade, hvorpaa den hele for Amtet budgetterede Sum opkrævedes, nemlig til visse bestemte Tider. Han gik nemlig ud fra den Overbeviisning, at Skatteydernes Lommer var den bedste Pengekasse, og at deres Bidrag til Amtet heri burde opbevares, saalænge det var muligt.

Da der imidlertid kunde indtræffe Udgifter, til hvis Bestridelse Amtsrepartitionsfonden ikke havde de fornødne Midler disponible, forinden Opkrævningen var skeet, saa foreslog han Tilveiebringelsen af en Kassebeholdning, der skulde indsættes og forrentes i et Pengeinstitut, dog maatte ingen extraordinaire Udgifter heraf udredes, uden at Formanden i Budgetudvalget herom fik Underretning. Zytphen Adeler formaaede de i Raadet siddende Godseiere van Deurs, Bødstrup og Fonnesbech, Vesterbygaard, til, i Forening med sig, at foreslaa Nedsættelsen af et saadant Udvalg, der skulde beskjæftige sig med Amtets Regnskabsvæsen. Amtsraadet gik ind herpaa, og Zytphen Adeler blev Formand i Udvalget. Det lykkedes ham strax at spare en Udgift af 24,000 Rdl. for Amtet ved en Reduction af Budgettet.

Som Medlem af Amtsraadet har han forestaaet flere offentlige Bygninger i Amtet, og som Formand for Sandflugtsvæsenet foretaget Beplantning, som er lykkedes særdeles

godt. Paa Zytphen Adelers Forslag blev det ridende Politi indført i Amtet, og, som Formand i det i denne Anledning nedsatte Udvalg, affattede han Instruxen for Betjenten. At Zytphen Adeler, efter saamange Aars Virksomhed som Medlem af Amtsraadet, ikke blev gjenvalgt 1870, tilskriver han Uvillien imod sig som Ophavsmand til Indskrænkningerne paa det finantsielle Omraade, ligesom ogsaa hans politiske Standpunkt ikke fandt Bifald hos de større Besiddere.

Holbæk Amts landoeconomiske Selskab. — I Aaret 1838 blev Zytphen Adeler optaget som Medlem af nævnte Selskab, og kort Tid efter Formand for det Haveudvalg, der bestyrede Selskabets Plantage. Da han endnu ikke var tilstrækkelig orienteret i Landbruget, men derimod ved at anlægge og beplante Haven ved Dragsholm havde viist baade Smag og Interesse for Havevæsenet, udfoldede han en rig Virksomhed i denne Retning.

I Aaret 1853 blev Zytphen Adeler Præsident i Holbæk Amts landoecomiske Selskab, og i den lange Aarrække, han beklædte denne Post, søgte han, med aldrig kølnet Iver, at fremme dets Formaal, ikke alene ved Udførelsen af de for slige Selskaber almindelige Forretninger, men ogsaa ved selv paa Dragsholm at foretage Prøver — undertiden med betydelige Pengeoffre — hvis Resultater han senere bekjendtgiorde, og, for saavidt de vare heldige, opmuntrede og understøttede til videre Gjennemførelse. Jeg skal derfor kun nævne enkelte Momenter i denne hans Virksomhed.

Fra ham udgik det Forslag at anskaffe Fuldblodshingste til Udstationering i Amtet. War-Eagle og Arnim bleve indkjøbte, men de bleve benyttede altfor lidt, til at dette Hingstehold nogenlunde kunde betale sig, og de bleve atter solgte.

Da Stutteriet paa Knabstrup blev holdt med megen Opoffrelse fra Eierens Side, foreslog Zytphen Adeler, for at understøtte dette udmærkede Opdræt af Arbeidsheste, at der i Selskabet skulde dannes en Forening til Hingstehold i Holbæk Amt, og at man paa Knabstrup skulde kjøbe de

to Hingste Læssøe og Valdemar. Selskabet bifaldt Forslaget, den første kostede 1,000 Rdl., en paa den Tid meget høi Pris, og den sidste 800 Rdl. Læssøe blev flere Aar holdt i Amtet paa Selskabets Regning og gjorde god Nytte.

Uagtet Zytphen Adeler, der som Præsident tillige var Formand i Holbæk Amts Sparekasse, havde erholdt Meddelelse om, at der, da Pengekrisen i 1857 indtraf, ikke foreløbig næredes Frygt for, at Kassen skulde være nødsaget til at opsige en Deel af sine, i Prioriteter hos Landboerne staaende, Capitaler, saa ansaae han det dog for rigtigst itide at drage Omsorg for at forebygge, at Crisens Følger skulde udstrække sig til Amtets Landbostand, og han foreslog derfor det oeconomiske Selskab at indbyde Sjællands Stifts landoeconomiske Selskaber til i Forening med Holbæk Amts Selskab at henlede Regeringens Opmærksomhed paa den sig nærmende Fare, idet han tillige angav Midlerne, hvorved den befrygtede Tilstand forhaabentlig kunde undgaaes. I den af Holbæk Amts oeconomiske Selskab afholdte Generalforsamling blev der nedsat et Udvalg under Zytphen Adelers Ledelse (som Formand), der skulde indbyde ovennævnte Selskaber til et Møde i Ringsted, for nærmere at drøfte Sagen og udarbeide et Andragende til Regeringen. I April Maaned, samme Aar, overgav Zytphen Adeler dette Andragende til Indenrigsministeren, som Ordfører for en Deputation, der repræsenterede ikke alene de forannævnte Selskaber og Foreninger, men til hvilke ogsaa Fyens Stifts patriotiske Selskab, Svendborg Amts landoeconomiske Forening og Landboforeningen for Ribe Amts blandede Distrikter havde sluttet sig. Saavel hos Indenrigsministeren, Krieger, som hos Finantsministeren, Andræ, mødte Deputationen stor Beredvillighed til Bistand, navnlig gav Finantsministeren det Løfte, at han skulde stille en betydelig Capital, saavidt Zytphen Adeler erindrer 600,000 Rdl., til Disposition til Udlaan i Prioriteter, hvis saadant giordes nødvendigt. »Jeg havde saaledes«, siger Zytphen Adeler i sine Optegnelser, »den Glæde nogenlunde rolig at kunne see Crisen nærme sig Landboerne i det Amt, hvori jeg levede og virkede«.

Nogen Tid efter stillede Indenrigsministeren den Opfordring til Zytphen Adeler at anstille Undersøgelse af, i hvilken Tilstand de Sparekasser vare, der befandt sig i de Districter, Deputationen repræsenterede. Beretning herom blev Ministeren tilstillet.

Ved Lov af 20. Mai 1840 var der givet Alle og Enhver, selv om de ikke havde Jagtret, Tilladelse til, indenfor Grændserne af dem tilhørende eller i Brug værende Jorder, ikke alene at fange og dræbe alle Slags Rovfugle uden Brug af Skydevaaben, men ogsaa til at ødelægge deres Reder og Yngel. Det blev ogsaa tilladt, ved Udgravning og Udrygning, at fange Ræve, Maarer og Væseler. Denne Ret blev ved Lov af 25. Marts 1851 udvidet til ogsaa at giælde for Vildgæs, Skader, Spurve og Krager, og det blev endvidere tilladt i nævnte Øiemed at bruge Skydevaaben.

Da Jagtrettens Afløsning nærmere var bleven bestemt ved Lov, saa var den nærmeste Følge heraf: De større Jagtdistrikters Adsplittelse og Skydevaabens Udbredelse. Den ved Loven givne Frihed blev imidlertid benyttet paa den mest hensynsløse Maade, og da man i Loven ikke havde taget det allerringeste Hensyn til Fredningen af de Dyr, som, ved Valget af deres Næringsmidler, ere af saa stor Nytte for Jordculturen og Skovbruget, gik det desværre ud over disse, og dette viste sig derved, at de skadelige Insekter tiltoge i en betydelig Grad, navnlig gialdt dette om Oldenborrene. Kjendsgjerningerne i denne Henseende vare saa tydelige, at de endog tiltrak sig Regeringens Opmærksomhed, saa at Indenrigsministeren, under 27. Januar 1859, udsendte et Circulaire til samtlige Amtmænd, der anbefalede Midler til disse saa skadelige Dyrs Ødelæggelse. Da imidlertid de tvende i Circulairet angivne Midler vare utilstrækkelige, og den givne Anviisning til Fredning af visse Dyr var i Modstrid med Lovens Bud, om deres Udryddelse, var det naturligt, at Circulairets Hensigt langtfra opnaaedes.

Erkjendelsen heraf var saa temmelig udbredt iblandt de større Landeiendomsbesiddere, men man var noget ængstelig for at røre ved Alt, hvad der hed Jage- og Jagtret, paa Grund

af den Mistænksomhed, hvormed Bondestanden betragtede enhversomhelst Indskrænkning i den engang paa dette Omraade givne Frihed.

Da det forekom Zytphen Adeler uforsvarligt at lade sig berolige ved Ministerens Circulaire eller at lade sig kyse af en i Realiteten ubegrundet Partimodstand, fremsatte han for Holbæk Amts landoeconomiske Selskab, hvis Præsident han jo var, den Tanke at tage Initiativet til en Forandring i den bestaaende Lovgivning, idet han angav Maaden, hvorpaa denne Sag burde søges gjennemført. Selskabet billigede Forslaget og bemyndigede Zytphen Adeler til at foretage de i saa Henseende fornødne Skridt.

Han affattede da en Forestilling, der gik ud paa Indskrænkning af den ved Lovene af 20. Mai 1840 § 12 og 25. Marts 1851 § 14 enhver Jordbruger givne Ret til at dræbe og udrydde visse Dyr; samt enten Ophævelsen af § 7 i Lov af 25. Marts 1851, eller at denne § forandret derhen, at det skulde være en Eier tilladt at udleie sin Jagt særskilt fra Jorden for sin Besiddelsestid eller dog for et Tidsrum af 10 Aar. Denne Forestilling blev udsendt og bifaldt af 20 Landoeconomiske Selskaber og Landboforeninger; Delegerede bleve udnævnte, de samledes den 13. April 1860, og vedtoge en Udtalelse til Ministeriet, der i Alt væsentligt var i Overeensstemmelse med den af Zytphen Adeler affattede, og til de respective Selskaber og Foreninger udsendte, Forestilling. En Deputation blev valgt, og Zytphen Adeler blev Sammes Ordfører. Ministeren modtog Deputationen med megen Velvillie, og i det paafølgende Aar skete en Forandring i Lovene overeensstemmende med Indstillingen. Gjennemførelsen af denne Sag skyldes saaledes Zytphen Adeler.

I Aaret 1862 indtraf Diamantbryllup for Holbæk Amts oeconomiske Selskabs ældste Medlem, Major Lunn paa Knabstrup. For at hædre denne Mand, der, som tidligere omtalt, i mange Aar havde virket for Hesteavlens Forbedring, foreslog Zytphen Adeler Selskabets Medlemmer at yde Bidrag til en Gave, som skulde overrækkes Major Lunn paa Diamantsbryllupsdagen. Der blev anskaffet en smuk Sølv-

pokal med Hesteemblemer, hvilken blev overgivet Majoren af en Deputation, bestaaende af Zytphen Adeler som Ordfører, Kammerherrerne Bornemann, Bjergbygaard, og Amtmand Ployen i Holbæk.

Da Aarsagen til Zytphen Adelers Fjernelse fra Præsidentpladsen i Holbæk Amts landoeconomiske Selskab, hvilken han i mange Aar havde indtaget til det landoeconomiske Publicums fulde Tilfredshed, udelukkende kan motiveres af en personlig Opfattelse af en tilstedeværende Stemning og øvrige hermed i Forbindelse staaende særegne Forhold, skal jeg indskrænke mig til at nedskrive, hvad han herom har udtalt i sine efterladte Optegnelser.

»Da jeg i 1865 blev valgt som Medlem af Rigsraadets Folkething af ca. 800 Bønder imod den af Amtets Proprietairer og Holbæk By opstillede Candidat, Capitain Dons paa Dauerupgaard, vakte dette Valg og især mine ved denne Leilighed udtalte Anskuelser, som jeg siden troelig har fulgt, stor Forargelse blandt det i Holbæk Amt stærkt repræsenterede national-liberale Parti, som tillige udgiorde Majoriteten i det landoeconomiske Selskab. Da der samme Aar blev afholdt et Dyrskue, hvor jeg paa Grund af Sygdom var forhindret i at møde, viste denne Uvillie sig imod mig i den Grad, at min Skaal, der ellers altid ved slige Leiligheder blev udbragt med megen Tilslutning, dennegang ikke blev foreslaaet af nogen af Selskabets Medlemmer. Lehnsgreve Holstein Holsteinborg, der, paa Regeringens Vegne, var tilstede som Stutteri-Commissair, fandt dog dette at være altfor upassende, og udbragte derfor et »Leve« for mig som Selskabets Præsident, det blev imidlertid modtaget med Lunkenhed, ja Flere deltoge ikke heri.

Da Uvillien over min politiske Holdning udbredte sig mere og mere iblandt mine politiske Modstandere i Amtet, saa frygtede en Deel af mine politiske Tilhængere i Bondestanden for, at jeg ikke til Efteraaret vilde blive gjenvalgt som Præsident, af hvilken Grund en Deel af dem besluttede at indmelde sig i Selskabet for, i Forening med de mig venligsindede Medlemmer af samme, at sikkre

mit Gjenvalg. Ved den derpaa afholdte Generalforsamling blev de først foreslaaede Bønder optagne, men — Resten faldt igjennem. — Jeg blev ikke valgt til Præsident!

Holbæk Amts Bondestand blev i høi Grad forbittret over denne Adfærd imod deres Jævnlige, som man saaledes udelukkede fra Selskabet, og da jeg derfor blev anseet som et Offer, fordi jeg i flere Punkter vedkjendte mig Bondestandens politiske Anskuelser, saa opfordrede man mig til at træde i Spidsen for Dannelsen af en Landboforening, navnlig omfattende Bondestanden i Holbæk Amt. Efter hvad der var skeet, kunde jeg ikke undslaae mig for at overtage dette Hverv, og da en Indbydelse i dette Øiemed var udgaaet, indmeldte henved 800 Bønder sig i utrolig kort Tid i den ny Forening, der valgte mig til Præsident«.

»Det er mærkeligt«, vedbliver Zytphen Adeler, »hvor stor Fremgang den danske Bondestand har giort i intellectuel Henseende siden den frie Forfatnings Indførelse, idet den har vakt Sandsen for Læsning og Lyst til at indsamle nyttige Kundskaber, og da det altid har været min politiske Grundtanke, at Danmarks Fremtid og vor Constitutions rolige Udvikling beroede paa en oplyst Middelstand paa Landet, var det mig magtpaaliggende i en Forening, der omfattede saa mange af denne Stand, af yderste Evne at virke til dette Formaals Opnaaelse«.

Landboforeningen stiftedes 1867, og har siden den Tid, til Zytphen Adelers Død, ikke alene udfoldet den for slige Foreninger almindelige Virksomhed, men ogsaa brudt nye Baner paa det landoeconomiske Omraade, og det er især herved, at Bondestandens Sands er vakt for Fremgang, ligesom ogsaa dens Blik er klaret med Hensyn til et velordnet Agerbrugs Forudsætninger og Fordringer.

Saaledes vedtog Landboforeningen, paa Zytphen Adelers Forslag, at antage en Meierske, hvis Hverv det skulde være at undervise Medlemmernes Koner i en hensigtssvarende Benyttelse af Meieriproductet, og i det Hele taget søge at hæve Meierivæsenet fra det lave Standpunkt, hvorpaa det

paa de fleste Bøndergaarde befandt sig. Meiersken erholdt 200 Kroner aarlig Løn af Landboforeningen og fri Station hos dem, der benyttede hendes Veiledning, samt af disse desuden 10 Kroner for 8 Dages Ophold. Det første Aar meldte sig ikke ret mange Medlemmer, men da det senere viste sig, at de, som opkjøbte Smørret, gave høiere Priser paa de Steder, hvor Meiersken havde været, end paa de Steder, hvor hun ikke havde givet Underviisning, saa havde hun det andet Aar fuldt op at bestille. Denne Foranstaltning virkede i 8 Aar til stor Gavn for Bondestandens Meierivæsen.

Ligeledes antoges en Gartner, som skulde give Anviisning til Bønderhavernes hensigtsmæssige Indretning og Dyrkning samt forsyne Vedkommende med gode Frøsorter. Denne Foranstaltning varede dog kun 2 à 3 Aar og blev derfor hævet af Mangel paa Deltagelse, »formodenlig«, siger Zytphen Adeler, »fordi Frugterne ikke strax kunde spores.«

Som det bedste Beviis paa Bondestandens Sands for Oplysning og Ønske om nyttige Kundskabers Erhvervelse anfører Zytphen Adeler: I Foraaret 1875 fremkom han med et Forslag, der gik ud paa at kjøbe den daværende Faurbo Kro, med et Jordtilliggende af 90 Tdr. Land, for der at fremme forskjellige landoeconomiske Øiemed, saasom: Oprettelsen af en Agerbrugsskole for Bondestanden, Indretningen af en Forsøgsmark, Dyrkningen af 3 Tdr. Land som Mønster for en Huuslodsdrift; det øvrige af Jorden skulde drives som en veldyrket Bondegaard, der saaledes kunde vise sig som et efterlignelsesværdigt Exempel, og endelig skulde der, for i en mere udvidet Forstand at tage Videnskaben i sin Tjeneste, oprettes en Dyrphysiologisk Forsøgsanstalt, som vilde blive den første heri Landet. »Da jeg«, siger Zytphen Adeler, »fremførte og begrundede denne Plan, blev først Foreningens Bestyrelse, og den strax efter afholdte Generalforsamling, høiligen forbausede, man kunde ikke fatte et saa storartet Foretagende, man tvivlede om Hensigtsmæssigheden heraf, og vilde nærmere overtænke og undersøge Sagen, man viste i det Hele taget megen Ængstelighed«. Planen blev dog til Virkelighed, og efter at de saa nødvendige Discussions-

Kampe og øvrige Stadier vare endte, Actietegningen sluttet, (med et ikke ringe Tilskud af Zytphen Adeler), blev Faurbo Kro kjøbt og den anførte Virksomhed paabegyndt paa Eiendommen, som herefter blev kaldet Faurbogaard.

I Efteraaret 1875 henvendte Zytphen Adeler sig til Indenrigsministeren, Kammerherre Skeel til Dronninglund, med Anmodning om Statsunderstøttelse til Anlæget og Driften af den paatænkte Forsøgsstation. Idet Ministeren bifaldt Tankens Rigtighed, og udtalte sin Paaskjønnelse af, at Landboforeningen havde taget Initiativet til denne Sags Fremme, bemærkede han tillige, at Den Kongelige Landbohøiskoles Directeur for ham havde udtalt Ønsket om at faa en slig Anstalt oprettet i Forbindelse med Landbohøiskolen, og at han derfor ikke strax kunde bestemme sig med Hensyn til Afgjørelsen af det Rigtige i, om man skulde sætte denne Sag i Gang enten ved at anlægge Forsøgsstationen ved Landbohøiskolen eller ude paa Landet.

Zytphen Adeler indgav derfor et Andragende til Folkethinget, hvor det blev henviist til Finantsudvalget. Efter nogen Tids Forløb blev han underrettet om, at Udvalgets Medlemmer stillede sig lunkent overfor Sagen, og at flere Indvendinger, dog af mindre Betydenhed, bleve giorte. Efterat Zytphen Adeler havde haft en Samtale med de mest indflydelsesrige Mænd i den Gruppe i Udvalget, der viste sig mindre velstemt for Andragendet, og i hvilken befandt sig Finantsudvalgets Formand, spurgte denne Zytphen Adeler, om han vilde være tilfreds med, om der som en Anerkjendelse af hans Bestræbelser og Virksomhed blev paa Finantsloven 1876—77 optaget en Udgiftspost paa 3,000 Kr. til Uddannelsen af en Dyrphysiolog. Hermed erklærede Zytphen Adeler sig tilfreds, da han antog, at Consekventsen af denne Bevilling vilde være Indrømmelsen af den hele forønskede Sum paa næste Aars Finantslov. Bevillingen paa de 3,000 Kr. gik igjennem begge Rigsdagens Afdelinger, uden Modstand fra disses eller Ministerens Side. Som af ham forudsat, blev den hele attraaede Sum opført og bevilget paa næste Aars Finantslov. Zytphen Adelers Død i April 1878 endte en

Virksomhed i denne Retning, som han omfattede med en levende Interesse.

Svinninge Veile. — I Aarene 1840 var denne Veile, 309 Tdr. Land stor, oversvømmet af Havvand. Zytphen Adeler fattede den Tanke at udtørre denne Vig af Issefjorden, hvilket vilde være et forholdsvis let og lidet bekosteligt Arbeide, da der over dens Forbindelse med Havet var opført en Dæmning, hvorpaa Landeveien fra Svinninge til Odsherred var anlagt. Han indbød derfor de til Veilen grændsende Lodseiere til et Møde, hvor han fremlagde sin Plan. Der blev nedsat et Udvalg, for hvilket Zytphen Adeler blev Formand. Ved den nærmere Undersøgelse, der blev foretaget, viste det sig, at Sagen stødte paa den Vanskelighed, at ingen privat Overenskomst med de tilgrændsende Lodseiere kunde afskjære lovmedholdelig Efterkrav. Da Kong Christian VIII. et Aarstid efter Mødet opholdt sig paa Dragsholm i Jagtsaisonen, henledede Zytphen Adeler, paa en Tour til Jagten, Kongens Opmærksomhed paa dette Foretagende, idet han tillige fremstillede den ovenanførte Hindring; det lykkedes ham at vække Hs. Majestæts Interesse herfor, og han bad derfor Kongen om at give en i dette Øiemed udnævnt Commission et saakaldet Commissorium, eller Høiesterets Myndighed, til at afgiøre Sagen med de tilgrændsende Lodseiere, enten ved Forlig eller Kjendelse. Dette skete og vakte dengang megen Opmærksomhed, da man endnu ikke var kommet ind i Udtørrings- og Tørlægnings-Perioden. Arbeidet blev paabegyndt i 1852, men først 10 Aar senere var Veilen tjenlig til Høeavl. Det indvundne Areal blev udstykket i 54 Lodder, og hver Lod repræsenterede en Actie med Hensyn til Bidraget til Udgifterne.

I Begyndelsen bleve flere Actier solgte til Spotpris, ja der haves ogsaa Exempel paa, at en Actie er solgt for en Snaps. Senere da det viste sig, at Foretagendet kunde lykkes, blev en Actie betalt med 125 Rdlr., og de ere nufortiden i en temmelig høi Priis. Da Foretagendet var færdigt og i god Gang, solgte Zytphen Adeler sine Lodder paa een nær, og fratraadte Bestyrelsen.

Lammefjorden. — I Aarene 1850 kom en Deputation til Zytphen Adeler, bestaaende af nogle til Lammefjorden grændsende Grundeiere, med Anmodning om at stille sig i Spidsen for et Foretagende, gaaende ud paa Udtørring af denne Arm af Issefjorden. Han indvilligede heri og sammenkaldte et stort Møde paa Dragsholm af samtlige de til Fjorden grændsende Lodseiere. Det blev overdraget daværende Cand. polyt. Hornemann at undersøge Forholdene og opstille Beregninger saavel over Arbeidernes Bekostning som det eventuelle Udbytte. Det var paatænkt at lægge Dæmningen, der hvor den nu findes. Overslaget androg en Sum af 600,000 Rdl. og Indtægterne foreløbig calculerede til 6 pCt. Men i Betragtning af, at Udgifterne sædvanlig overstiger Overslaget, og man dertil var enig om, at der vilde hengaa flere Aar, inden et ordentligt Udbytte kunde paaregnes, opgav man Sagen. Senere, i 1872, kom dog denne Plan til Udførelse, idet tvende Mænd i Kjøbenhavn besluttede at gjøre et Forsøg paa Planens Realisation. Da Baroniet Adelersborg, i en Udstrækning af 2 à 3 Miil omgiver Lammefjorden, og man derfor, som og af andre Grunde, ønskede, at Zytphen Adeler skulde interessere sig for dette Foretagende, indbød man ham til Deltagelse i samme. Zytphen Adeler modtog Indbydelsen og deltog gierne i en Plans Udførelse, som han tidligere havde interesseret sig for, idet han gik ud fra, at man skal slutte sig til en Bevægelse, der ikke kan standses, da man i saa Fald kan influere paa den. Lammefjordens Tørlægning var ogsaa fordeelagtig for Baroniet, thi ikke alene vandt det et ikke ubetydeligt Jordtilliggende, idet 30 Alen Land ud i Fjorden, uden Betaling, blev givet de til samme grændsende Lodseiere, men desuden laa 4 Baroniet tilhørende Øer eller Holme, ialt ca. 130 Tdr. Land, i den vestligste og frugtbareste Deel af Fjorden, ogsaa disse erholdt den omtalte Forøgelse i det tørlagte Areal, og der kunde desuden i Tiden paa dem bygges Gaarde, der, foruden Agerjord, bleve forsynede med en Deel udmærket Eng. Det stod fra Begyndelsen af klart for Zytphen Adeler, at Lammefjordens Tørlægning først efter en længere Aarrække kunde forrente sig, hvad han tidt udtalte.

Haveselskabet. — I Aaret 1862 blev Zytphen Adeler opfordret til at overtage Formandsposten i Haveselskabets Bestyrelse, og med den ham egne Energi og Forretningsdygtighed bragte han snart Orden i Selskabets Sager, og blev heri, som han siger, »ærligt og troligt understøttet« af den nyvalgte Bestyrelse. Han henvendte strax sin Opmærksomhed paa Forbedringen af den finantsielle Status og foranledigede, at Hans Majestæt Kongen aarlig understøttede Selskabet med 300 Rdl. Indenrigsministeriet ydede ligeledes 300 Rdl. aarlig og endelig formaaede han det Classenske Fideicommis til at indmelde sig ved et betydeligt aarligt Contingent. Ifølge hans Forslag tilbød Haveselskabet de i Landet værende Landboforeninger og landoeconomiske Selskaber 30 Frugttræer frit, naar vedkommende Forening kjøbte et lignende Antal Træer hos Selskabet, til Uddeling i de respective Amter. Som Præsident i Holbæk Amts landoeconomiske Selskab bevirkede Zytphen Adeler, at dette gik ind paa Tilbudet, og da Exemplet herved var givet, blev det efterfulgt af mange andre Foreninger. Disse Træer bleve ved Dyrskuerne rundt om i Landet bortspillede ved Tombolaen, og Hensigten, at udbrede gode Frugttræer overalt, blev herved opnaaet.

Efter et Forslag af Botanikeren Vaupell havde det Kongelige Landhuusholdningsselskab opfordret Haveselskabet til at gjøre Forsøg paa igjennem Udsæd af Frugtkjærner at frembringe nye Sorter. Imod et Tilskud af det Kongelige Landhuusholdningsselskab paa 1,000 Rdl. var Haveselskabet gaaet ind herpaa, og Zytphen Adeler forefandt derfor ved sin Tiltrædelse af Formandsposten Selskabets Have belemret med en 3,000 »Vildlinger«. For at rydde den Plads, disse optog i Haven, dog uden at skade Øiemedet, formaaede Zytphen Adeler sine Bekjendte blandt Godseierne til at give dem Plads i deres Planteskoler — selv tog han sin Part — med Anmodning om, saasnart en slig »Vildling« bar Frugt, da at indsende denne til Haveselskabets Bedømmelse. En halv Snees Aar efter den Tid var der ikke opnaaet noget heldigt Resultat, og han ansaa derfor Forsøget for at være mislykket.

Da den store internationale Frugtudstilling skulde afholdes i London i Aaret 1865, omtalte Zytphen Adeler i et Bestyrelsesmøde, at Danmark kunde og burde deltage i Concurrencen. »Bestyrelsens Medlemmer«, siger Zytphen Adeler, »tvivlede om Muligheden i at kunne concurrere med andre Lande, og jeg modtog det Indtryk, at det kun var af Høflighedshensyn imod mig, at man gik ind paa mit Forslag om at opfordre Haveeiere til at indsende Frugtsamlinger, som Selskabet da, uden Udgift for Vedkommende, besørgede til Udstillingen«. Opfordringen blev imødekommet og en Samling af udsøgte Træfrugter sendt til London. »Det var mig«, vedbliver Zytphen Adeler, »en stor Tilfredsstillelse, da jeg i et følgende Bestyrelsesmøde kunde overrække D'hr. Medlemmer den store Guldmedaillie, en Prisbelønning, som Danmark var det eneste Land, der opnaaede«.

Da Zytphen Adelers Forretninger tiltoge, og Selskabet derhos var i en blomstrende Tilstand, nedlagde han Formandsposten i Foraaret 1875, med levende Beklagelse, idet han yttrede, at han kun havde havt Glæde ved denne Ærespost.

Foreningen til den ædle Hesteavls Fremme. — I Aaret 1859 stiftede Zytphen Adeler ovennævnte Forening, hvortil Indbydelse udgik fra ham, Lehnsgreverne Reventlow, Holstein-Holsteinborg og Lerche samt Godseier Estrup til Skaffø-Gaard.

Formaalet var fra først af, at Medlemmerne under Tvangsmulct kun skulde lade Hopper komme til Hingste af engelsk og arabisk Fuldblod og Hingste af den opfriskede Frederiksborg Race. I Begyndelsen havde denne Sag nogen Fremgang, men efterhaanden som de ædle Hingstes Antal aftog heri Landet, og tilsidst aldeles ophørte, blev Formaalet forandret derhen, at man besluttede at ophielpe Hesteavlen, dels ved Væddeløb, dels ved Indkjøb af ædle Føl og Følhopper i Tyskland, særlig i Hannover. Zytphen Adeler var Formand i denne Forening fra Stiftelsesdagen indtil 1876, da han fratraadte denne Post.

Søegaard Landboskole. — Da Zytphen Adeler af flere Grunde ansaa det for gavnligt og ønskeligt, at der, efter Slesvigs Afstaaelse, blev anlagt en Skole i dette Lands Nærhed, og at Lehnsbesidderne og de større Godseiere burde interessere sig herfor, saa meddelte han Kammerherre Wichfeld til Engestofte sin Plan, hvilken denne med største Beredvillighed sluttede sig til og understøttede. I Forening med ham opfordrede derfor Zytphen Adeler Lehnsbesidderne og de større Godseiere til at deltage med dem i Oprettelsen af en Høiskole paa Landet, saa nær Danmarks Grændse ved Slesvig som muligt, for at lette de Danske i Slesvig Adgangen til dansk Underviisning udenfor Hertugdømmet. De formaaede ogsaa 47 Lehnsbesiddere og større Godseiere til at oprette Skolen i Søgaard. Det første Udvalg bestod af Zytphen Adeler som Formand, Wichfeld, Engestofte, Rosenørn - Teilmann, Nørholm, Knuth-Knuthenborg og Thygeson, Damgaard. Zytphen Adeler blev valgt til Formand for Skolens Bestyrelse og forestod denne Virksomhed, indtil han i Aaret 1870 fratraadte.

Fonden for faldne Officerers Enker. — I Aaret 1864 udtalte Zytphen Adeler for Greve Lerche-Lerchenborg, at han fandt det passende, om Lehns- og Stamhuusbesidderne offentlig fremtraadte og i Gjerning viste deres Deeltagelse i de Ulykker, Krigen havde bragt over Landet, og han opfordrede nu Greven til i Forening med sig at formaa deres Standsfæller til at stifte en Fond for faldne Officerers Enker. Grev Lerche-Lerchenborg bifaldt strax denne Plan, og de udstedte en Opfordring. Den overveiende Deel af Lehns- og Stamhuusbesidderne gik beredvillige ind paa Tanken, og der tegnedes et saa stort Beløb, at det svarede til den aarlige 4 pCt.s Rente af 120,000 Rdl. Disse Bidrag anvendtes saaledes, at de bleve tildelte 27 Enker som et Tilskud til Pensionen, og efter Zytphen Adelers Forslag blev det indrettet saaledes, at den paagjældende Enke forblev uvidende om, hvilken Lehns- eller Stamhuusbesidder, der ydede hende Bidraget. Naar Enken døer, ophører Forpligtelsen for den Bidragydende, medens omvendt

selvfølgelig Forpligtelsen gaar over paa Stifternes Successorer eller Bo.

Fondet er senere gaaet ind under Invalidefondets Bestyrelse.

Det private nordvestsjællandske Jernbaneudvalg. — I Aaret 1871 havde der i Holbæk Amt dannet sig et Udvalg af 10 Medlemmer med det Formaal at fremme Jernbaners Anlæg i Landet. Et Medlem af dette Udvalg anmodede Zytphen Adeler om at tiltræde samme som dets Formand. Han gik meget nødig ind herpaa, og først efterat Vedkommende havde erklæret, at samtlige Udvalgets Medlemmer var enige i at stille denne Opfordring, modtog han Valget, »men« siger Zytphen Adeler, »jeg har ofte fortrudt det«. Sagen blev imidlertid ordnet paa anden Maade, da det Sjællandske Jernbaneselskab overtog Anlæget fra Roeskilde til Kalundborg.

Det danske Huusflidsselskab. — I Begyndelsen af Aaret 1873 blev Zytphen Adeler opfordret til at indtræde i Bestyrelsen for dansk Huusflidsselskab, hvilket man ønskede oprettet som Centralpunct for den paa forskjellige Steder i Landet paabegyndte Virksomhed i denne Retning. Uagtet — hvad der iøvrigt fremgaar af det senere anførte — mange andre Forretninger stillede stærke Fordringer til hans Tid og Kræfter, ansaae han det for sin Pligt at støtte denne efter hans Anskuelse vigtige Sag. Zytphen Adeler indtraadte derfor i Bestyrelsen og blev valgt til sammes Formand. »Allerede nu« (1877), siger Zytphen Adeler, »har Huusflids-Virksomheden heri Landet vakt megen Opmærksomhed i Udlandet, thi ikke alene den preussiske Regering har sendt en Delegeret til Selskabet for at see dets Skole og sætte sig ind i den derfra udgaaende Virksomhed, men fra næsten alle Lande i Europa, Spanien ikke undtagen, er der kommet Forespørgsler om Huusflidsselskabet til dettes Secretair, Ritmester Clauson-Kaas. Zytphen Adeler mener, at Aarsagen til denne almindelige Opmærksomhed deels er Verdensudstillingen i Wien,

hvor den danske Husflid værdigen var repræsenteret, deels at Husflidens utrættelige og virksomme Befordrer, Clauson-Kaas, har bereist Tyskland og Holland og i de største Stæder holdt Foredrag over Husflidssagen.

Tilsynsudvalget ved den Kongelige Landbohøiskole. — Da den i 1856 oprettede Kgl. Landbohøiskole udfoldede en Virksomhed, der, efter Zytphen Adelers og, som han siger, »mange Landmænds Mening«, gik altfor meget i theoretisk, og alt for lidt i practisk Retning, saa formaaede han Folkethingsmand Zahle til, ved et af Regeringen i 1868 Rigsdagen forelagt Lovforslag, vedrørende Undervisning i Skovbrug ved Landbohøiskolen, at stille et Ændringsforslag, der gik ud paa, at der ved Høiskolen skulde oprettes et Tilsynsudvalg bestaaende af praktiske Landmænd. Da den daværende Indenrigsminister, Estrup, ingen Indvending giorde imod Ændringsforslaget, blev det modtaget og indført i Loven af 22. Januar 1869. Som et ret interessant Tilfælde, beretter Zytphen Adeler, at han efter Lovens Sanction kom til Ministeren, medbringende en Fortegnelse over de Mænd, som han kunde ønske optagne i dette Udvalg; — Ministeren havde ligeledes optegnet Navnene paa Medlemmerne, og med Sammenligning fandtes det at begge Lister var eenslydende, dog med den Modification, at Zytphen Adeler istedetfor sit Navn havde anført en Anden, medens Ministeren, istedetfor denne, havde sat Zytphen Adelers Navn. Han blev saaledes Medlem af Udvalget. Med Hensyn til de Forandringer, Zytphen Adeler ønskede foretagne i Høiskolens Virksomhed, havde han lidet eller intet Held med sig. Det var derfor hans Beslutning, hvis han havde levet, at udtræde af Udvalget.

Arbeidercommissionen. — I den ifølge kgl. Resolution af 20. Septbr. 1875 til Undersøgelse af Arbeiderforholdene i Danmark nedsatte Commission havde Regeringen valgt Zytphen Adeler som Medlem. Da Commissionens Sammensætning, efter Zytphen Adelers Anskuelse, led af væsentlige

Mangler, havde han nogen Betænkelighed ved at modtage Valget. I det første foreløbige Møde, som Commissionen afholdt, udtalte han derfor strax, at han maatte giøre sin Forbliven afhængig af, at han ikke blev den eneste Landmand i Commissionen, da mange af de Spørgsmaal, der forelaae til Behandling, vilde berøre Forholdene paa Landet, og at han derfor ikke, som eneste tilstedeværende Landmand, saae sig istand til at bære Ansvaret for Afgiørelsen. Han maatte endvidere i høi Grad beklage, at, da der dog var Tale om Ordningen af Forholdet imellem Arbeidsgiver og Arbeidstager, den sidste Categori kun var repræsenteret af en eneste Person, en Possementmagersvend fra Kjøbenhavn, og at der ikke fandtes nogen Arbeider fra Landet.

Ved Commissionens næste Møde delte den sig i 5 Udvalg, hvoraf Zytphen Adeler blev Medlem af, og Formand for, det 2det og 5te. Det 2det Udvalg bestod saaledes af: Zytphen Adeler, Stiftsphysicus Krebs og Bureauchef Falbe-Hansen, og dets Opgave var fornemmeligt at beskjæftige sig med Arbeiderforholdene paa Landet. I dette Møde stillede Zytphen Adeler det Forslag, at der i Commissionen endnu skulde optages: en Godseier, en Gaardmand, en Boelsmand og to Landarbeidere. Commissionen syntes nødig at ville gaa ind herpaa, men det blev dog vedtaget, at ethvert Udvalg bemyndigedes til at tilkalde Medlemmer udenfor Commissionen, og i sin Tid at indstille disse, dog at Indkaldelse i Commissionen giøres afhængig af Ministerens Indvilligelse.

Da Landbo-Udvalget (Nr. 2) traadte sammen fastholdt Zytphen Adeler sit ovennævnte, i den samlede Commission giorte, Forslag, og da Krebs og Falbe-Hansen vare enige med ham heri, formaaede dette Udvalg Godseier Ingerslev, Marselisborg, Gaardeier, Folkethingsmand Jens Busk fra Aars, Boelsmand, Landsthingsmand S. Pedersen af Jetsmark, Huusmand Anders Pedersen af Aunslev (Fyen) og Huusmand Christiansen af Søndersted (Sjælland) til at indtræde i Udvalget.

Zytphen Adelers Virksomhed i Commissionen, og hans Anskuelse og Mening om de Sager der forhandledes, sees ikke

af Commissionens Betænkning, fordi, som det i denne anføres, hans Sygdom og paafølgende Død indtraadte paa det Tidspunct, da de afsluttende Møder bleve afholdte, nemlig i Maanederne fra Februar til April 1877; men at han ogsaa her fuldstændig og tilfredsstillende udførte sit Hverv, og med Indsigt og Dygtighed hævdet sin Plads, fremgaar klart af følgende Udtalelse af Commissionen (fra Betænkningen Pag. IX).

»Forinden disse Møder (de ovenfor omtalte) begyndte, var den Sygdom allerede indtraadt, af hvilken Commissionens Medlem, Baron Zytphen Adeler senere bortkaldtes ved Døden, og dette Medlem, der havde haft en meget væsenlig Andeel navnlig i det andet Udvalgs Arbeider, kom saaledes ikke til at deeltage i de i den samlede Commission ved denne Leilighed førte Forhandlinger. Da han saaledes ikke har haft Indflydelse paa den endelige Affattelse af nogen Deel af Commissionens Betænkning, har hans Stilling til samme kun paa et ganske enkelt Punct kunne angives. Det maa derfor bemærkes, at den Omstændighed, at Commissionen saaledes berøvedes dette Medlems Medvirkning, inden de vedkommende Udvalgs-Arbeider vare afsluttede, har medført, at forskjellige Spørgsmaal, Landboforholdene vedrørende, der ellers vilde være tagne under Overveielse (om hvorvidt Staten bør understøtte Huusfliden, om det er hensigtsmæssigt at søge Selveiendom udbredt blandt Huusmændene, og om Udvandring) ikke have kunnet finde en tilfredsstillende Behandling, saaledes, at man har seet sig nødsaget til at lade disse Spørgsmaal uomtalte«.

Brandassuranceselskabet Danmark. — Zytphen Adeler var Formand for dette Selskabs Bestyrelsesraad i flere Aar, til han nedlagde denne Post. Zytphen Adeler var dernæst Medlem af den Comitee, der i 1869 blev dannet til Modtagelsen af Medlemmerne af arkæologiske Congres. Han lod i denne Anledning de smukkeste Stykker af sin Oldsagssamling paa Dragsholm flytte til Kjøbenhavn. Den lærde franske Arkæolog Quatrefages, omtaler ogsaa disse i sin Beretning om dette Møde (Revue des deux mondes 15. April 1870).

Da Rosenørn-Lehn, Guldborgland, opfordrede sine Standsfæller til, efter Conferentsraad Thomsens Død, at kjøbe hans Myntsamling og saaledes bevare den for Landet, ydede Zytphen Adeler ogsaa sin Part 1,000 Kroner.

Zytphen Adeler var desuden Medlem af mange til forskjellige Tider, i særlig Anledning, nedsatte Udvalg, og det tør vistnok siges med Sikkerhed, at ingen af alle de Mænd, med hvilke han i de forskjellige Foreninger og Udvalg samvirkede, kan give ham andet Vidnesbyrd end, at han fuldkommen udfyldte sin Plads, og at han med Iver og Interesse behandlede og omfattede de foreliggende Sager, samt at han altid var beredvillig til Offer for Alt, hvad der sigtede til det almene Vels Fremme.

„Han vilde have ført os ind i engelske Tilstande“.

N. J. LARSEN.

III.

NAAR Zytphen Adeler i flere Aar, efterat han havde tiltraadt Baroniet, afholdt sig fra al politisk Virksomhed, med Undtagelse af en meget kort Periode, da han, ifølge Godseierklassens Valg, indtog en Plads som Suppleant i den sidste Stænderforsamling i Roskilde, var dette ingenlunde grundet i Mangel paa Interesse for de offentlige Anliggender, men foranlediget ved, at han, som forhen omtalt, maatte concentrere hele sin Opmærksomhed og Virkekraft paa at indsamle Erfaring og forøge sine Kundskaber i Godsbestyrelse og Landøeconomie, deels for selv at træffe det Rette, deels for at kunne veilede Andre i den omfangsrige og forskjelligartede Virkekreds, der laae for ham.

Da Godseierforeningen stiftedes den 20. Juni 1843, indtraadte Zytphen Adeler som Medlem, og vedblev at være Medlem til sin Død. I den første Periode af sin Tilværelse

indskrænkede Foreningen sig til Discusionerne paa Generalforsamlingen, senere optog den en større politisk Virksomhed.

Det med Stænderinstitutionen vakte politiske Liv fremkaldte ogsaa Foreningsforsøg i Bondestanden, der, i Aaret 1840, viste sig i Dannelsen af saakaldte Landcommunalforeninger, hvis Medlemmer udelukkende bestode af Bønder. Denne sociale Bevægelse var dog, med Undtagelse af et enkelt Sted — Holbæk Amt — uden stor Betydning og saa temmelig resultatløs, den er derfor kun forsaavidt af historisk Interesse, som den dannede Udgangspunktet for en senere Partidannelse, der fremtraadte under Navnet: »Bondevennernes Selskab«, som har spillet en saa stor Rolle i vor constitutionelle Udvikling.

De tvende Stænderdeputerede Kammerraad Drewsen og Overretsprocurator Balthazar Christensen udstedte, under 4. Febr. 1846, en Indbydelse til de hidtil adspredte Kræfter om at samles i een Forening, og den 15. Juli samme Aar constitueredes »Bondevennernes Selskab«, dets første Bestyrelse bestod af nævnte Stænderdeputerede samt Skolelærer Gleerup, Kapitain Jespersen paa Grønnebjerggaard, Høiesteretsadvocat Lehmann, Etatsraad Povelsen og Kapitain A. F. Tscherning.

Opfordringen til at indtræde i Selskabet var vel fornemmelig stillet til Bondestanden, men man henvendte sig tillige til alle Bondestandens og Fædrelandets Venner om at tiltræde Programmet og virke for dets Gjennemførelse. »Jeg«, siger Zytphen Adeler i sine Erindringer, »indmeldte mig i Selskabet, først og fremmest tilskyndet hertil af min Overbeviisning om, at Godseier og Bonde have de samme Interesser saavel i social som politisk Henseende, dernæst fordi jeg forudsaa, at den vakte Bevægelse vilde faae et stort Omfang og muligviis i enkelte Retninger gaa for vidt.

Det er nemlig min Anskuelse, at naar en Folkebevægelse i et eller andet Øjemed reiser sig i Landet, da er det praktisk rigtigt, at de konservative Kræfter søge at faa Indflydelse paa disse Strømninger. Hvis mange af mine Standsfæller havde fulgt mit Exempel, havde vi tonet Flag for Offentlig-

heden som dem, der i en lang Aarrække havde vist sig som sande Venner af Bondestanden. Som Medlemmer af Selskabet havde desuden dets Bestyrelse været nødsaget til at meddele os alle Circulairer og hvad der ellers rørte sig i Selskabet, ligesom ogsaa Godseierne, ved personlig at møde til Forsamlinger af Selskabets Medlemmer, kunde have søgt at imødegaa Vildfarelser og mulige Udskeielser«.

Af Selskabets oprindelige Program anfører Zytphen Adeler nedenstaaende vigtigste Puncter, hvoraf det vistnok vil sees, at han, uden at træde conservative Principer for nær, kunde virke for Opnaaelsen af de deri givne Formaal:

1. Bondestandens Mangel paa høiere Aandsdannelse maa giøre det til en Pligt for Staten ikke blot ved Forbedringer i det almindelige Skolevæsen at giøre dette mere frugtbringende for Aandens Udvikling og Livets Behov, men ogsaa at skaffe Bondestanden en nogenlunde billig Adgang til en Underviisning, der gaar ud over det nødtørftige Maal, som det tvungne Skolevæsen frembyder.
2. Indførelsen af almindelig Værnepligt.
3. Bondestandens Ligestillelse i borgerlig Henseende saa at det kunde bringes derhen, at Bønderne ligesom alle andre Statsborgere kunde komme til at staae under selvvalgte eller af Staten beskikkede Ombudsmænd, og at Godsvæsenet indskrænkes til et blot Eiendomsforhold, hvorved Uligheden i Landcommunernes Beskatning vilde bortfalde.
4. En velordnet ligelig Næringsfrihed for Kjøbstad og Land.
5. Omsorg for Husmandsklassen.
6. Fæsteforholdenes Ordning og Bøndergodsets Overgang til Selveiendom. Selskabet haaber at kunne erholde en gavnlig Indflydelse paa den offentlige Mening og derigjennem paa Stænderne og Regjeringen, ligesom det vil benytte enhver sig frembydende Leilighed til opmuntrende og veiledende at understøtte Bøndernes Stræben efter ved egne Kræfter at erholde Selvejendom«.

Det varede imidlertid ikke ret længe, inden Agitationen i Bondestanden gik langt ud over Programmets Grændser,

idet Lederne rejste en stærk Opposition imod Lehnsbesiddere og Godseiere, hvilket vakte en bitter Stemning i Bondestanden imod disse, ligesom Partiet ogsaa søgte at sætte »Fæstetvangsloven« igjennem. »Da mine Standsfæller«, siger Zytphen Adeler, »desværre ikke opfattede Sagen som jeg, nemlig fra Begyndelsen af at deeltage i den politiske Bevægelse for at faa Indflydelse paa dens Gang, og jeg saae, at jeg ene Intet kunde udrette, udtraadte jeg af Selskabet. Senerehen — men for silde — udtalte imidlertid Flere for mig, at de fortrøde ikke at have fulgt mit Exempel«.

Efterat Grundloven af 5. Juni 1849 var emaneret, tiltog Bevægelsen i Bondestanden mere og mere, og da Godseierforeningen, hvoraf Zytphen Adeler var Medlem, ikke optraadte med Kraft imod Agitationen, men indtog en mere tilbageholdende Stilling som organiseret Midtpunkt for Godseierstanden, besluttede nogle yngre Medlemmer af denne at danne et politisk Parti der, den 16. Decbr. 1850, da stiftedes under Navnet »Grundeierforeningen«. Foreningens Formaal var, foruden at bidrage til en human og for alle Samfundsklasser velgjørende Udvikling af Grundloven, tillige at fremkalde Selveiendom ad Frivillighedens Vei, og hertil maatte de i Foreningen indtrædende Besiddere eller Eiere af Fæstegods forpligte sig. Uagtet Zytphen Adeler bifaldt Foreningens almindelige Formaal, vægrede han sig dog mod at indtræde i den, efterdi han, navnlig med Hensyn til Salget af det Baroniet tilhørende Fæstegods, ikke kunde eller vilde paatage sig nogensomhelst Forpligtelse, men forbeholde sig fuld Handlefrihed. Herfor angiver han følgende Grunde: »Skjøndt de Forbedringer, jeg tidlig havde indført i Godsbestyrelsen, saasom Ophævelsen af Hoveriet, Eftergivelse af Restancer, Understøttelse til vindskibelige og fattige Fæstere, havde baaret gode Frugter, var dog den økonomiske Tilstand for Baroniets Fæstere af en saadan Beskaffenhed, at de ikke vilde have været istand til at kjøbe deres Gaarde, medmindre jeg havde reduceret Salgsprisen ganske betydeligt i Forhold til deres daværende Værdi, og endnu mere i Forhold til den fremtidige Værdi af Landeiendomme, som

de gode Konjuncturer og det fremadskridende Landbrug stillede i Udsigt. Ganske vist erkjender jeg Selveiendoms Fortrin fremfor Fæste, men jeg ansaae mig ikke beføjet til, af Hensyn til en stærk Agitation, at tilsidesætte mine og eventuelle Efterkommeres Interesser ved at gjøre Offre, der kun kunde komme den nuværende Slægt til gode. At denne min Anskuelse i høi Grad har forøget Baroniets Indtægter, uden i nogensomhelst Maade at have forringet Bondestandens Vilkaar, vil man erfare af de foran opgivne Priser, jeg med god Villie har faaet af Fæsterne, sammenholdt med de Priser, hvortil de i hin Forening værende salgsberedvillige Godsejere gjorde Tilbud«. Skjøndt saaledes ikke Medlem af Grundeierforeningen udtaler Zytphen Adeler dog sin Erkjendelse af, at det var den første Forening heri Landet, der, igjennem Pressen, søgte at udbrede Klarhed og rigtig Opfattelse, navnlig af Landboforholdene; ligesom den ogsaa utvetydig vedkjendte sig den Sandhed, der længere hen i Tiden blev den Grundtanke, hvorpaa 10. Octoberforeningen dannedes.

Paa Grund af Zytphen Adelers Utilbøielighed til at sælge Fæstegods rettedes der af Bondevennernes Parti en meget stærk Agitation imod ham, og han figurerede jevnlig i Partiets Presse som en Fjende af Bondestanden; desuagtet lod han sig, ligesaalidt som saamange andre paa lige Maade behandlede Godseiere, paavirke af denne Medfart, men vedblev stedse ufortrødent at virke for Baroniets Opkomst og dets Beboeres Velvære.

Da det imidlertid i Aaret 1856 var kommen saavidt, at den bekjendte: »motiverede Dagsorden«, der indeholdt principielt Tvangsafløsning af Fæsteforholdet, blev vedtaget af Rigsdagens tvende Afdelinger, medunderskrev Zytphen Adeler den Protest, som af en Deputation, med Kammerherre P. B. Scavenius som Ordfører, blev overrakt Kong Frederik VII., og senere indmeldte han sig som Medlem i den derpaa dannede Forening: »de forenede Godseiere«, hvis Formand Kammerherre Scavenius blev. »Komiteen for »de forenede Godseiere«, siger Zytphen Adeler, »virkede igjennem Pressen

til Oplysning om Godseiernes politiske Stilling og deres humane Godsbestyrelse, samt til den rette og correkte Opfattelse af conservative Interesser, under Udviklingen af den givne constitutionelle Samfunds Tilstand, og det bør vistnok for en stor Deel tilskrives disse Bestræbelser, der bleve understøttede af den, ved en roligere Betragtning, indvundne Erfaring, at Bondestanden fik et klarere Begreb om dens Stilling i Almindelighed og dens Forhold til Godseierstanden. En Kjendsgjerning er det imidlertid, at den stærke og bittre Kamp, der i flere Aar var bleven ført imellem Godseierne paa den ene Side og Bondevennernes Selskab paa den anden, lidt efter lidt var bleven afløst af en fredelig Stemning i selve Bondestanden, ligesom ogsaa dens Førere syntes at blive mere og mere tilgængelige for den Sandhed, at de større og mindre Landeiendomsbesidderes sociale og politiske Interesser var solidariske. Hvad der sikkerlig ogsaa bidrog til at berolige Gemytterne, var de gode Conjuncturer for Landmanden, der gav Fæsterne Midler til at kjøbe deres Gaarde paa de billige Vilkaar, en meget stor Deel Godseiere tilbød.«

Rigtigheden af Zytphen Adelers Opfattelse af den politiske Situation paa dette Omraade, viste sig tydelig derved, at »Bondevenneselskabet« ophørte paa dette Tidspunkt, og den ene af Bestyrerne, I. A. Hansen, stiftede en ny Forening (Venstre) under Navn af 5. Juni Folkeforeningen, hvis Program og hele politiske Optræden var langt mere moderat end det hidtidige Bondevenneselskabs. At benytte denne Stemning og hidføre en Forening og fremtidig politisk Samarbeiden imellem de større og mindre Landeiendomsbesiddere ansaae Zytphen Adeler for en Pligt, der paahvilede dem, som i mange Aar, under de mest stormfulde Tidsforhold, ikke et Øjeblik havde opgivet Tanken og Haabet om, at et saadant Omslag vilde indtræde og maatte indtræde, forsaavidt vor Frihedsudvikling, under de Vanskeligheder en temmelig udstrakt Valglov frembød, skulde kunne holdes i et roligt Spor til Held for det hele Samfund.

Zytphen Adeler indsaae og følte Nødvendigheden af

denne Opgaves Løsning, og da den bestandig havde været hans politiske Livs Grundtanke, saa tog han ikke i Betænkning at ombytte sit landlige, rolige Ophold paa Dragsholm med det bevægede politiske Liv i Hovedstaden, en Beslutning, der i Særdeleshed bestyrkedes ved hans Overbeviisning om, at de frisindede Anskuelser og de Principer, der havde afpræget sig i hans private og offentlige Liv, indenfor Amtets Grændser, nu, da Bondestanden var falden noget mere i Ro, havde fremkaldt denne Stands Tillid til ham, ogsaa i politisk Henseende.

Da han fandt det patriotisk at concentrere Kræfterne paa at bevare Slesvigs Forbindelse med Kongeriget, indmeldte han sig som Medlem i den i dette Øjemed stiftede »Dannevirkeforening«; denne gjorde imidlertid ikke stor Fremgang, og Zytphen Adeler anfører dette Moment i hans politiske Liv, fordi det især var ved denne Forenings Møder, han blev opfordret til at deltage i Politikken, navnlig af Baron Blixen Finecke og Grev Bernstorff til Kattrup.

Den 14. Juni 1861 stillede han sig som Candidat til Folkethinget ved Valget i Nykjøbing (Odsherred) Holbæk Amts 5. Kreds imod den af det national-liberale Parti anbefalede Modcandidat, Assessor Rimestad, der seirede med 676 St., medens Zytphen Adeler havde 482 St.

Uagtet Slesvig ved Freden i Wien den 30. October 1864 var bleven skilt fra Danmark, vedblev dog den for begge Landsdeles fælles Forfatning af 18. Nov. 1863 at bestaae som Rigsraad, samtidig med den særlige Forfatning for Kongeriget. Under 30. Mai 1865 blev der foranstaltet nye Valg til dette Rigsraad, og, efter forudgaaet Opfordring fra 37 Bønder og mindre Landeiendomsbesiddere i Holbæk Amt, stillede Zytphen Adeler sig til Valg i Holbæk Amts 4. Valgkreds til Rigsraadets Folkething. Hans Modcandidat var Capitain Dons, Eier af Daurupgaard. Zytphen Adeler seirede med et Overtal af 319 St. og indtog saaledes første Gang sin Plads i Rigsdagen.

Da Cand. phil. Jacob Scavenius, en Søn af den forhen omtalte Kammerherre P. B. Scavenius til Gjorslev, paa

samme Tid var bleven valgt i Præstø Amts 1. Valgkreds, saa meldte Zytphen Adeler og Scavenius sig strax ind i Folkethingets Venstre, der fornemmelig bestod af Medlemmer af Bondestanden og Førerne for det tidligere existerende »Bondevenneparti«, og da Venstre var meget tilfreds over at faa en Lehnsbesidder og en tilkommende større Godseier i sin Midte, bleve de begge strax valgte som Medlemmer af den Bestyrelse, der, under Rigsraadsforhandlingerne, ledede Partiet.

Zytphen Adeler bemærker her : »Til bedre Forstaaelse af min Stilling i dette Parti maa jeg anføre, at for Venstregrupperne saavel i Folke- som Landsthinget gjælde den Regel, at ethvert Medlem vel i det Væsentlige maatte dele Partiets Anskuelser, men dette udelukkede paa ingen Maade, at et Medlem i enkelte, selv i flere Sager, kunde i Thingene stemme efter sin Overbeviisning imod Partiet; men det var en ufravigelig Betingelse, at en saadan afvigende Stemmegivning forud skulde anmeldes i Partimøderne«.

Venstre ønskede at beholde Grundloven af 5. Juni 1849, med de Modificationer Fællesforfatningens Ophævelse maatte medføre, man meente, at naar Slesvig tilligemed Holsten og Lauenborg vare afstaaede til Preusen, maatte Rigsraadet af sig selv ophøre, og de hidtil under samme henhørende Fællessager atter indsættes i 5. Junigrundloven, dog med en Forandring i Landsthingets Sammensætning, hvortil Venstre ikke var utilbøielig.

Ministeriet Bluhme (fra 11. Juli 1864 til 7. November 1865) lod imidlertid begge Forfatninger bestaae, og forhandlede samtidig om Rigsraadets Ophør og Omdannelsen af 5. Junigrundloven, navnlig med Hensyn til Landsthingets Sammensætning. Det lykkedes imidlertid ikke Ministeriet at blive enig med de 2 Repræsentationer: Rigsraad og Rigsdag, og Følgen heraf var Nedsættelsen af et Fælledsudvalg, bestaaende af 30 Medlemmer. Venstre valgte til dette Udvalg, blandt Andre, Zytphen Adeler.

»Under Forhandlingerne« — meddeler Zytphen Adeler — »viste det sig snart, at der var 16 Medlemmer — altsaa Majoriteten — der vare tilbøielige til at slutte sig om et Forslag,

der havde Udsigt til at blive vedtaget af de tvende Repræsentationer. Motiverne, der sammenknyttede disse Mænd, vare forskjellige; en Deel Landsthingsmænd, navnlig af Godseierklassen, fulgte Lehnsgreve Frijs Frijsenborg, og Venstre, samt den grundtvigianske Gruppe, gik ogsaa med af den negative Grund, at disse to Fractioner ikke vilde slutte sig til de National-Liberale. Efter at have været sammen i flere Møder, hvor der naturligviis førtes en meget livlig Discussion, blev man enig om alle Puncter i det ny Udkast til en Forfatning, paa Eet nær, nemlig Spørgsmaalet om Kongevalgte som Medlemmer af det eventuelle Landsthing. Godseier Estrup holdt en udmærket Tale imod Principet: Kongevalgte, hvilket han udviklede med den ham egne Klarhed og Skarpsindighed, han endte imidlertid sin Tale omtrent med følgende Ord: »men jeg har været længe nok i Repræsentationen for at lære og indsee Nødvendigheden af i visse vigtige Tilfælde at opgive Principer, derfor stemmer jeg for Kongevalgte«. Dette var den 15. Stemme, der sluttede sig til Forslaget, og der manglede nu kun een, og hvis denne ikke tilveiebragtes vilde Sammenholdet briste, og det Hele igjen være blevet overgivet til det Uvisse. Gruppens ene Medlem, hvis Stemme skulde erhverves, var Pastor V. Birkedal. Han frygtede nemlig for, at Baron Carl v. Scheel-Plessen, dansk Godseier og preussisk Regeringspræsident i Slesvig og Holsten, kunde blive valgt ind i Landsthinget. Man opfordrede mig til at forhandle med Birkedal, for at faa ham til — da han var gaaet ind paa de øvrige Puncter i Regeringsudkastet — ogsaa at stemme for Kongevalgte. Jeg overtog denne vanskelige Mission, men uagtet jeg blandt andre Grunde ogsaa anførte den: at Kongen og Ministeriet visselig aldrig vilde foretage et saadant Valg, forblev dog Birkedal urokkelig; endelig nær ved at opgive Haabet om et heldigt Resultat spurgte jeg Birkedal, om han vilde stemme for dette Punct, naar hertil føiedes den Betingelse for disse Valg: at Kongens Udnævnelse skeer blandt Mænd, der ere eller have været valgte Medlemmer af tidligere eller bestaaende repræsentive Forsamlinger heri Riget. Herpaa gik Birkedal ind, da

Scheel-Plessen aldrig har haft Sæde i en saadan Forsamling. Saaledes erhvervede jeg denne ene Stemme, Udkastet blev vedtaget og senere antaget af de 2 Repræsentationer«.

»I Besiddelse af den Tillidspost, hvortil Bondestanden i Holbæk Amts 1. Kreds havde valgt mig, nemlig som Medlem af Rigsraadets Folkething, blev det min Hovedopgave at virkeliggjøre den Grundtanke, som altid havde besjælet mig, nemlig i politisk Henseende at sammenknytte de større og mindre Landeiendomsbesiddere til fælles fredelig og gavnlig Samvirken i Fædrelandets og Frihedens Tjeneste. Da Dønningerne fra de stormfulde Dage, hvor Agitationen næsten udelukkende rettedes imod Godseierne, langt fra havde lagt sig, og Bitterheden navnlig hos Lehnsbesidderne og de større Godseiere endnu var stor, var den Opgave, jeg havde sat mig, ikke let at løse, især da Forholdene stillede sig saaledes, at Tilnærmelsen ikke kunde skee ved en direkte Henvendelse til Bondestandens egne Repræsentanter i den lovgivende Forsamling, men at man først maatte vinde Førerne, der, som Saadanne, vare Gjenstand for Godseiernes største Uvillie. At bringe Godseierstandens Tillidsmænd og Ledere i venlig Forstaaelse med deres hidtil værende Contraparter var den første og vanskeligste Deel af den Gjerning, der skulde udføres.

Maaden, hvorpaa dette skete, var følgende:

Da Cand. polit. J. Scavenius, ligesom jeg, skyldte Bondestanden sit Valg, og han, som forhen omtalt, tillige med mig var indtraadt i Venstre, foreslog jeg ham i Forening med mig at indbyde samtlige »Venstremænd« til en Middag i Hotel Phoenix. Denne blev afholdt 15. Septbr. 1865, og ved denne Leilighed blev der af et Medlem af Bondestanden udtalt Ønsket om, i politisk Henseende, at virke sammen med Godseierne, og at Bondestanden agtede at gjøre et Skridt til Opnaaelsen heraf. Dette skete ogsaa den 10. October s. A., da omtrent 30 Medlemmer af Folkethingets Venstre indbøde følgende Godseiere til en festlig Sammenkomst i Hotel Phoenix: Greve Frijs-Frijsenborg, Baron Blixen Finecke, Kammerherrerne J. Castenskjold, Frederikslund, J. Neergaard til Svenstrup, Wichfeld til Engestofte, Heltzen til

Søegaard, Skeel til Dronninglund, Baron Rosenkrantz til Liselund, Hofjægermestrene Sehested til Broholm, Carlsen til Gammelkjøgegaard, Grüner til Raunstrup, Godseier Estrup til Skafføgaard og mig. — Heltzen, Carlsen, Skeel og Rosenkrantz vare forhindrede i at være tilstede.«

Zytphen Adeler opfordrede til Enighed og Sammenhold i Landbostanden, og fremhævede, at ligesom Godseierne og Bondestanden i de hjemlige Forhold, i det praktiske Liv kom hinanden imøde med Tillid og Velvillie, saaledes burde de ogsaa i det offentlige, politiske Liv nære de samme Følelser. I A. Hansen, der ikke alene af Indbyderne var valgt til paa deres Vegne at optræde som Vært, men som ogsaa beklædte Dirigentpladsen, udtalte sig om Alt, hvorom de tvende Stænder Godseiere og Bønder vare enige, og haabede, at man fremtidig vilde betragte hinandens Stræben og Virken med Imødekommenhed og Tiltro, og ansaae denne Sammenkomst som en Haand, man rakte Godseierne. Greve Frijs-Frijsenborg, kort efter Conseilpræsident, takkede paa Gjæsternes Vegne for Indbydelsen til denne festlige Sammenkomst. »Vi have«, sagde han, »hilset den med Glæde, fordi der ved den er skeet en Tilnærmelse mellem de forskjellige Led af Landbostanden, og fordi vi i denne Tilnærmelse see det bedste Værn for en lykkelig Fremtid for vort Fædreland«.

Tilnærmelsen var skeet og Hovedformaalet for en fremtidig Samvirken, nemlig i at befordre Velvillie og gjensidig Tiltro imellem de større og mindre Landeiendomsbesiddere, var herved givet. Hvad mange havde anseet for en Umulighed, var bleven en Mulighed. Det gjaldt nu om at slaae Ordet fast i Gjerning, at danne en Form for Virksomheden udad, og at bringe Indholdet af samme saavidt muligt i Overensstemmelse med de hidtil imod hinanden kæmpende Partiers Anskuelser, da en gjensidig Moderation i disse var en uundgaaelig Betingelse for en fremtidig frugtbar Samvirken.

I denne Hensigt indbød Zytphen Adeler 34, paa en enkelt Undtagelse nær, alle Medlemmer af Rigsraadet eller Rigsdagens Folkething, til et constituerende Møde i Hotel Phoenix

den 21. November 1865, hvor da Foreningens Navn og Formaal blev vedtaget, samt Regler for Valget af Bestyrelse.

»Det var mig«, siger Zytphen Adeler,» yderst magtpaaliggende at samle i Overbestyrelsen, og saaledes knytte til Foreningen, ikke alene Venstres (Bondevennernes) 3 indflydelsesrigeste Førere: Alberti, I. A. Hansen og Frølund, men ogsaa Formanden for de bestaaende Foreninger af Godseiere, saameget mere som den Personlighed, i hvem dette Formandskab i en lang Aarrække var repræsenteret, nemlig Kammerherre P. B. Scavenius til Gjorslev, med Rette blev anseet som den, der nød den danske Godseierstands ubetingede Tillid. Med sit skarpe og sikkre Blik havde Scavenius strax indseet Nytten og Betydningen af en slig Forening af Landbostandens forskjellige Elementer som en ønskelig Afslutning paa de lange og ·haarde Kampe og som et sikkert Værn for en rolig Udvikling. Han gav derfor strax sin Indvilligelse i at tiltræde Overbestyrelsen. Kammerherre Neergaard til Svenstrup, der ogsaa havde megen Anseelse i Godseierstanden, og som tillige var Medlem af Bestyrelsen for »de forenede Godseiere«, erklærede sig ogsaa villig til at indtræde i Tiendeoctoberforeningens Overbestyrelse, der saaledes kom til at bestaa af: Overretsprocurator Alberti, Skoleinspecteur Frølund, Hofjægermester Grüner, Raunstrup, I. A. Hansen, Næstformand, Gaardeier H. Hansen, Gaardeier Mathiasen, Kammerherre Neergaard, Svenstrup, Boelsmand S. Pedersen, Cand. polit. J. Scavenius, Kammerherre P.B. Scavenius, Gjorslev, Kammerherre Wichfeld, Engestofte, og mig som Formand.«

»Da den gamle Kammerherre Scavenius i sin ydre Optræden var ligesaa kold og tilbageholdende, som han var skarp, kort og uforbeholden i sin Tale, saa nærede jeg« — vedbliver Zytphen Adeler — »megen Ængstelse for hans første Sammentræf med sin tidligere haarde Modstander I. A. Hansen i et Bestyrelsesmøde, og jeg anmodede derfor I. A. Hansen om at aflægge Scavenius en Visit, førend dette afholdtes. Hansen erklærede sig meget villig hertil, men spurgte: Vil Scavenius modtage mig? Jeg turde med Hensyn til Kammerherrens mig saa vel bekjendte Egenskaber,

ikke give Hansen et bekræftende Svar, men jeg ansaae det for raadeligst først selv at tale med Scavenius herom. Jeg henvendte mig derfor til ham desangaaende, og fik det ham fuldstændig lignende Svar: »Jeg modtager enhver brav Mand, men jeg skal ordentlig læse Hr. I. A. Hansen Texten, og han skal faa Sandheden at høre«. Indseende, hvormeget der stod paa Spil, sagde jeg: »Vil de da strax bryde Overeenskomsten, inden den fuldt ud er sluttet? Desuden maa jeg bede Dem betænke, at I. A. Hansen er Politiker, det er hans Levebrød, og som Saadan har han svunget sig op til en Førers Plads. Vi — De og jeg — kunne lade være at beskjæftige os med Politik, og trække os tilbage til vore Godser, men denne Mand har valgt den som Livsstilling, og, om han ogsaa i Agitationen imod os Godseiere er gaaet meget vidt, byder han dog nu Haanden til Forlig, og jeg tror, at vi af Hensyn til Sagen bør modtage den.« Den gamle Scavenius svarede: »De kan have Ret min Faer, lad Manden kun komme«! Hansen giorde Visiten, blev vel modtaget, og jeg kan tilføie, at det gode Forhold imellem disse to Mænd ingensinde blev afbrudt, saalænge de sad i Overbestyrelsen.«

Efterat Foreningen var bleven constitueret, udsendtes den 19. Februar dens Love til de Medlemmer, som strax efter Foreningens Dannelse vare indtraadte i den. Formaalet i §. 1 var: At befordre Velvillie og giensidig Tilnærmelse imellem de større og mindre Landeiendomsbesiddere samt i Forsamlinger at drøfte de Spørgsmaal, der stode paa Dagsordenen«. § 2 ordnede Medlemmerne udenfor Kjøbenhavn i Landsthings-, Folkethings- og Kommunekredse, hver med sin særlige Bestyrelse.

Den national-liberale Presse optraadte strax, i Forening med den grundtvigianske, som Tiendeoctoberforeningens bitreste Modstandere. Man fandt ikke alene Foreningens Standpunkt uklart, men paastod, at dens Medlemmer havde grundforskjellige og hinanden modsatte Interesser baade i politisk og social Henseende, kort sagt, man søgte i de stærkeste, just ikke altid sømmelige Udtryk at forhindre dens Udbredelse.

Overbestyrelsen indsaae imidlertid, at Formaalet, som det i Almindelighed var givet i Lovenes § 1, ikke var tilstrækkeligt til at samle Medlemmerne af de forskjellige Stænder, og knytte disse til Foreningen, det var nødvendigt at præcisere visse Principer og at tilveiebringe en Overenskomst om vigtige paa Dagsordenen staaende Spørgsmaal.

Under 23. Marts udsendte derfor Overbestyrelsen et Circulaire, der indeholdt Hovedpunkterne i Bestyrelsens Program, af hvilket jeg i Korthed skal anføre de 3 vigtigste.

1. Det blev udtrykkelig udtalt ved Foreningens Stiftelse, at Forfatningssagen var et aabent Spørgsmaal.

2. Overbestyrelsen har rettet Blikket paa § 18 i Grundloven af 5. Juni 1849 og udtaler sig herom paa følgende Maade:

»Jævnlige Udtalelser igiennem flere endog de mest udbredte Blade godtgiøre, at Bestemmelsen i hin §: Kongen er ansvarsfri, hans Person er hellig og ukrænkelig, ingenlunde efterleves. Vi som høiligen misbillige disse Grundlovsovertrædelser, og dybt beklage, at den offentlige Mening ikke hidtil har været istand til at hævde Kronens Bærer den Ham grundlovmæssig tilkommende Ukrænkelighed, ville forsøge med Foreningens Medlemmers Bistand at giøre hiin Grundlovsbestemmelses saa døde Bogstaver til en levende Overbeviisning for Folket.«

3. »Bestyrelsen erkjender, at Fæsteafløsningsspørgsmaalet har i den forbigangne Tid virket uheldigt paa vor hele indre Udvikling, men den har den Overbeviisning, at det kun kan løses ad Frivillighedens Vei.

Hvad den fri Udstykning og Sammenlægning af Jord angaaer, da erkjender Bestyrelsen den i Principet for at være det Rette; men den er enig om at tage Hensyn til det Bestaaende for ikke at gribe forstyrrende ind i den jævnt fremskridende Udvikling. Da en stærk tiltagende Sammenlægning eller Udstykning vil medføre Fare for Gaardmandsklassen, hvis Opretholdelse som Middelstand er saa vigtig for Staten, saa er Bestyrelsen bleven enig om, at

den ikke vil tilstræbe eller begunstige Forandringer i den bestaaende Lovgivning angaaende Jords Sammenlægning og Udstykning.«

Uagtet Venstres »Organ«, Morgenposten, som rimeligt var, omtalte og paa det Bedste anbefalede Tiendeoctoberforeningen, var det dog kjendeligt, at den Deel af Provindspressen, der stod paa »Venstres« Side, ikke rigtigt kunde fatte eller i det Hele taget orientere sig i den foregaaede store Forandring, da den nu, efter Førernes Exempel, maatte tale med Agtelse og Velvillie om dem, nemlig Godseierne, som den tidligere med god Villie have agiteret imod og stillet i det sletteste Lys. Ikke alene til en bedre Opfattelse af Foreningen, men ogsaa som Forsvar imod de stærke og vedholdende Angreb, som den national-liberale samt den grundtvigianske Presse rettede imod den, foreslog Zytphen Adeler Udgivelsen af et Blad, hvilket ethvert Medlem erholdt gratis, imod at betale Postgebyret. Overbestyrelsen gik villig ind herpaa, og den 27. April 1866 udgik det første Nr. af Landbobladet, senere hen, 1867, udgik det 2 Gange om Ugen, og imod Slutningen af Foreningens Tilværelse 6 Gange om Ugen.

Det er forhen meddelt, hvad der iøvrigt fulgte af sig selv, med bestemt Hensyn deels til Tidspunktet for Foreningens Dannelse, deels til dens Hovedformaal, at dens Medlemmer havde fuld Frihed i deres Stemmegivning over den forandrede Grundlov, der havde fremkaldt saa stærke og vedholdende Kampe. Det var derfor en Selvfølge, at Foreningen, indtil denne Afgiørelse havde fundet Sted, ikke kunde udøve nogen synderlig politisk Virksomhed udadtil, men maatte indskrænke sig til at beskjæftige sig med sine indre Anliggender og sin Organisation.

Da imidlertid den reviderede Grundlov var bleven vedtaget, imod hvilken Halvdelen af Foreningens 26 Stiftere havde stemt, blev det Tiendeoctoberforeningens Opgave i Loyalitet at slutte sig til den givne Statsorden og at tale Fredens og Forsonlighedens Ord, ikke alene til dens egne »Neisigende« Medlemmer, men til den hele Befolkning. An-

ledningen hertil gav den Trontale, hvormed Kongen, den 28. Juli 1866, sluttede den Rigsdag, der tredie Gang paa grundlovmæssig Maade havde vedtaget den reviderede Grundlov af 23. Juli s. A.

I August Maaned udsendte Overbestyrelsen et Circulaire til sine Medlemmer, hvis Antal paa den Tid var ca. 1800 i Landets forskjellige Egne, hvori det blandt andet hedder: Hans Majestæt Kongen har underskrevet Danmarks Riges Grundlov, og sluttet Rigsdagens Samling med følgende Ord:

»Det er Vort tillidsfulde Haab, at Vort frie og trofaste Folk med Fædrelandskjærlighed vil slutte sig til denne Grundlov, og at alle Vore Undersaatter, uanseet den Meningsforskjellighed, som paa Sagens foregaaende Trin frit og uhindret har kunnet fremtræde, nu, da Afgjørelsen er truffen, eendrægtigen ville samvirke med Os i Bestræbelsen for en frugtbringende Udvikling af Statens aandelige og materielle Kræfter«.

Den smukke, i Sandhed kongelige Maade, hvorpaa Hans Majestæt saaledes har erkjendt »Neisigernes« Berettigelse til Modstand paa Sagens foregaaende Trin, vil uden al Tvivl giøre det lettere for disse at slutte sig til den ny Grundlov og i Forening med Kongen eendrægtigen samvirke til en frugtbringende Udvikling af Statens aandelige og materielle Kræfter.

At dette vil skee, er vort Haab, og Bestyrelsen vil giøre Alt, hvad der staar i dens Magt, for at bane disse Kongens forsonende Ord Indgang hos Landbostanden; vi haabe da ogsaa, at vore Medborgere, navnlig af Landbostanden, ville glemme den nu afsluttede Forfatningsstrid for udeelt at kunne offre deres Kræfter til Fædrelandets Vel«.

Overbestyrelsens Haab blev ikke skuffet; thi uagtet der ved de ny Valg, den 12. October, kom ikke faae »Neisigere« ind, navnlig i Folkethinget, blev dog Stemningen beroliget og Foreningens Medlemmer saa stærkt repræsenterede i Thinget, at Ministeriet Frijs, som havde giennem-

ført Forfatningsforandringen, netop her fandt en sikker Støtte i desenere Forhandlinger, saalænge Foreningen bestod.

Jeg maa her bemærke, at Grev Frijs-Frijsenborg ikke var Medlem af Foreningen, men at han, hvad der fremgaaer af hans Tale ved den forberedende Sammenkomst, erkjendte dens Berettigelse og Nytte, ligesom han ogsaa som Conseilspræsident handlede i Overensstemmelse hermed.

I Anledning af de forestaaende Valg holdt Overbestyrelsen i Løbet af Efteraaret flere Møder rundt om i Landet, især i de af Foreningen dannede Kommune- og Landsthingskredse, to eller flere af Overbestyrelsens Medlemmer vare altid tilstede. »Det var for mig«, siger Zytphen Adeler, »ganske vist en besynderlig og ikke tilvant Situation, saaledes at drage omkring i Landets forskjellige Kroer og der at holde Taler, enten fra en Arbeidsvogn eller et andet i Hast sammentømret Stillads, for den i Almindelighed talrig forsamlede Bondestand, men som Tiendeoctoberforeningens Formand og Grundlægger maatte jeg reise og vise, at jeg var gjennemtrængt af Foreningens Grundtanke. Lehnsbesidderne og de større Godseiere havde hidtil holdt sig borte fra Sammenkomster med Bønderne om politiske Sager, — og jeg kan heller ikke sige, at de i Fortiden har haft nogen særlig Opfordring dertil. — Isen maatte nu brydes, jeg havde dog megen Glæde af disse Toure, da man overalt med Bifald og Opmærksomhed hørte paa min Tale, derhos bidrog disse Møder meget til Foreningens Udbredelse«.

Ved Valget til Folkethinget den 12. October s. A. stillede Zytphen Adeler sig atter som Candidat i Holbæk Amts 5. Kreds imod Gaardmand Jens Rasmussen i Veddinge, denne seirede imidlertid med 532 St., medens Zytphen Adeler kun havde 407. Aarsagen til Faldet var dog meget hæderligt, thi de mest indflydelsesrige Mænd, som førte Stemmerne imod ham, sagde til Zytphen Adeler efter Valget, at de ønskede ham ikke ind i Folkethinget, fordi de trængte til en frisindet Mand i Landsthinget, og de vilde i Forening med

Amtets øvrige Valgmænd af Bondestanden giøre sig al Umage for at bringe ham ind i Landsthinget.

Bondestanden holdt Ord, og den 18. October samme Aar blev han valgt som 4. Landsthingsmand for 2. Kreds (Kjøbenhavns, Frederiksborg og Holbæk Amter).

Uagtet enhver politisk Forening har sine Hovedgrundsætninger, hvorom dens Medlemmer i fuld Overeensstemmelse samle sig, saa forekommer der dog saamange forskjellige Sager af mere eller mindre indgribende Virkning, hvorved Anskuelserne kunne være afvigende. Førerne for de hidtil existerende Partier: »Nationalliberale« og »Bondevenner« udøvede i slige Sager en meget stor Myndighed, idet Sagen blev afgiort og Stemningen reguleret efter en af hine forudfattet Beslutning. Tiendeoctoberforeningen slog ind paa en anden Vei, idet Overbestyrelsen udsendte til Kredsformændene de paa Dagsordenen staaende væsentlige Spørgsmaal, og udbad sig Kredsens Mening herom, ikke ved en Afstemning, men i et af Formanden affattet Referat over den Discussion, der i den Anledning havde fundet Sted. Disse Referater bleve regelmæssig indsendte, og Overbestyrelsen fik herved et nogenlunde klart Overblik over de Anskuelser, der herskede rundt om i Landets forskjellige Egne.

Da Foreningen var antiskandinavisk, anti-national-liberal og anti-grundtvigiansk, var det naturligt, at, eftersom Foreningens Udbredelse tiltog, den hos disse Partier mødte den stærkeste Opposition, Datidens Dagblade vidne herom; men desuagtet skete bestandig Meddelelse til Overbestyrelsen om nye Medlemmers Indtrædelse og nye Kredses Tilblivelse, saa at Zytphen Adeler i et Bestyrelsesmøde den 18. Marts 1867 kunde angive, at Kommunekredsenes Antal var 54.

Jeg skal ikke her give en detailleret Udvikling af Foreningens Indflydelse i Rigsdagen i den Tid, den bestod, men kun ganske i Almindelighed anføre Zytphen Adelers Opfattelse af og Mening herom.

»I de mange Aar«, siger han, »hvori Junigrundlovens Landsthing bestod, havde venstre Side altid være i Minoritet

i dette Thing, og i de sidste 10 Aar beherskede Orla Lehmann Thinget næsten som Dictator, men i det første Landsthing 1866—67, efter Grundlovsrevisionen, blev dette Forhold forandret nemlig derved, at de Høistbeskattede, hvis Flertal fandtes paa Landet, fik særlig Adkomst til Sæde i Thinget, det blev derfor muligt, at disse, i Forening med »Venstres« mindre Landeiendomsbesiddere, kunde danne en Modvægt imod de Doktrinaire og Grundtvigianerne; og skjøndt Rigsdagssaisonen 1866—67 kun fandt Sted et Aar efter Foreningens Stiftelse, saa viser dog Landsthingstidenden, at Foreningens Aand ved flere Sagers Afgiørelse gjorde sig giældende. I Folkethinget, hvor kun 2 à 3 større Godseiere havde Sæde, kunde Foreningen ikke virke paa anden Maade end ved sine Medlemmer af Bondestanden og dennes Førere. Foreningens Indflydelse i begge Thing var dog saa synlig, at dens Modstandere i Pressen optraadte paa det Voldsomste imod den. Foreningen gik dog sin rolige Gang, og dens Medlemsantal var i jævnt Tiltagende, hvortil bidrog den gjensidige Vexelvirkning imellem Overbestyrelsen og Medlemmerne ikke alene ved Møder trindt om i Landet, men ogsaa ved festlige Sammenkomster. Saaledes blev der afholdt Folkefester i Raunstrup Skov og i Fruerlunden ved Dragsholm«.

I October 1868 talte Foreningen 2,217 Medlemmer i 67 Kredse.

Den 6. October 1868 aabnedes Rigsdagen, og den 3. Novbr. indbragte Professor Frederiksen, Kriminalretsassessor Nyholm og Fuldmægtig Gad: »Forslag til Lov, sigtende til at fremme Lehns-, Stamhuses og Fideicommisgodsers Overgang til Selveiendom«. Ved denne Leilighed benyttede Zytphen Adeler sin Indflydelse som Foreningens Formand og anmodede Medlemmerne i Folkethinget om at modsætte sig Forslaget. »Overretsprocurator Alberti giorde dette«, siger Zytphen Adeler, »med god Villie og af Overbeviisning, og holdt den smukkeste Tale for Bevarelsen af Lehn og Stamhuse, som man kunde ønske sig. I. A. Hansen og de øvrige Medlemmer af Foreningen imødekom mit Ønske, og Forslaget blev forkastet«.

»Som Formand for Octoberforeningen«, vedbliver Zytphen Adeler, »har jeg to Gange forhindret Angreb paa Vallø Stift. Engang, i October Maaned 1865, seer jeg paa Dragsholm af Aviserne, at I. A. Hansen og Oberst Tscherning havde indbragt det Forslag, »at Vallø Stifts Jordegods skulde sælges paa samme Vilkaar som Statens«. To Timer derefter var jeg paa Veien til Kjøbenhavn. Næste Morgen traadte jeg ind til I. A. Hansen med det Spørgsmaal: hvad dette Forslag skulde betyde (Underhandlingerne imellem ham og mig om at stifte en politisk Forening vare dengang begyndte). Han svarede, at da der endnu ingen Overenskomst var sluttet, ansaae han sig som fri Mand. Hertil bemærkede jeg: hvis dette Forslag fremmes, bliver enhver Overenskomst umulig, det maa tages tilbage. Hvorledes Hansen formaaede Tscherning til at tage det tilbage, veed jeg ikke, men tilbagetaget blev det.

I Rigsdagssaisonen 1869—70, inden Tiendeoctoberforeningens Opløsning, henvendte Lehnsgreve og Landsthingsmand Fr. Moltke sig til mig med det Spørgsmaal, om det var med mit Bifald, at I. A. Hansen og Dr. Winther i Folkethinget havde indbragt et Forslag med Hensyn til Vallø Stift, som gik ud paa Rigsdagens Indblanding og Control med Stiftets Administration. Jeg svarede benægtende, og Greven bad mig om at formaa Vedkommende til at tage det tilbage. Jeg forlangte af I. A. Hansen, at Forslaget skulde tages tilbage, hvorledes han kom ud af det med Winther, der hverken var hans, eller, som det senere viste sig, Octoberforeningens Ven, var mig ligegyldigt, kun saameget er vist, at Forslaget blev taget tilbage«.

At Octoberforeningens Tanke og Aand imidlertid ikke stærkere havde gjennemtrængt de større Landeiendomsbesiddere, end Tilfældet var, beklagede Zytphen Adeler i høi Grad, thi netop i Landsthinget, siger han, skulde Foreningen vise sin Virkning, der var det, at den ny Forfatning skulde prøves, og kun derved, at de hidtil i det politiske Liv tilsidesatte Godseiere giorde sig fortrolige med en fri Forfatnings Fordringer, og sluttede sig til de mindre Landeiendomsbesiddere, der ikke alene havde fælles Interesser med dem, men

som ogsaa i det daglige Liv og i de sociale Forhold nærede Tillid til dem, var der Udsigt til, at den reviderede Grundlov kunde virke til Gavn og Velsignelse for Land og Folk. At de kunde giøre det uden at opgive enten deres Selsvtændighed eller overskride Grændserne for en besindig og rolig Friheds-udvikling, dette havde Octoberforeningen bevirket, idet den ved sit Program havde afslebet de skarpe Spidser af Bonde-vennernes ɔ: Venstres politiske Principer. Herom vidner desuden det Circulaire, som Comiteen for de forenede Gods-eiere udsendte til sine Medlemmer den 20. August 1866, hvori det heder:

»Da det imidlertid, som forhen omtalt, er klart, at den store Besiddelse ikke ved egne Kræfter kan erhverve sig en saadan Stilling i det eventuelle Landsthing, fremgaaer heraf Ønskeligheden af en Samvirken med de mindre Land-eiendomsbesiddere, der ganske vist ogsaa ere besjælede af loyale Følelser og Ønsket om en rolig Fremtid.

Den Kløft, der tidligere under vort constitutionelle Livs Førelse var bleven dannet imellem hine Samfunds-klasser, maatte som unaturlig og upolitisk forsvinde, Tids-punctet var kun uvist; det er derfor et gunstigt Varsel for Fremtiden, at den gjensidige Tilnærmelse og gode For-staaelse imellem disse saa stærke og betydningsfulde Ele-menter i Staten er paabegyndt med al god Udsigt til Fuld-byrdelse igjennem Tiendeoctoberforeningen, hvis politiske Virksomhed er grundlagt paa Principer og Anskuelser, der i alt Væsentligt ere i Overensstemmelse med dem, det conservative Parti til enhver Tid har søgt at gjøre gjældende.

For at altsaa et Landsthing kan tilveiebringes, der fyldestgjør det anførte Formaal, troer Comiteen, at en enig Samvirken imellem de større og mindre Landeiendoms-besiddere er nødvendig, og den henstiller derfor til . . . . om De maatte være villig til, i Forening med Tiendeoctober-foreningen, at samvirke til Opnaaelsen af hint Resultat.«*)

---

*) Circulairet er underskrevet af Grevencop-Castenskjold, Frederikslund, Lerche-Lerchenborg, J. Neergaard, Svenstrup, og Scavenius, Gjorslev.

Foreningen havde jævn god Tilslutning hos de mindre Landeiendomsbesiddere, kun, som ovenfor omtalt, holdt Størstedelen af Majoratsbesidderne og de større Godseiere sig tilbage; »om det«, yttrer Zytphen Adeler, »var af Uvillie imod Bondevennernes tidligere Førere, eller af Ulyst til at befatte sig med Politik, skal jeg ikke kunne sige, kun veed jeg, at flere af mine Standsfæller ikke vare aldeles passive, da min Person ofte maatte holde for, og jeg undertiden blev behandlet paa en lidet skaansom Maade. Dog, jeg skal ikke opholde mig herved. Mange have maaskee senere faaet Øinene op«.

Uagtet Dr. G. Winther ikke alene deltog i Octoberforeningens Stiftelse, men ved det forud afholdte Festmaaltid udbragte et »Leve« for de store og smaa Bønder, sluttende med disse Strofer: »Thi først, naar disse tvende kan mødes uden Tolk — For Danmark en bedre Tid begynder«, indmeldte han sig dog ikke i Foreningen, men optraadte som dens bittreste Modstander. Et skjæbnesvangert Skridt i denne Retning gjorde han ved, i Sessionen 1868—69, den 8. October at indbringe Forslag til »Lov om Fæstets Overgang til Selveiendom«. Det var jo denne Sag, der havde foranlediget de lange og stærke Kampe imellem Godseierne og Fæstebønderne (»Bondevennerne«) og, ved at skille den store Landbostand i to fjendtlige Leire, havde trykket og hæmmet den indre Udvikling. Godseiernes Beredvillighed til billige Salg og dens Føreres Erkjendelse af Godseierstandens sociale og politiske Betydning, havde endelig bragt den ved Octoberforeningens Stiftelse giensidige Tilnærmelse tilstede, hovedsageligen paa Basis af det af Godseierne hævdede Princip: at kun de frivillige Overeenskomster kunde, uden at krænke velerhvervede Rettigheder, hidføre en sikker Stilling for den til Selveier overgaaende Fæster. Da nu Bondevennernes Førere og de i Foreningen værende Fæstebønder af Overbeviisning vare gaaede ind paa foranførte Hovedpunct i Foreningens Program, saa var der dog mange Tusinder udenfor Foreningen, hos hvilke »Tvangslovslysten« ulmede, og følgelig var Winthers Forslag en Brandfakkel, der blev kastet ind i Foreningen. Medlemmerne af Overbestyrelsen,

Alberti, I. A. Hansen og Frølund, havde en meget vanskelig Opgave i Folkethinget; men de klarede Sagen paa en tilfredsstillende Maade; — den blev henviist til et Udvalg, hvor den foreløbig blev begraven.

Ved Rigsdagens Slutning den 27. Februar 1869 talte Foreningen 2,511 Medlemmer, som vare fordeelte i 81 Kommunekredse, 10 Folkethingskredse og 10 Landsthingskredse, der hver havde sin særlige Formand og Næstformand.

Ifølge et efter Loven foretaget Valg paa 6 Medlemmer til Overbestyrelsen gjenvalgtes de tre, men istedetfor Kammerherre P. B. Scavenius, der var død, og Kammerherre Wichfeld og Mathiassen, der udtraadte, valgtes Kammerherre Sehestedt Juul til Ravnholt, Hofjægermester Skeel til Birkelse og Gaardeier Skytte i Haunsø.

Tidligere var der af 37 større Landeiendomsbesiddere udsendt en Opfordring til deres Standfæller om at tiltræde Foreningen, og i April Maaned udsendte 141 Mænd af de mindre Landeiendomsbesiddere, der næsten Alle vare enten Formænd eller Næstformænd i de af Foreningen dannede Kredse, en lignende Opfordring til Bondestanden, hvori det i Slutningen hed: »Den Maade, hvorpaa Rigsdagens Landsthing nu sammensættes, har yderligere vist Nødvendigheden af en Samvirken imellem de to Hoveddele i Landbefolkningen. Godseierne ville altid udgiøre omtrent en Trediedeel af Landsthingets Medlemmer; fjendtligt eller uvenligt Forhold imellem Godseierne og Bønderne vil næsten i alle Sager bringe Godseierne til at slutte sig til det »doktrinære« Parti, men føle alle Landboerne gjensidig Velvillie for og Tiltro til hinanden, saa vil en Tilslutning imellem dem i Landsthinget ikke kunne udeblive, og dette vil udøve en heldig Indflydelse paa Lovgivningen og bidrage til god Samvirken imellem begge Rigsdagens Afdelinger«.

Under stadig Kamp med det doktrinære Parti, hvortil, som forhen omtalt, Grundtvigianerne sluttede sig, vedblev imidlertid Foreningen, deels igjennem sin Presse, deels ved de i Sommerens Løb afholdte Fester og Møder, at virke; og dens Medlemsantal tiltog bestandigt blandt Bondestanden. Af Møder er fremhævet tvende i Nykjøbing paa Falster og

i Nakskov, hvor I. A. Hansen førte Ordet for Foreningen. Han blev paa disse Møder fulgt af Lærer Berg fra Bogø, der paa det stærkeste opponerede saavel imod I. A. Hansen som mod Foreningen.

I et Circulaire af 23 Marts 1869 havde Overbestyrelsen, i Anledning af det Wintherske Lovforslag om Tvangsafløsning af Fæsteforholdet, som han havde indbragt i den foregaaende Session, udtalt: »de nylig stedfundne Forhandlinger om Fæsteforholdene have i flere Henseender stadfæstet vor Overbeviisning om, at en Fæsteafløsningslov ikke eensidig kan gjennemføres, men at det kun er ved en Overeenskomst mellem Godseiere og Bondevenner, at Fæsteforholdenes Ulemper nærmest maa ventes«. Da det var kommet til Overbestyrelsens Kundskab, at dette Punkt var blevet misforstaaet saaledes, at Overeenskomsten skulde sluttes imellem hver enkelt Godseier og hver enkelt Fæster, saa berigtigede den denne Misforstaaelse derhen, »at det ikke stred imod den foran citerede Udtalelse, at et af dets Medlemmer indbragte et Forslag til at ordne Fæsteafløsningen ved Lov*), naar dette skete paa en for alle Parter retfærdig og billig Maade, og som en Overenskomst imellem Godseiere og Bønder«. Sluttelig bemærkes, at I. A. Hansen dog ikke har indbragt sit Forslag som Medlem af Octoberforeningen.

»Jeg havde«, siger Zytphen Adeler, »giort de største Anstrengelser for at afvende den Fare, som ved denne Sag truede Octoberforeningen, idet jeg havde anvendt al min Indflydelse for at formaa Godseierne i Overbestyrelsen til at gaa ind herpaa. Deres Beredvillighed til at giøre dette Offer vidner stærkere end Alt andet om deres Ønske at opretholde Foreningen.

Lovforslaget om Tvangsafløsning af Fæsteforholdet, hvilket Dr. Winther havde indbragt i Folkethinget i den afvigte Rigsdagssession, og hvorved Foreningens Fjender haabede at sprænge den, havde Alt begyndt at vise sine

*) Meningen heraf skal vistnok være den, at hvis et Godseierministerium, navnlig det Frijs-Frijsenborgske, fremlagde en Afløsningslov og de i Tingene værende Godseiere og Bondevennerførere bleve enige, da kunde en Lov ordne Forholdet. *J. J. N.*

Virkninger uden for Rigsdagen, den tidligere Bevægelse iblandt Bondestanden, som, ved Octoberforeningens Stiftelse og Virksomhed, var standset og nær ved at døe hen, blev igjen oplivet og gjorde især Foreningens Næstformand I. A. Hansens Stilling vanskelig, fordi han tillige var Formand i en udelukkende af Bønder bestaaende politisk Forening, 5. Junifolkeforeningen, han kunde derfor ikke lade sig distancere af Dr. Winther. Efter Samtale med mig, og med mit Bifald, havde han i Sommerens Løb affattet, og omsendt til Landets Godseiere, et Fæsteafløsningsforslag, der, med Hensyn til Tvangsprincipet, afveg fra de foregaaende derved, at en Commission, bestaaende af 3 Medlemmer, hvoraf 1 Medlem valgtes af Regjeringen, 1 af Landsthinget og 1 af Folkethinget, skulde bedømme de af Godseierne giorte Tilbud, og, forsaavidt disse fandtes antagelige, skulde Tvangen ikke anvendes paa disse Godser. Efter 5 Aars Forløb skulde ny Tilbud indsendes. Godseierne uden for Thingene vilde ikke indgaa paa nogen Forhandling, og I. A. Hansen saae sig da nødsaget til at indbringe sit Forslag i en noget forandret Form i Folkethinget for at prøve, om der i Rigsdagen kunde opnaaes en Overeenskomst.

Indenfor Rigsdagen var Agitationen for Tvangsafløsning af Fæsteforholdet nu i fuld Gang, og den 23. Decbr. 1869 blev der i denne Anledning afholdt et stort Møde i Ringsted, hvor de 7 à 800 Tilstedeværende repræsenterede 116 Kommuner i Landets forskjellige Egne. Som Octoberforeningens Formand maatte jeg være tilstede ved denne særdeles vigtige Sags Forhandling. Min Tale vil findes i Landbobladets Nr. 3, 1870. Her vil jeg kun gjengive følgende Yttringer:

»— — Jeg ønsker altsaa, at Fæstespørgsmaalet løses snart; jeg troer, at det nærværende Tidspunct er heldigt for en Løsning, og at det er Pligt fra begge Sider at benytte de gunstige Omstændigheder til at skaffe dette Spørgsmaal, der giver saamegen Anledning til Strid, ud af Verden. Jeg for mit Vedkommende taler kun i mit eget Navn, jeg vil imødekomme en Løsning saa meget, som det efter min Overbeviisning er muligt«.

Min Tale giorde synligt Indtryk paa Forsamlingen, og jeg tør sige, hvad jeg iøvrigt senere erfarede, at den havde en modererende Indflydelse paa den af Forsamlingen til Rigsdagen indgivne Adresse.

Ved 3die Behandling i Folkethinget af I. A. Hansens Forslag yttrede Indenrigsministeren, Kammerherre Haffner: »at han antog, at Folkethinget maatte giøre væsenlige Indrømmelser, førend en Overeenskomst med Landsthinget kunde finde Sted, iøvrigt ydede han I. A. Hansen sin Anerkjendelse for det Maadehold, denne havde viist, og den ærlige Bestræbelse efter at faae et brugbart Grundlag bragt tilveie, Hansen havde lagt for Dagen. Forslaget blev vedtaget med 92 St. imod 1, og det blev udtrykkelig udtalt, at det kun blev betragtet som et Tilbud, der giordes Landsthinget ɔ: Muligheden af at Modificationer heri kunde indtræde.

Torsdagen den 3. Marts paabegyndte første Forhandling i Landsthinget. Rosenørn Teilmann aabnede Talernes Række, som afgiort Modstander af Forslaget, saavel hvad Realiteten som Formen angik. Efter ham fik jeg Ordet, og skjøndt min Stilling blandt Godseierne var ligesaa vanskelig som I. A. Hansens overfor Bønderne, afholdt dette mig ikke fra aabent at udtale mig, idet jeg, netop fordi Løsningen af dette Spørgsmaal havde en dybereliggende Grund i Sammenholdet i Landbostanden, hovedsageligen argumenterede fra Betimelighedens Standpunct. »Jeg føler mig overbeviist om«, sagde jeg, »at det, naar man tager den hele politiske Stilling i Betragtning, maa siges at være ønskeligt, at Fæstevæsenet nu endelig ophører ved Hjælp af den lovgivende Magt. Der var en Tid, da Fæstevæsenet var til stor Nytte, men saa kom der en anden Periode, hvori det virkede uheldigt paa en rolig Udvikling for os i en frisindet Retning. Jeg ønsker derfor ikke, at denne Sag skal holdes svævende, men at den snart maa blive afgiort. Jeg tror det nærværende Tidspunkt er heldigt. — Jeg taler ikke her som Jorddrot, eiheller i Standsfællers Navn, dertil har jeg ingen Bemyndigelse, men jeg ønsker, at Landsthinget vil bidrage til at give det foreliggende Lovforslag en saadan Form, at det kan

fremtræde som en Overeenskomst imellem Godseiere og Fæstere, og som saadant paa det Nøieste stifte Ret til begge Sider. Idet jeg lader Retsspørgsmaalet ligge, ønsker jeg kun, at Landsthinget i Forening med Regeringen vil fremme den foreliggende Sag og føre den et Skridt videre«. Jeg anførte dernæst de Punkter i Forslaget, som jeg ikke kunde gaa ind paa, men jeg vidste vel, at Folkethinget, forsaavidt Landsthinget i Realiteten vilde gaa ind paa Forslaget, ved Octoberforeningens Indflydelse vilde i de af mig antydede væsentlige Punkter giøre Indrømmelser, det var mig meget om at giøre, at Landsthinget stillede sig imødekommende overfor Forslaget, thi herved lagdes en Contramine imod det af Dr. Winther opstillede Forsøg paa at sprænge Octoberforeningen. Jeg saae klart, at Foreningens Liv eller Død laae i denne Sags Afgjørelse.

Man vil ved at eftersee Octoberforeningens Love af 23. Marts og 18. Decbr. see, at jeg udtalte mig i fuld Overensstemmelse med disse, ligesom ogsaa nedenanførte Brudstykke af Indenrigsminister Haffners Tale, ved 2den Behandling i Landsthinget, i Principet ikke afviger fra, hvad jeg anførte. Haffner yttrede nemlig: »Det er Regjeringens Ønske, at Fæstegodset successivt overgaar til Selveiendom, jeg anseer det næsten som en nødvendig Følge af vor Forfatning. Jeg anseer frivillige Overenskomster for at være den naturligste og ønskeligste Maade, men naar der viste sig et stærkt Ønske om at fremme Fæstegodsets Overgang til Selveiendom, saa anseer Regjeringen sig for sit Vedkommende berettiget til at udøve en vis lovmæssig Tvang — jeg skal holde mig til de Udtryk, jeg brugte i Folkethinget — nemlig at Regjeringen skulde kunne finde en saadan Tvang ikke alene tilstedelig, men endogsaa saare ønskelig under disse Forhold.«

3 Godseiere talte endvidere imod Forslaget, dog blev et Udvalg nedsat. Hertil maa jeg bemærke Følgende: Venstre i Landsthinget kunde med Sikkerhed, efter Forholdstalsmaaden, sætte 3 Medlemmer ind i Udvalget, og med meget Held 4. I det i denne Anledning afholdte Venstremøde blev

det besluttet, at sætte mig paa Listen som Nr. 4, istedetfor jeg burde have staaet der som Nr. 1, da jeg var den eneste større Besidder, der havde talt for Forslaget. Jeg blev ikke valgt. Venstre i Landsthinget lod mig falde.

Det nedsatte Udvalg kom til at bestaae af 11 Medlemmer, hvoraf de 3 vare større Godseiere, Estrup, Sehestedt Juul, Rosenørn - Teilmann samt endvidere Ussing, Lehmann og Krieger; af disse havde de 2 talt imod Forslaget.

Udvalgsbetænkningen blev afgiven den 28. April 1870. Fleertallet, deriblandt de 3 Godseiere, var af den Anskuelse, at der i det foreliggende Lovforslag ikke kunde findes et brugbart Grundlag for en Lovforanstaltning, der skulde virke til Formaalets Opnaaelse, man burde derfor standse det og gaa over til den næste Sag paa Dagsordenen. Fleertallet motiverede denne Dagsorden ved »at opfordre Regjeringen til at anstille Undersøgelse og tage under Overvejelse om ny Lovbestemmelser kunde træffes til at modvirke den paa visse Godser herskende Utilbøielighed til Salg«.

Imod Indenrigsministerens bestemte Modstand blev imidlertid denne, saaledes motiverede, Dagsorden tagen tilbage, men den havde dog den uheldige Følge, at der i næste Session, 1870—71, blev indbragt af Regeringen og vedtaget et Lovforslag, der indeholdt yderligere Indskrænkninger i Godseiernes hidtidige Benyttelse af Fæstegodset, dog herom senere.

Derimod vedtog Landsthinget med stor Majoritet en af Lehmann affattet Motivering til Dagsordenen, der indeholdt »Erkjendelsen af Lovgivningsmagtens Berettigelse til at paabyde Fæstets Overgang til Selveie, dog at Forslaget til en saadan Lov helst burde udgaa fra Regjeringen«.

Det vil heraf sees, at denne af Landsthinget vedtagne Dagsorden, hvorved det fra Folkethinget oversendte Lovudkast blev afviist, gik langt videre end de Anskuelser, Tiendeoctoberforeningens Overbestyrelse havde vedtaget, og jeg paa dennes Vegne udtalt, idet Overbestyrelsen, som Betingelse for den lovgivende Magts Afgiørelse af dette Spørgsmaal, havde fastsat en forudgaaet Overenskomst imellem

Godseiere og Bønderne eller disses Førere; idet vi mente, at naar Godseierne i Rigsdagen herom kunde blive enige med Ministeriet, i hvis Spidse Landets største Godseier stod, saa vilde Retten til begge Sider blive strengt iagttaget, og de store Resultater vilde opnaaes, at denne vigtige Sag vilde blive ordnet paa en for alle Parter tilfredsstillende Maade, og Sammenholdet i Landbostanden, som et sikkert Værn for vor fremtidige Udvikling, blive opretholdt og styrket.

Efter at have læst Udvalgsbetænkningen saae jeg med Sorg, hvad Følgen heraf vilde blive, og jeg tog ikke mere Ordet; det vilde have været spildt Uleilighed. Folkethinget havde betragtet, som forhen anført, sit Forslag, der bar Præget af de Forudsætninger, hvorpaa Octoberforeningens Udtalelse hvilede, som et Tilbud til Landsthinget, og uagtet det af Ministeren blev anerkjendt som maadeholdent og tilkjendegivende en alvorlig Bestræbelse efter at tilveiebringe et brugbart Grundlag, blev dog enhver Forhandling afbrudt. Det var selvfølgeligt, at denne Afviisning vilde bringe de gamle, endnu ulmende, Lidenskaber til Udbrud og saaledes atter dele Landbostanden i to kæmpende Leire til stor Skade for vor politiske Udvikling.

Det doctrinære Parti, som, i Forbindelse med den grundtvigianske Gruppe, stedse paa den skaanselløseste Maade havde optraadt imod Octoberforeningen, havde nu vundet Seir, da Landsthinget end ikke havde benyttet den Udvei at begrave Forslaget i et Udvalg.

Octoberforeningen skulde sprænges, og den blev sprængt*).

Faa Dage efter at Landsthinget havde vedtaget den motiverede Dagsorden, modtog jeg et Brev fra Octoberforeningens Næstformand, I. A. Hansen, dat. 6. Mai, der blandt Andet indeholdt Følgende:

»Det var mit Haab, da Tiendeoctoberforeningen dannedes, at den foruden de store Goder, den i andre Retninger kunde medføre for vort saa haardt prøvede Land, tillige skulde kunne udjævne den Kløft, der hidtil med

*) Foreningen talte da 3000 Medlemmer blandt Bondestanden.

Hensyn til det største og væsentligste Stridspunkt havde ligget imellem Godseierne og Bønderne, saaledes at man fra begge Sider rakte Haanden til en Overeenskomst, der endte den langvarige, ulykkelige Strid. Efterat Fæsteafløsningen var bragt frem fra en anden Side i forrige Rigsdagssamling, var Deres Høivelbaarenhed enig med mig om, at jeg, efter alle foreliggende Omstændigheder, burde optage den og søge at bringe de to modsatte Partier til en gjensidig Forstaaelse. Da dette meddeltes den samlede Overbestyrelse, havde den Intet herimod. Jeg giorde Alt, hvad jeg efter mine Evner og Kræfter formaaede, for at bringe Noget frem, som med Sandhed kunde siges at være et alvorligt Forsøg paa at give Enhver Sit.

Forsøget mislykkedes fuldstændigt. De, Hr. Formand! var den eneste af Landsthingets Godseiere, der havde et Ord til Anbefaling af Forslaget, og Godseierne i Udvalget afviste paa en klar og utvetydig Maade fuldt og afgiort dette og ethvert andet Forslag, som tilpligter at giøre Ende paa Fæsteværsenet ved en Lov«.

Efterat I. A. Hansen havde erklæret, at han ifølge sin fortidige Stilling maatte søge Fæsteafløsningen fremmet ved Lov, forbeholder han sig fuld Handlefrihed i denne Sag og henstiller til Overbestyrelsens Afgjørelse, om det ikke maatte være hensigtsmæssigt, at han udtraadte af Foreningen.

Uagtet Octoberforeningens Presse søgte at hævde Sammenholdet og at fjerne den Mistillid, mange af Foreningens Venner nærede om dens Fremtid, var det dog synligt, at Udfaldet af Fæstesagen i Landsthinget havde rystet Foreningen i dens Grundvold og bragt en Vaklen og Usikkerhed tilstede for dens ikke faa Medlemmer i Rigsdagens Folkething. Disse havde nemlig hidtil ydet Ministeriet Frijs-Frijsenborg en væsentlig Støtte, men efter hin Episode i Landstinget sporedes det strax, at Stemningen havde forandret sig, og dette tilkjendegav sig aabenbart ved Forslaget om Bevilling til Indkaldelse af Forstærkningen og det 7-aarige Mandskab. Hele Folkethingets Venstre stemte her imod Ministeriet.

Uagtet disse ildevarslende Tegn for Octoberforeningens Existens opgav jeg dog ikke aldeles Haabet om at gienvinde det tabte Terrain; jeg henstillede nemlig til Overbestyrelsen, om den vilde giøre et Forsøg paa at optræde som et mæglende Element imellem de mod hinanden staaende Grupper, »Godseierne« og »Venstre«. Jeg foreslog derfor, hvad ogsaa blev vedtaget, at Godseierne i Octoberforeningens Overbestyrelse skulde henvende sig til den da bestaaende Godseierforening for at faa et Fællesmøde istand. Under 20. Mai sendtes der en Skrivelse til sidstnævnte Forening, hvori vi anmodede dens Bestyrelse om at sammenkalde en almindelig Godseierdag i Kjøbenhavn, og hertil at indbyde, foruden Godseierforeningens Medlemmer, samtlige Eiere af Fæstegods, efterdi vi ønskede at foranledige en Discussion over flere vigtige Spørgsmaal, Fæstesagen derunder indbefattet.

Den 1. Juni modtog jeg det Svar fra Godseierforeningen: at Godseierforeningens Bestyrelses Majoritet ikke fandt tilstrækkelig Grund til at tage Initiativet til en saadan Indkaldelse. — Omtrent samtidig udmeldte flere Godseiere sig af Octoberforeningen.

Da jeg saaledes havde prøvet det sidste Middel til at forhindre Adsplittelsen, og dette mislykkedes fuldstændigt, ansaae jeg det ikke for muligt at opretholde en politisk Forening, der var begrundet paa Forudsætninger, som med de anførte Begivenheder vare bristede. Maaskee kunde endnu Octoberforeningens Grundtanke opretholdes, hvis der ikke ved Ministeriet Holstein-Holsteinborgs Dannelse var blevet indgaaet en Alliance imellem Godseierne og de Doktrinære. Denne Alliance skabte en ny politisk Situation, hvorved »Venstre« og »Grundtvigianerne« gik sammen under Navnet det »forenede Venstre«.

Da saaledes denne i høi Grad forandrede politiske Situation var indtraadt, stod det klart for mig, at Octoberforeningen maatte hæves, under alle Omstændigheder vilde jeg fratræde som dens Formand. Vel modtog jeg mange og indtrængende Opfordringer til vedblivende at staa i Spidsen for Foreningen og hævde dens Bestaaen, men jeg undslog

mig paa det Bestemteste herfor, thi den Gjerning, jeg havde paataget mig: at danne et stort og enigt Parti i Landbostanden, istand til at bære vor fremtidige constitutionelle Udvikling, var mislykkedes. At være Fører for et moderat politisk Parti, af forskjellige Elementer, navnlig af Bondestanden, var ikke en Opgave for mig. Partistillingen varslede om fremtidig bittre og haarde Kampe, under hvilke ethvertsomhelst Mæglingsforsøg vilde være forgiæves; jeg havde i 4½ Aar forsøgt at mægle imellem Godseierne og Venstre uden heldigt Udfald, at mægle imellem disse Sidste og de Doctrinære har Fremtiden forbeholdt Andre, hertil var jeg ubrugelig. Hertil kom endvidere den Omstændighed, som, med Undtagelse af Alberti og I. A. Hansen, ingen af Overbestyrelsens Medlemmer kjendte uden jeg, nemlig at Størstedelen af Foreningens Medlemmer af Bondestanden tilhørte enten det tidligere Bondevenneselskab eller den existerende 5. Juni Folkeforening, og skjøndt Førerne vilde understøtte mig, saavidt og saa langt de kunde, saa var det dog muligt, ja høist sandsynligt, at de i flere vigtige Spørgsmaals Afgiørelse vilde være afgiorte Modstandere af »Høire« — og føre et Parti imod mine Standfæller vilde og kunde jeg ikke. En Adsplittelse af de Elementer, der gav Octoberforeningen Styrke, saaledes at de fremtidig stode imod hinanden i to fjendtlige Leire, umuliggiorde Foreningens Existens, og hermed var min politiske Virksomhed som Fører tilende.

I Juni Maaned 1870 sammenkaldte jeg Overbestyrelsen, og udviklede for den de Grunde, som talte for mit Forslag om at opløse Foreningen, eller hvis den eventuelle Generalforsamling var herimod, da Opfordringen til at vælge en ny Overbestyrelse. Overbestyrelsen billigede da mit Forslag, og den 19. Juni s. A. udsendtes der et Circulaire til Foreningens Medlemmer, der motiverede og henstillede ovennævnte tvende Punkter til Afgiørelse af den Generalforsamling, der i denne Anledning skulde sammenkaldes. Overbestyrelsen slutter denne sin sidste Skrivelse til Medlemmerne med følgende Udtalelse:

— — »For at Foreningens Medlemmer ikke skulle tro, at Uenighed i Bestyrelsen har foranlediget det Skridt, som vi herved giøre, er det os kjært, overeensstemmende med Sandhed, at kunne udtale, at den gode Forstaaelse imellem Overbestyrelsens forskellige Medlemmer aldrig paa noget Tidspunkt i de 4¼ Aar, Foreningen har bestaaet, har været afbrudt.

Vi nære den Forvisning, at den sunde og rigtige Tanke, som ligger til Grund for Tiendeoctoberforeningen, vil vide at giøre sig giældende, naar Tidens Fylde kommer, og vi nære det Ønske og Haab, at denne Tid snart maa komme«.

Den 16. Juli blev Afstemningen foretaget i de respective Folkethingskredse, og den 24. s. M. optalte Overbestyrelsen de indkomne Stemmesedler, og da 124 Kredse stemte for og 73 imod Foreningens Ophævelse, blev saaledes samme Dag Tiendeoctoberforeningen opløst.

Det blev som en Følge heraf min lidet misundelsesværdige Lod, i de senere saa stærke Kampe imellem de nydannede Partier, som Landsthingsmand at staa som Bærer af den ophævede Forenings Grundtanke, da jeg umulig kunde slutte mig til »Høire«, eiheller gjøre fælles Sag med »Venstre«, hvis Program i flere Retninger var mere vidtgaaende end Octoberforeningens, ja end det tidligere Bondevenneselskabs. I flere Spørgsmaal afgav jeg min Stemme for »Venstre«, og jeg kunde aldrig billige den Maade, hvorpaa »Høire« baade i og udenfor Rigsdagen optraadte imod »det forenede Venstre«, fordi navnlig »Høires« Presse synbart ledsedes mere af Uvillie til Modpartiet, end af Ønsket om, paa besindig Maade, at klare Stridsspørgsmaalene. Hertil kom, at efter Forfatningsforandringens Vedtagelse, og navnlig efter Tiendeoctoberforeningens Ophævelse, skimtedes ikke utydeligt Hovedgrunden til Høires Kamp imod »det forenede Venstre«, nemlig Hensigten at svække Folketingets mangeaarige Indflydelse, især paa det finantsielle Omraade, og det er temmelig afgjort, at det ogsaa var Følelsen heraf, der foranledigede den stærke og bittre Opposition, som fra det forenede Venstres Side

reistes imod de følgende Ministerier. Jeg kunde ikke billige denne »Høires« Hensigt af tvende vægtige Grunde. Først fordi den stred imod Grundlovens Ord og Aand, og dernæst, fordi man, uden at Forfatningen vilde komme til at lide derunder, umuligen kunde udelukke de mindre Landeiendomsbesiddere — fortiden ca. 80,000 tildels velstaaende Selveiere — fra Benyttelsen af den dem ved Grundloven givne og i en lang Aarrække upaatalt udøvende politiske Rettighed. Hertil kom, at de fleste af »det forenede Venstres« Lovforslag i Realiteten tilsigtede en Udvikling af det Bestaaende i Overeensstemmelse med Grundlovens Aand, og at jeg derfor aldrig kunde billige, at om man end var uenig om Enkelthederne dog undertiden i Landsthinget forkastede dem uden at underkaste dem en nærmere Drøftelse som Forsøg paa en Overeenskomst. At jeg herved tildrog mig Miskjendelse fra mine Standsfællers og Godseiernes Side, er en Selvfølge; det saae og følte jeg ved mere end een Leilighed, men dette kunde dog ikke afholde mig fra at advare mod en Fremgangsmaade, der enten maatte føre til et politisk Brud, hvorved just ikke de større Besiddere bleve de Vindende — eller til en deelviis maaske total Ophævelse af Grundloven. Uden nogensinde at have været Medlem af »det forenede Venstre« har jeg haft mange Beviser paa, at mine Ord og Meninger altid havde Betydning for Partiet.«

Zytphen Adeler har i det Foregaaende udtalt sig om sin politiske Stilling, navnlig i Landsthinget, efter Tiendeoctoberforeningens Ophævelse, og jeg skal kun til samme føie tvende Bemærkninger:

I Aaret 1874, da ny Valg skulde foretages af den Gruppe i Landsthinget, hvortil han hørte, blev han gjenvalgt i Roeskilde, hovedsagelig ved Bondestandens Stemmer.

Han billigede ingenlunde »det forenede Venstres« Politik, ved Finantsloven at fremkalde et Ministerskifte, og da den provisoriske Finantslov var emaneret, anvendte han al sin Indflydelse i Partiet for atter at bringe constitutionel Orden tilveie. I denne Anledning havde han tvende Gange i Aaret 1877 Venstres mest betydende Mænd samlede hos

sig, men opnaaede intet tilfredsstillende Resultat. Først den 8. Novbr. samme Aar lykkedes det ham i den elvte Time at faa Majoriteten af »det forenede Venstre« til at gaa ind paa den foreløbige Finantslov.

I Marginen paa det sidste Ark af de af Zytphen Adeler efterladte Papirer, fandtes følgende Ord: »Jeg modtog iaftes, eller rettere i Nat, da jeg bragte Budskabet om Overeenskomsten, en varm og hjertelig Tak af Landsthingets Formand, fordi mine Bestræbelser havde ført til et saa heldigt Resultat«.

Zytphen Adeler var Medlem af Rigsretten og deltog saaledes i Voteringen i den, Aaret 1877, imod flere forhenværende Ministre, af Folkethinget anlagte Sag angaaende Overskridelser af den til det nye Theaters Opførelse bevilgede Sum og Marmorkirkens Salg. Denne Dom, hvorved de Anklagede bleve frifundne, og Actionens Omkostninger paalagte det Offentlige, vakte i sin Tid megen Opsigt, og det vil derfor vistnok være af Interesse at kjende Zytphen Adelers Votum og de samme ledsagende Præmisser. Dette Actstykke lyder saaledes:

»Med Hensyn til Sagens første Deel, og det forhenværende Cultusminister, Geheimeraad, Dr. juris. C. C. Hall paahvilende Ansvar, maa jeg udtale som min Overbeviisning, at Loven af 18. Juni 1870, med sine bestemte og utvetydige Udtalelser, har villet forhindre Overskridelser af de i den nævnte Beløb, og at altsaa den Minister, der ikke har holdt sine Dispositioner indenfor de ved Loven fastsatte Grændser, bør ifalde Ansvar. Men paa den anden Side anseer jeg det for afgiort, at man, ved at holde sig strængt til Ordlyden i Lovens § 2, kun kan paalægge den Anklagede Ansvar for de Overskridelser, der have fundet Sted paa Bygningens Conto, idet jeg anseer det tilstrækkeligt oplyst under Forhandlingerne i denne Sag, at der, ved Udtrykket Udstyr, alene er sigtet til Bygningens Udstyr, og ikke til Anskaffelser, der vilde blive en Følge af Theatrets Drift i den ny Bygning.

Naar jeg imidlertid, som anført, troer, at den Anklagede maa ifalde Ansvar for Overskridelserne paa selve Bygningen,

da støtter denne min Opfattelse sig paa den uforsvarlige Maade, hvorpaa han har bragt Lovens Bestemmelser i Udførelse,

deels ved:

at han har bifaldet en Contract med Entrepreneurerne, som under Arbeidets hele Gang viste sig mangelfuld og utilfredsstillende i væsentlige Puncter, ja endog har giort det tvivlsomt for Ministeren selv, hvorvidt han kunde giøre de i Contrakten fastsatte Mulctbestemmelser giældende imod Entrepreneurerne,

deels ved:

at Ministeren, efterhaanden som Theaterbygningen skred frem, mere og mere gav Slip paa den Myndighed, overfor Architekter og Bygningscommissionen, som han, af Hensyn til sin Stilling og sit Ansvar, var pligtig at udøve. En Pligtforsømmelse, der culminerede i at bifalde de Betingelser, Etatsraad F. Meldahl, i Skrivelse af 23. Febr. 1874, stillede Ministeren for sin Overtagelse af Formandsstillingen i den ny Commission; thi fra det Øieblik af fraskrev Ministeren sig Ret til at modsætte sig Overskridelsen af Bevillinger, som Commissionen ansaae nødvendige til Gjennemførelsen af sin Opgave.

Men ogsaa i en anden Henseende har Ministeren overtraadt Loven af 18. Juni 1870, idet de Meddelelser om Theatrets finantsielle Stilling og Bygningsforetagendets Fremskridning, som han, efter Lovens § 5, var pligtig at give den aarlige Rigsdag, have været saa mangelfulde, at det har været umuligt for Rigsdagen at see klart i Sagen og tage Forholdsregler.

Det Mangelfulde ved Ministerens Oplysninger til Rigsdagen skyldes, efter Alt i Sagen oplyst, hans Undladelse af, i rette Tid, at giøre sin Myndighed giældende ligeoverfor Architekter og Bygningscommissionen; en Undladelse, der efter mit Skjøn, viser en grov Forsømmelse af Ministerens Opfyldelse af sin Embedspligt.

Som Følge af det Anførte, vil den Anklagede, efter mit Skjøn, være at idømme Ansvar efter Straffelovens § 143,

ligesom det er en Selvfølge, at han vil have at erstatte hele Overskridelsen af det ved Loven bevilligede Beløb af Sorø Academies Midler, og det kan i denne Henseende ikke komme i Betragtning, at en Deel af Overskridelsen først falder under hans Eftermand, da denne maatte ansees bunden ved de af Hall trufne Dispositioner.

Hvad Forbruget af Theatrets Reservefond angaaer til Anskaffelsen af Driftsinventarium m. m., da skjønner jeg ikke, at der derfor kan paahvile den Anklagede noget Ansvar, da dette Forbrug falder indenfor den 5-aarige Periode, der først udløb med Finantsaaret 1874—75, og at der ikke i sammes § 2, som jeg tidligere har anført, kan antages at ligge nogen Begrændsning i Theatrets Ret til at forbruge af Reservefonden til Anskaffelser, der vare nødvendige til Theaterdriftens Fortsættelse i den ny Bygning.

Hvad den Medanklagede, Kammerherre, Museumsdirekteur J. J. A. Worsaae, angaaer, da vil der, efter det foran anførte, ikke kunne være Spørgsmaal om at paalægge ham Ansvar for det under hans Functionstid skete Forbrug af Theatrets Reservefond; ligesom han heller ikke vil kunne være ansvarlig for de under ham skete Overskridelser paa Sorø Academis Conto, da jeg, som alt bemærket, anseer de af hans Forgænger i Ministeriet trufne Dispositioner for at være bindende for ham.

Hvad Sagens 2den Deel angaar, da finder jeg ingen Anledning til at giøre nogen Paastand om Ansvar giældende imod den forhenværende Cultusminister, Kammerherre, Museumsdirekteur J. J. A. Worsaae, da Finantsaaret 1874—75 falder indenfor den 5-aarige Periode, der begynder med Finantsaaret 1870—71, og for hvilken der blev tilsagt Theatret et Tilskud af 500,000 Kroner fordelte paa 5 Aar, idet jeg nærer den Formening, at Theatret maatte være berettiget til at bruge denne Sum, og altsaa selvfølgelig kunde dække en Underballance i det ene af Aarene, med hvad der var opsparet i foregaaende Aar.

Forinden jeg afgiver mit endelige Votum i denne Sag, ønsker jeg at udtale, at Loven af 18. Juni 1870, med sin klare

og utvivlsomme Form, for mig staar som et Vidnesbyrd om, at Lovgivningsmagten har anseet det for nødvendigt, ved en bestemt positiv Udtalelse, at sikkre sig imod Gientagelser af slige betydelige Overskridelser, som man saa vel kjendte fra tidligere Tid, f. Ex. fra Opførelsen af Vridsløselille Straffeanstalt og Vordingborg Sindssygehospital.

Naar ikke Lovgivningsmagten: Hs. Majestæt Kongen og begge Rigsdagens Thing i Forening skulde kunne tro sig sikkre imod Udgivelsen af Penge imod deres Villie, naar de give den vedkommende Lov en saa bestemt Form, som er givet Loven af 18. Juni 1870, saa er det mig umuligt at indsee, paa hvilken Maade de da skulde kunne sikkre sig.

I Henhold til det Anførte voterer jeg saaledes:

At den Anklagede, Geheimeconferentsraad Dr. jur. C. C. Hall, ansees efter Straffelovens § 143 med en Bøde, der, efter Omstændighederne vil kunne fastsættes til 2,000 Kroner, samt at han tilpligtes at tilsvare det af Sorø Academies Formue forbrugte Beløb: 297,086 Kroner 23 Øre og Sagens Omkostninger, derunder Sallair til den offentlige Anklager og den beskikkede Forsvarer, 2,000 Kr. til Hver.

Den Medanklagede, Kammerherre, Museumsdirekteur J. J. A. Worsaae, vil derimod være at tillægge fuldstændig Frifindelse.

Marmorkirken.

De under denne Sag Anklagede, forhenværende Minister, Overkammerherre, Lehnsgreve L. Holstein-Holsteinborg og Geheimeraad, Kammerherre C. A. Fonnesbech, der kun have fuldbyrdet, hvad forhenværende Minister og extraordinair Assessor i Høiesteret A. F. Krieger, ved sin Underskrift paa en Overeenskomst med Hr. Etatsraad C. F. Tietgen, angaaende en Handel med Frederiks Kirkeplads, havde forpligtet Staten til, tillægges fuldstændig Frifindelse.

Den Anklagede, forhenværende Finantsminister Krieger har, efter min Overbeviisning, haft formel Ret til at sælge Frederiks Kirkeplads og den derpaa værende Ruin. Men jeg

skjønner ikke andet, end at han har benyttet denne Salgsret paa en uforsvarlig Maade.

Taxationsforretningen af 18. Mai 1877 viser, at Pladsen, udparcelleret til Byggegrunde, har en Salgsværdi af 540,000 Kr., uagtet der ved denne Værdiansættelse er taget Hensyn til en Deel, Eiendommen nu eller i Fremtiden paahvilende, Byrder samt til Kjøberens Rentetab og Udsigt til en passende Fortjeneste.

Istedetfor at opnaae denne Værdi, har Staten modtaget 200,000 Kr. og Udsigt til en Kirke, hvis Fuldførelse altsaa kommer til at staae Statskassen i 340,000 Kr., uden at den lovgivende Magt, til denne Kirkebygning, har bevilget Nogetsomhelst.

Da disse 340,000 Kr. saaledes unddrages Statskassen uden Hjemmel, skjønner jeg ikke rettere, end at dette Beløb maa være at tilsvare af den forhenværende Finantsminister Krieger. Med Hensyn til Strafansvaret, formener jeg, at der mangler tilstrækkelig Føie til at ansee den Anklagede efter Straffelovens § 141, men at derimod det af den Anklagede udviste Forhold falder ind under samme Lovs § 143.

Som Momenter i denne Henseende vil jeg, foruden Statens store Pengetab, anføre:

At der ikke forinden Salget er optagen Taxationsforretning, der kunde være veiledende ved Kjøbesummens Fastsættelse, samt at der i Overeenskomsten ikke findes stipuleret nogensomhelst Garanti for Opfyldelsen af den Kjøberen paahvilende Forpligtelse til Kirkens Opførelse.

Ved at disponere over den fornævnte Sum af 340,000 Kr. for Statskassens Regning, har derfor den Anklagede viist Forsømmelse i sin Embedsførelse med Hensyn til at sikkre sig, at Kirken blev opført i en passende Stiil, og den blev »en Kunsten værdig Benyttelse af det Overleverede«, i hvilken Henseende det navnlig maa fastholdes, at den forhenværende Finantsminister, ved Overeenskomstens § 4, udtrykkelig har fraskrevet sig Ret til Godkjendelse af Byggeplanen for Kirken

I Henhold til det af mig udtalte stemmer jeg altsaa for:

At de Anklagede, forhenværende Minister, Lehnsgreve, Overkammerherre Holstein-Holsteinborg og Geheimeconferensraad Fonnesbech, tillægges fuldstændig Frifindelse, og at den Anklagede, forhenværende Minister, extraordinair Assessor i Høiesteret Krieger, ansees efter Straffelovens § 143 med en Bøde, der, efter mit Skjøn, passende kan ansættes til 1,000 Kr., samt at han tilpligtes at udrede i Erstatning til Statskassen et Beløb af 340,000 Kr. og Sagens Omkostninger, derunder Sallair til den offenlige Anklager og den beskikkede Forsvarer, 2,000 Kr. til Hver.«

Denne korte Fremstilling af Zytphen Adelers politiske Standpunct og Virken troer jeg passende kan sluttes med følgende Bemærkninger, som findes i hans efterladte Papirer, og bærer Spor af, at være nedskrevne det sidste Aar, han levede:

»Da jeg altid har beundret det engelske Aristokraties store politiske Dygtighed og Fremsyn, hvorved det, trods alle politiske Storme, indtil denne Dag, har vidst at bevare sin Anseelse og politiske Overvægt, saa har jeg ofte i mit stille Sind undersøgt og overveiet dets Handlemaade og Holdning, og jeg er kommet til det Resultat, at det vel har giort en til sine Tider haardnakket Modstand mod Reformer, men at det, med en stor Takt og en uendelig fiin Følelse for Folkestemningens Styrke og Betydning, altid har givet efter til rette Tid. Dernæst har det altid, i Aarhundreder, stillet sig i Spidsen for ethvert nyttigt, socialt Foretagende, og i disse Forhold anvendt sin store Dannelse og sine rige Midler.

Et andet vigtigt Moment i Bedømmelsen af det engelske Aristokraties Indflydelse er, at enhver fornem adelig Titel kun føres af Besidderne af de store Landeiendomme og deres nærmeste Arving. Dette har foranlediget, at Adelens yngre Sønner, fritagne for Paahænget af en adelig Titel, kunne drive borgerligt Erhverv og derved forskaffe sig ikke alene en uafhængig Stilling, men ogsaa Indflydelse paa andre Omraader, navnlig i Borgerstanden, ogsaa lader man i England klogelig de yngre Sønner optage i den geistlige Stand.

En Overveielse af disse, navnlig de sidstnævnte, Forhold foranledigede, at jeg, i Slutningen af Aaret 1860, indbød tvende Lehnsbesiddere og en anseet Retslærd til en Sammenkomst med mig for at drøfte det Spørgsmaal, om det ikke vilde være hensigtsmæssigt at søge Greve- og Barontitlen afskaffet i Danmark, undtagen for Besiddernes og deres ældste Sønners Vedkommende, og i saa Fald, paa hvilken Maade dette burde skee. Man var enig med mig i, at dette paa den ene Side vilde hæve Lehnsbesiddernes Anseelse, og paa den anden lette de yngre Sønner Adgangen til hæderligt, borgerligt Erhverv, men man troede dog — ikke af Realitetsgrunde — men af andre Hensyn, at burde fraraade Forsøg i bemeldte Retning, jeg maatte derfor lade Sagen falde, dog uden derfor at opgive min Mening om dens Rigtighed«.

Zytphen Adelers Forhold til Kong Frederik VII. — Som Dreng var han en af hans Legekammerater, tilligemed Brødrene Bardenfleth og Schulin, og han tilbragte flere Gange 14 Dage paa Sorgenfri hos Prindsen, og sov da altid i samme Værelse som han. »Vi tilbragte«, siger Zytphen Adeler i sine Optegnelser, »ofte flere Timer om Natten i fortrolig Samtale og heraf fremgik altid hans store Kjærlighed til sin Moder«. Siden, da de begge bleve Voxne, blev Omgangen sjældnere, deels paa Grund af Prindsens Ophold i Fredericia, deels ogsaa fordi Kong Frederik VI. ikke ret gierne saa, at hans Gardeofficerer omgikkedes med den unge Prinds, naar han var i Kjøbenhavn.

Ved Udbrudet af Krigen i 1848 meldte Zytphen Adeler sig i Kjøbenhavn hos Krigsministeren til Tjeneste i Armeen, og fik af Oberst Tscherning Ordre til at møde ved Herregaardsskytterne. Førend dette skete, havde han Audients hos Kong Frederik den VII., som med synlig Glæde modtog sin fordums Legekammerat, idet han sagde: »Du spiser naturligviis til Middag med mig idag«, og efter Taffelet tog Zytphen Adeler tilside og yttrede: »Da jeg selv vil gaa med i Krigen, og er Chef for Garden, trænger jeg til en Chefsadjutant, vil Du være det«? Kongens Ønske var naturligviis

for Zytphen Adeler en Befaling, som han gierne efterkom, og efterat have underrettet Krigsministeriet om Kongens Beslutning, meldte han sig hos Gardens Commandeur. Da Kongen derpaa i April Maaned tog til Slesvig, fulgte Zytphen Adeler Kongen i ovennævnte Egenskab, og drog Dagen efter Slaget ved Bau ind i Flensborg med Denne, der var omgiven af sin Stab og fulgt af Garden tilfods. Zytphen Adeler havde den Dag jour og maatte strax tiltræde Tjenesten i Kongens Hovedkvarteer hos Kjøbmand Christiansen.

Det var fastsat som Regel, at naar Generaladjutanten ikke var tilstede, førte den jourhavende Adjutant Commandoen i Hovedkvarteret. Zytphen Adeler havde derfor, i Forening med den vagthavende Gardekapitain, inspiceret Gardens Poster og befalet det Nødvendige for Nattjenesten. Da han var færdig hermed, omtrent Kl. 9 om Aftenen, lod Kongen ham kalde. Han fandt da Hs. Majestæt i Sengen velforsynet med Revolvere og andre Forsvarsvaaben, og ved Sengen sad en Ven af Kongen, Kammerherre, Oberst X. Kongen gav følgende Befaling: »Du skal lade Flensborg Borgercorps afløse Garden, thi Corpset skal besætte mit Hovedkvarteer«. Zytphen Adeler svarede: »Jeg har fuldstændigt forstaaet deres Majestæt, men jeg tillader mig at spørge, om det virkelig er Deres Majestæts Mening, at deres fuldtroe og paalidelige Garde skal afløses af et Corps, hvis Stemning man ikke kjender«? Oberst X. yttrede nu: »at det var Hans Majestæts Villie, og at Han havde lovet en Deputation fra Corpset dette, og at Sagen ikke lod sig forandre«. Kongen holdt med Obersten og gjentog Befalingen. »Vel«, svarede Zytphen Adeler, »Deres Majestæts Befaling skal blive udført, men jeg maa da giøre DeresMajestæt opmærksom paa, at jeg fralægger mig alt Ansvar, og at jeg ikke kan indestaae for Deres Majestæts Liv, da det er bekjendt nok, at et stort Parti i Flensborg er slesvigholstensksindet, og jeg umulig kan see paa en Borgerskildvagt til hvilket Parti, han hører«. Oberst X. vilde atter giøre Indvending, men Kongen var bleven noget ængstelig og sagde: »Ja, hvad skal jeg giøre, jeg har jo lovet dem det«. Zytphen Adeler tilraadede at lade Po-

sterne doublere, saa at de besattes med een Gardist og een Borger, og da X. atter vilde tage Ordet, sagde Kongen: Zytphen har Ret, og Tingen skal blive, som han ordner den«.

Da Zytphen Adelen om Natten Kl. 12 blev afløst, og var kommen ind i det ham anviste Kvarteer, aabnedes Døren til et Sideværelse, og Hs. Majestæt Kong Christian den IX. — dengang Prinds og Ritmester i Garden tilhest — traadte ind med de Ord: »Er det Dem, Zytphen, der logerer ved Siden af mig! Naar De i Nat skulde komme til at bruge Deres Pistoler, saa tag Dem iagt for ikke at skyde i den Retning, thi der staar min Seng«. Da Zytphen Adeler ikke kunde tilbageholde et Smiil, vedblev Prindsen, »De tænker nok ikke paa, at vort Kvarteer ligger i den oprørske Deel af Byen, at vi ere langt fra vore Folk og følgelig berøvede enhver Assistance«. Zytphen Adeler, der var bleven noget alvorligere ved denne Bemærkning, aftalte da med Prindsen, i hvilken Retning der, i paakommende Tilfælde, kunde skydes.

I Kongens Følge var Zytphen Adeler paa Augustenborg, hvor Alt vidnede om en hurtig Flugt, senere hen besøgte han det atter med Kongen, Slottet var da demonteret og indrettet til Lasareth.

En Dag, han havde jour i Sønderborg, var en Corporal befalet til Audients. Den jourhavende Adjutant havde, imod Sædvane, Ordre til aldrig at lade Hs. Majestæt være ene, og som en Følge heraf, var Zytphen Adeler nærværende ved denne Audients. Corporalen havde, som Anfører for 12 troblevne Dragoner, frataget en oprørsk Ritmester Eskadronens Standart, og bragt den til det danske Hovedkvarteer. Kongen gav ham Dannebrogsmændenes Hæderstegn, »og den Maade«, siger Zytphen Adeler,» hvorpaa Kongen overrakte ham det, var saa smuk og rørende, at den aldrig gaaer mig af Minde«. Corporalen var aldeles opløst i Graad. Kongen begyndte med at omtale Fanens Betydning og sluttede med følgende Ord: »Jeg, som Din Konge, giver Dig herved, i mit og Landets Navn, dette Hæderstegn, som Du skal bære paa Dit Bryst til Vidnesbyrd om, at Du trofast har opfyldt Din Pligt imod Konge og Fædreland«. »Disse Ord bleve udtalte

med en Høihed og Inderlighed, der maatte giøre et dybt Indtryk paa Enhver, der hørte dem, og som i slige Tilfælde var Kongen egen«.

I Marts Maaned 1849 fulgte Zytphen Adeler Kongen til Frederiksgave paa Fyen. Da Kongen i Begyndelsen af April Maaned besluttede at reise til Kjøbenhavn, medtog han kun Bardenfleth, som tjenstgiørende Adjutant, og Zytphen Adeler fik Permission, saa at han, fri for Tjeneste, ogsaa kunde giæste Hovedstaden. Men næppe var han ankommen hertil, førend han fik en Billet fra Bardenfleth, hvori denne, i Kongens Navn, gav ham Ordre til strax at giøre sig færdig til at reise til Als, med Befaling om at aabne Fjendtlighederne. Han meldte sig da for Generaladjutanten og fik af denne Ordre til at møde hos Kongen paa Christiansborg Slot Kl. 12. Kongen modtog ham med de Ord: »Naar er Du færdig til at reise til Stockholm?«. Zytphen Adeler yttrede, at han tidligere havde faaet Ordre til at reise til Als, derfor var han beredt til at reise strax. »Nu«, gientog Kongen leende, »Saadan en forfærdelig Hast har det da ikke, bliv nu til Middag hos mig, saa kan Du reise iaften«. Kl. 7 om Aftenen afreiste Zytphen Adeler fra Kjøbenhavn, efterat have modtaget Depechen fra Udenrigsministeren og den svenske Minister, samt et Brev fra Kongen til Kong Oscar, hvilket Kongen lod ham læse. Det begyndte med en Paakaldelse af Broderskabet imellem Kong Oscar og ham, og endte med en Anmodning om 20,000 Mand Hjælpetropper. Kong Frederik VII. havde paalagt Zytphen Adeler personlig at overlevere Kong Oscar Depecherne og Brevet.

I 68 Timer tilbagelagde Zytphen Adeler de ca. 84 danske Miil imellem Kjøbenhavn og Stockholm, og uagtet han var forsynet med Coureertegnet, der giver store Rettigheder, brugte han det ikke een eneste Gang.

Enthousiasmen for Danmark var meget stor i Sverig, og paa hver Station hørte han: »Danske Coureren skal frem, hvordan det end gaar«. Flere Steder, hvor der skiftedes Heste, traadte Soldater i Uniform hen til Vognen, og bad ham udvirke dem Tilladelse til at gaa med i Krigen imod

Tydskland. Ved Ankomsten til Stockholm forlangte den danske Minister Depecherne for at sende dem til den svenske Udenrigsminister, men Zytphen Adeler nægtede at aflevere dem, henholdende sig til den ham af Kong Frederik givne Befaling. Uagtet Ministeren bemærkede, at dette var imod al diplomatisk Coutume, og det var meget tvivlsomt, om hans Fordring vilde blive opfyldt, saa henvendte han sig dog i denne Anledning til den svenske Udenrigsminister, der imidlertid lovede at udvirke Zytphen Adeler en Audients hos Kong Oscar; dette skete ogsaa, men først 2 Dage efter hans Ankomst, nemlig en Lørdag. Om Søndagen var Zytphen Adeler til Taffel hos Kongen, og om Mandagen havde han Afskedsaudients, ved hvilken han modtog Svaret til Kong Frederik den VII., idet Kongen tillige overrakte ham Sværdordenens Ridderkors. Svaret gik ud paa, at Danmark ingen Hjælp kunde vente af Sverig, og den danske Minister forklarede ham Grunden hertil nemlig: at Sverig ingen Hjælp kunde yde, uden at sammenkalde en extraordinair Rigsdag, for at erholde den dertil fornødne Penge-Bevilling, men den svenske Regjering troede ikke at kunne forsvare en slig Sammenkaldelse, da det saakaldte hvilende Spørgsmaal (Forfatningsforandringen) skulde behandles paa den første ordinaire eller extraordinaire Rigsdag, og Regjeringen vilde ikke, i de urolige Tider (1848—49), have denne Sag frem.

Zytphen Adeler begav sig ufortøvet paa Tilbagereisen og kom til Frederiksborg om Aftenen Kl. 9. Han bad den jourhavende Adjutant om strax at melde hans Ankomst, hvilket ogsaa skete, men han blev dog først modtaget af Kongen næste Formiddag Kl. 11. Kong Frederik den VII. følte sig meget skuffet over Udfaldet, og afbrød Audientsen; idet han gav Zytphen Adeler Tilladelse til at bære Sværdordenen, tilføiede han Dannebrogsordenens Ridderkors. Zytphen Adeler begav sig derpaa til Udenrigsministeren, Greve Moltke-Bregentved, der ogsaa blev ilde stemt over Udfaldet af denne Mission.

I Aaret 1851 indgav Zytphen Adeler sin Begiæring om Afsked fra Tjenesten og erholdt den, men Kong Frederik

den VII. omfattede ham stadig med megen Velvillie, dog fjernede Kongens Ægteskab ham imidlertid fra Hoffet, men paa Kongens vedvarende Venskab erholdt han et Beviis det sidste Aar, Kongen levede, da han i et privat Anliggende erholdt Audients hos ham. Kongen modtog ham med de Ord: »Det er længe siden, at jeg har seet Dig«, og da Zytphen Adeler taug, afbrød Kongen Taus-heden sigende: »Ja, jeg veed nok Grunden«. Efterat Zytphen Adeler paa en tilfredsstillende Maade havde faaet sin Be-gjæring opfyldt, dreiede Kongen Talen hen paa de Tider, da de som Legekammerater færdedes paa Sorgenfri, og frem-drog med en vis Veemod flere Ungdomserindringer. Da Kongen ved Afskeden rakte Zytphen Adeler Haanden og bød ham Farvel, skete dette med en Varme og Hiertelighed, der giorde et dybt Indtryk paa denne.

Ligeledes var Zytphen Adeler meget afholdt af Kong Chri-stian den VIII., som besøgte ham 3 Gange paa Dragsholm, og 1846 udnævnte ham til Kammerherre, hvilket paa den Tid vakte en Deel Opmærksomhed, da Zytphen Adeler var i en yngre Alder end den, i hvilken Kongen i Almindelighed pleiede at tildele Lehnsbesidderne denne Værdighed. Han var desuden iblandt de faae Herrer, der hvert Aar bleve indbudne til at deeltage i Kongens Jagter ved Frederiksborg, saalænge disse afholdtes.

Zytphen Adeler var altid sin Konge, Hs. Majestæt Kong Christian den IX. trofast hengiven, og nærværende Forfatter kan med Sikkerhed vidne herom.

I de Dage nemlig, da der af og til rettedes directe og inddirecte Angreb imod Kongen og Kongehuset, sparede Zytphen Adeler hverken Anstrængelse eller Offre for at hindre eller standse disse, hvor Muligheden tilbød sig. Som et, imellem flere, mindre betydende Træk, kan og tør jeg omtale følgende, der tilmed viser den fine Følelse Zytphen Adeler besad i en saa høi Grad. I 4de Binds 8de Hefte af »Tidskrift for Landoeconomie« fandtes i sin Tid en Artikel, der indeholdt Paastanden om, at Betingelse for et rationelt

Stats-Skovbrug var den, at man burde nedskyde og udrydde alle Raa- og Daadyr samt Harer i Statskovene i det nordlige Sjælland. Zytphen Adeler antog, at denne Artikkel ublidt vilde berøre Hs. Majestæt Kongen, som satte særdeles Priis paa Jagten i disse Skove, tilmed da den var fremkommet i et Tidsskrift, der blev anseet som Organ for det Kgl. Landhuusholdningsselskab. Da Ingen imidlertid tog til Gjenmæle herimod, anmodede han mig om at sætte mig ind i Forst- og Jagtvæsen, og svare paa Artiklen. Dette skete og i Dagstelegrafen af 11. Marts 1871 findes en af mig skreven Artikel, undertegnet »Fagus«, der imødegaaer og afviser de i Tidsskriftet fremsatte Paastande.

At Beviisførelsen har været heldig, synes at fremgaae deraf, at Formanden for en Forstmandsforening, igjennem Redaktionen, tilstillede mig et Brev, hvori han ikke alene erklærer sig enig med mig i alt væsenligt, men ogsaa takker, fordi jeg havde taget til Gjenmæle imod Tidsskriftet. Sagen døde dermed hen; og det er sandsynligt, at Tidsskriftets Redacteur ikke havde nogen Indsigt i det omhandlede Spørgsmaal. Under alle Omstændigheder er det klart, at det Kgl. Landhuusholdningsselskabs Præsident ikke har haft nogen Kundskab om Artiklens Indhold og Optagelse.

Jeg skal ved denne Leilighed ogsaa anføre et Exempel paa Zytphen Adelers Redebonhed til at værge om sine Standsfæller, naar de bleve udsatte for altfor nærgaaende Angreb. I »Nordisk Tidskrift for Politik, Økonomie og Literatur«, udgivet af Grev Hamilton, Sverig, fandtes der i Heftet Novbr.—Decbr. 1867 en Afhandling, eller rettere et Smædeskrift imod danske Adelslægter, der slutter med, »at den svenske Adel, i Sammenligning med den danske, staar med Palmer i Hænderne«. Uagtet Zytphen Adelers Navn ikke fandtes imellem de mange, der i Afhandlingen vare anførte, følte han sig dog høist indigneret over, at hans Standsfæller bleve saaledes behandlede i et i Sverig udgivet Tidsskrift, og han anmodede nærværende Forfatter om at skrive et Forsvar for den danske Adel, med bestemt Hensyn til de Beskyldninger og Ankeposter, der i det omtalte Tidsskrift vare frem-

satte. Jeg opfyldte hans Anmodning, og overleverede ham nogen Tid derefter en saadan Afhandling, med hvilken han erklærede sig tilfreds, dog uden at omtale sin Bestemmelse med den. Da jeg nogle Maaneder efter leilighedsviis omtalte denne Sag, og yttrede noget om Bekostningen ved dens Anbringelse, svarede han smilede: »Ikke saa lidt, men hvad siger det — Hensigten er opnaaet«.

I det Foregaaende har jeg i korte, dog forstaaelige Træk skildret Zytphen Adelers Virksomhed udenfor det private Liv, der staaer tilbage at kaste et Blik paa dette og hans Personlighed.

Zytphen Adeler følte sig glad og lykkelig i sit Hjem ved Siden af sin trofaste og kjærlige Hustru og omringet af sine Børn. En inderlig Hengivenhed og Tillid sammenknyttede Ægteparret; han imødekom gierne og beredvillig ethvert af hendes Ønsker, og hun, paa sin Side, erindrede da aldrig den store Gave, hun havde medbragt. Hos dem begge fandtes et varmt Hjerte og en aaben Haand til Trøst og Hjælp for alle Lidende, hver i sin Kreds søgte at udbrede Glæde og Velsignelse. Skuffelser og Utaknemlighed fremkaldte aldrig hos dem Mismod, ligesaalidt som de herved tabte Lyst og Attraa efter at fare fort i den Kjærlighedens Gjerning, der udgjorde Grundtonen i deres Virksomhed og som derfor har efterladt sig saamange Vidnesbyrd.

Som hans Hjem var ham det kjæreste Opholdssted, saaledes var hans Arbeidsværelse det ganske i Særdeleshed. Om Morgenen Kl. 5, i de seneste Aar noget sildigere, kunde man finde ham ved sit Skrivebord, da han selv vilde kjende og afgiøre de mindste Detailler i de mange høist forskjellige Sager, der sysselsatte ham. Han satte sig hurtig ind i, og behandlede med Lethed enhver Sag, og naar han befalede Noget, skete det altid tydeligt og klart, dog trættedes han aldrig ved atter og atter at give Forklaring, naar Vedkommende ikke syntes correkt at have opfattet hans Mening.

Han var tilgængelig til hvilkensomhelst Tid for alle Godsets Beboere, han modtog dem alle med Venlighed, op-

fyldte gjerne deres Ønsker, og i Tilfælde, hvor dette ikke kunde skee, gav han altid saa fyldestgjørende Grunde, at de forlode ham fuldstændig overbeviiste om, at det ikke kunde være anderledes, ja de nærede saa stor Tillid til hans Velvillie og Indsigt, at det ikke sjælden hændtes, at de, i aldeles private Anliggender, henvendte sig til ham om Raad, hvilke han altid var redebon til at give. Han kjendte enhver Mand paa sit store Gods og var vidende om hans Stilling, Arbeidslyst og øvrige Forhold, derfor maatte de i deres Henvendelser til ham altid lægge Vind paa Sandheden, thi han afskyede Udflugter og falske Fremstillinger, hvorimod han altid med Mildhed og Venlighed hørte paa enhver aaben, for den Paagjældende, ubehagelig Tilstaaelse.

At bringe unge Mennesker frem og understøtte dem til at uddanne sig for deres tilkommende Bestemmelse var ham altid en Glæde. Iblandt hans efterladte Papirer findes opført en stor Mængde Navne, med forskjellige Summer ved hvert Navn, samt Vedkommendes Bestemmelse, men der findes ingen yderligere Forklaring, kun er der flere Steder tilføiet »gaaet heldig« eller »lykkedes«, men der findes ogsaa mange Spørgsmaalstegn og enkelte Tilføininger »slet eller mislykket«. Nærværende Udgiver kjender dog med Sikkerhed 3 Tilfælde, som han vil anføre. Zytphen Adeler understøttede 2 Huusmandssønner udenfor Godset, fra forskjellige Egne her i Sjælland, men paa hvilke hans Opmærksomhed var bleven henvendt. Han ydede dem Bistand, saa de begyndte deres Studeringer, og indtil de begge toge Embedsexamen med bedste Karacteer. For 5 à 6 Aar siden anbefalede jeg til Zytphen Adeler en fattig Arbeidsmands Søn heri Kjøbenhavn, der havde stor Lyst til Studeringerne. Uden Betænkning tilstod han ham strax et maanedligt Tilskud, og forsynede ham med Penge til Klæder. Da han nogen Tid efter kom i en lærd Skole her i Staden, kjøbte han de nødvendige Bøger til ham. Følgende Træk er særdeles betegnende for Zytphen Adelers Omsigt og Godhed. Da jeg af en Hændelse en Dag saa disse Bøger paa Zytphen Adelers Bord og derimellem bemærkede latinske, franske, tydske og engelske temmelig kostbare

Lexica, yttrede jeg, at denne Udgift vistnok ikke havde været fornøden, da han maaske kunne skaffe sig Hjælp af sine Kammerater. Hertil svarede Zytphen Adeler: »en fattig Dreng, hvis Fader er Arbeidsmand, faaer ikke let Kammerater, han maa hjælpe sig selv, og dette har jeg nu sat ham istand til«. Den unge Mand blev Student 1877. En anden Gang traf jeg en Morgen hos Zytphen Adeler en net, dannet Mand, som strax forlod ham. Da han var gaaet, sagde Zytphen Adeler, det var een af dem, jeg har megen Glæde af. Han var en Huusmands Søn, og havde som Dreng lavet et Uhr af Træ, som var ret smukt construeret, jeg lod ham kalde, og da han yttrede stor Lyst til at blive Uhrmager, holdt jeg ham i en Kjøbstad i Lære i 4 Aar, og da han rejste her til Kjøbenhavn som Svend, sendte jeg ham Understøttelse, men dette varede kun en kort Tid, førend han, med Tak for al min Bistand, meddeelte mig, at nu kunde han sørge for sig selv. Nu er han en agtet og velstaaende Mand og særdeles dygtig i sit Fag.

Det, hvad jeg her har anført, er kun en lille Deel af de Kjærlighedsgjerninger, Zytphen Adeler, i en lang Aarrække, har udøvet, og med Undtagelse af de tvende Tilfælde, skyldes det Hændelser, at jeg er bleven bekjendt med de foran omtalte Exempler. Det er derfor fuldkommen Sandhed, naar et, i Kjøbenhavns Borgerstand meget udbredt, Blad anmeldte Zytphen Adelers Død blandt andet med disse Ord: »Og det var ikke blot hans Bønder, der kom til at nyde Godt af hans ridderlige Sind og Tænkemaade, han var en utrættelig Opmuntrer af Kunst og Videnskab, og mangfoldige af Hovedstadens smaa Industridrivende kan i Løndom takke ham for, hvad han har gjort for dem«.

Hvad Zytphen Adelers øvrige Personlighed angaar, da kan man sammenfatte samme i faa Ord; Han var en ædel Sjæl i et smukt Legeme, og endnu i sit 68. Aar bevarede han Ungdommens Livlighed i sin Tale og sine Bevægelser. Alvor og dog Mildhed var udbredt over hans Ansigt, dog kunde der over hele hans Personlighed til visse Tider hvile en vis fornem Værdighed. I hans Blik laa der altid et Ud-

tryk af Følelser, og hans Optræden var i høi Grad vindende. Han følte sin Stilling i Samfundet og kjendte sine Pligter, og kunde ogsaa, naar det var nødvendigt, betegne andre deres Standpunct og foreholde dem deres Pligter. Han var høi af Væxt og havde en smuk Holdning. I Aaret 1875 mistede Zytphen Adeler sin trofaste Livsledsagerinde, dette Tab gik ham dybt til Hjertet, og Savnet, der end mere blev forøget ved hans næstældste Datters Død, Aaret efter i Wien, virkede nedbrydende paa hans Sundhedstilstand. Han bar ikke sin Sorg offentlig tilskue, men i sit Hjem, i de stille Timer skjulte han ikke sin Smerte og sit Savn.

I Vinteren 1877—78 følte han sig af og til mindre vel, og klagede over, at Kræfterne forlode ham, dog havde han det i Marts Maaned 1878 synligen bedre, og da nærværende Forfatter i Slutningen af denne Maaned besøgte ham, yttrede han, idet han spadserede op og ned i sit Arbeidsværelse og den tilstødende Sal, at han midt i April, ved Paasketider, efter Lægens Raad, vilde reise til Heidelberg, hvorfra han ventede at vende tilbage midt i Mai Maaned. Roligt og stille hensov han Skjærtorsdag 18. April 1878 Middag Kl. 12.

Fredagen den 26. April blev Zytphen Adeler bisat i Frue Kirke i Kjøbenhavn, og den store Sørgeskare, der fyldte Kirken, og hvori alle Samfundsklasser vare repræsenterede, vidnede om den almindelige Deeltagelse, hvormed man erfarede hans Død, og hans Værd som Menneske og Statsborger.

Samme Dags Aften blev hans Kiste, ledsaget af Sønnerne, ført til Dragsholm, og ankom til Jyderup Station Kl. 12 om Natten. Herfra blev Kisten ledsaget med Fakler til den nordlige Grændse af Beboerne fra Baroniets sydlige Deel. Ved den nordlige Deels sydlige Grændse var af Baroniets Huusmænd opført en Æreport, der var illumineret.

Ved Ankomsten hertil tolkede Skolelærer Leth fra Stareklinte, under de Tilstedeværendes dybe Bevægelse, Huusmændenes og Arbeidernes Tak og Farvel til deres elskede Godsherre, som nu for sidste Gang drog til den gamle Borg, hvorfra han saa ofte og saa gjerne havde sendt Bistand, Glæde og Trøst til

dem Alle. Paa Vejen til Dragsholm var der tændt Lys i Vinduerne i alle Gaarde og Huse, som Toget drog forbi, og langs ad Vejen stode Skarer af Godsets Beboere, som i Nattens Stilhed i dyb Taushed med blottet Hoved hilsede Ligvognen, da den passerede forbi dem. Dragsholm Slot og Kapellet var stærkt oplyst, og da Kisten ankom dertil Kl. 1 ½ om Natten, blev den indsat i Kapellet foran Alteret.

Lørdagen den 27. April samledes der en talrig Skare, henved 2,000 Mennesker, som fyldte ikke alene Kapellet, men hele Slotsgaarden. Efter at Salmer vare afsungne og Taler holdte, satte det store Ligtog sig i Bevægelse henad Vejen til Faareveile Kirke, hvor Familiebegravelsen er indrettet.

Ved Koldaas Skov havde Baroniets Gaardmænd opført en smuk Æreport. Her standsede Ligvognen, og Gaardmand, Folkethingsmand Jens Rasmussen fra Veddinge traadte hen til Kisten, hvor han bragte et sidste Farvel.

Paa Vejen til Kirken var der alle Steder heist Flag paa halv Stang, ligesom ogsaa mange Krandse og Guirlander vare anbragte. Zytphen Adelers Kiste blev baaret ind i Gravcapellet og nedsat ved Siden af hans forudgangne Hustru og næstældste Datter, derpaa blev en Psalme sunget og Høitideligheden var tilende.

Zytphen Adeler var Kammerherre, Ridder af Dannebroge og Ridder af Sværdordenen, jeg har omtalt de Leiligheder, da han modtog disse Udmærkelser. Dannebrogsmændenes Hæderstegn erholdt han af Kong Christian IX, da han 1869 i Forbindelse med flere af Hs. Majestæt valgte Herrer modtog Kronprindsessen i Malmø.

De, som stode den afdøde Zytphen Adeler nær, og derfor kjendte ham nøie, og blandt disse Baroniet Adelersborgs Beboere, der, deels ere opvoxede, deels bleve gamle i hans lange Besiddelsestid, ville vistnok finde min Skildring af den Bortgangnes Personlighed og Virksomhed overeensstemmende med Sandheden, og jeg tør sige med fuld Vished, at han levede i et kjærligt og taknemligt Minde hos alle, hans Venner, fordi de forstode hans Formaal og Stræben og skattede hans ædle og trofaste Sindelag, hans Bønder, Huusmænd og tjenende

Personale, fordi de fandt i ham en vel undertiden streng, men dog retfærdig og mild Herre.

Vi kunne ikke slutte denne Fremstilling uden at omtale de Vidnesbyrd, hvorved Godsets Beboere have viist deres Kjærlighed og Hengivenhed for den nu afdøde Lehnsbaron Zytphen Adeler og hans forudgangne Hustru.

I Aaret 1861 feirede Ægteparret deres Sølvbryllup. Da Zytphen Adeler ønskede, selve Bryllupsdagen den 6. Januar, at være i Kjøbenhavn hos sin gamle Moder, kom om Morgenen den 4. en Deputation fra Gaardmændene paa Baroniet til Adelersborg, og idet den, i sine Standsfællers Navn, bragte Baronen og Baronessen deres Lykønskning og Taksigelse for den Tid, de havde levet sammen, overrakte de Sølvbryllupsparret to store Sølvcandelabere som Erindring om Dagen. I sin Tak herfor og Glæde herover yttrede Zytphen Adeler, at han gjerne ønskede at see Godsets Beboere som sine Gjæster, men da Aarstiden ikke tillod det, indbød han dem til en Skovfest samme Aar, 2. Pintsedag. Denne fandt saaledes Sted i Fruerlund ved Dragsholm, og der var indbudt 900 Gjæster.

Da Huusmændene, som ikke af Gaardmændene vare opfordrede til at yde Bidrag til deres Gave, ikke vilde staae tilbage for disse i at vise deres taknemlige Sindelag, saa sluttede de sig sammen, 300 i Tallet, og forærede Baronessen paa hendes Fødselsdag den 20. Juli s. A. et overordentlig smukt oldnordisk Smykke af Guld samt et Armbaand. Som jeg tidligere har omtalt, fortjente Baronessen i fulde Maal denne Kjærlighed og Hengivenhed, da hun, fra sin tidlige Ungdom, havde taget sig af alle Fattige og Lidende, og paa mange forskjellige Maader ydet Hjælp og Bistand. Hun kjendte personlig alle de Trængende og fattige Syge, hjalp de Første ved at give dem Arbeide, og de Sidste med fri Læge og Medicin. Hendes Kjendskab til enhver Enkelt, og hendes jevnlige Forespørgsler hos Præsterne, paalagde disse en Slags moralsk Tvang til ogsaa at kjende dem alle. Ogsaa hun udfoldede en lang og velsignelsesrig Virksomhed, og hendes Minde vil leve i taknemlig

Erindring for den nuværende Slægt, ja det vil af denne blive forplantet til de kommende Slægter.

Huusmændene foræredo Zytphen Adeler, paa hans Fødselsdag den 10. Mai 1861, en Pibe med hans Vaaben i Guld.

I Aaret 1872 henvendte en Deputation af Bondestanden paa Baroniet sig til Zytphen Adeler, bedende om Tilladelse til at maatte lade udføre tvende Portraitmedailloner af ham og Baronessen, da de ønskede at opreise en Ærestøtte for dem paa det smukke Punct, Brydebjerg, som et for deres Efterkommere synligt Beviis paa deres Taknemmelighed.

Den 6. Juli 1873 blev Ærestøtten afsløret med megen Høitidelighed i Overværelse af Amtmanden og Birkedommeren og en stor Mængde Mennesker. Egnens Vaabenbroderafdelinger, hvoraf Zytphen Adeler var Medlem, havde anmodet Bestyrelsen om Tilladelse til at møde ved Festen med Deputationer og deres Faner. Efterat Stedets Præst, Provst Garde i Faareveile, havde holdt en Tale, og en Sang var afsungen, fremstod Bondestandens Ordfører, Gaardmand Niels Jensen i Stubberup, der i jevne, men hjertelige Ord forklarede Ærestøttens Betydning, og overleverede den til Zytphen Adeler og hans Efterkommere. Efter at en Sang atter var afsungen, talte Formanden for Vaabenbroder-Afdelingen i Jyderup smukt om den Vaabenbroder, der saaledes blev hædret af sit Godses Beboere. Zytphen Adeler takkede paa sin og sin Hustrues Vegne og sluttede med at indbyde samtlige Tilstedeværende — henved 3,000 Mennesker — til at tilbringe Resten af Dagen i Dragsholms Have og Park. Her samledes nu alle til en landlig Fest, og i Fruerlund og Haven var der paa flere forskjellige Steder opreist Telte til Beværtning. Om Aftenen var Haven illumineret og til Slutningen afbrændtes et Fyrværkeri. Paa en Tribune, hvorfra Zytphen Adeler med Baronessen ved sin Side og omringet af deres Børn, sluttede Festen, udbragte han et Leve for Baroniet, idet han mindede om, hvorledes Tilstanden var paa Godset i de fortrykte Tider i 1830 og følgende Aar, og sammenlignede disse med den blomstrende Tilstand, hvori Baroniet nu befandt sig. Han udtalte derpaa sin Tak til alle de Bidrag-

ydende for den Glæde og Ære, de havde viist ham og hans Familie, og idet han ligeledes takkede Vaabenbrødrene, som ved deres Nærværelse hædrede Festen, mindede han om, at det var paa den for alle danske Mænd uforglemmelige Slagdag ved Fredericia, at Festen var bleven afholdt. Zytphen Adeler slutter i sine Optegnelser Beretningen om denne Fest med følgende Udtalelser, med hvilke jeg ogsaa vil slutte Fremstillingen af hans Liv og Virken, fordi den i faa Ord giver et troværdigt Billede af den ædle Aand og Tænkemaade, jeg i det foregaaende har forsøgt at skildre.

»Jeg ønsker, at ikke alene mine Successorer til Baroniet, men alle, der nedstamme fra min Hustru og mig, aldrig maa forglemme: at »Adel forpligter«, og at den sande Lykke i at besidde noget er, at skabe Lykke og Velsignelse i den Kreds — den være stor eller lille — hvori Vor Herre har anviist Enhver sin Virksomhed.«

I „Berlingske Tidende"s Aftenavis for 20. April 1878 findes følgende Digt:

Lehnsbaron ZYTPHEN ADELER

Han var sin Konge en fuldtro Mand,
Det vidnes skal ved hans Kiste,
Sit kjære, velsignede Fødeland
Han elskede høit til det Sidste.

Han var en Ridder med pletfrit Skjold,
Sit Hjertes Røster han fulgte;
Han var en Herre saa brav og bold
Som aldrig sin Mening dulgte.

Han var en Pryd for sin høie Stand,
Dens Pligter holdt han i Ære,
Han var som en ægte Adelsmand
I Danmarks Rige bør være.

Og drog ham Tidens rullende Strøm
Lidt rask paa vildene Bølger,
Hver har sin egen deilige Drøm,
Bag hvilken en Havn sig dølger.

Den Ridder ligger nu bleg og kold,
Og Venner staa om hans Baare
Og ned paa floromhyllede Skjold
Der falder saa mangen Taare,

Farvel vi sige for sidste Gang,
Farvel, vi giemme dit Minde.
Mens Lærken synger en vaarlig Sang,
Til Kisten Kransen vi binde.

M. Gjørup.

